

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

İngiliz Seyyahların Gözünden 19. Yüzyılda Makedonya'dan
İstanbul'a Osmanlı'nın Mimari Mirası

Yüksek Lisans Tezi

Yasin Saygılı

Haziran 2024

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

İngiliz Seyyahların Gözünden 19. Yüzyılda Makedonya'dan
İstanbul'a Osmanlı'nın Mimari Mirası

Yüksek Lisans Tezi

Yasin Saygılı

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Diri Apaydın

Haziran 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Yasin Saygılı tarafından hazırlanan “İngiliz Seyyahların Gözünden 19. Yüzyılda Makedonya’dan İstanbul’a Osmanlı’nın Mimari Mirası” başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı’nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Diri Apaydın

.....

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Kadir Pektaş

.....

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Nalan Türkmen

.....

Marmara Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 12/ Haziran/ 2024

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin Turabian yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun dipnot kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba
Diri Apaydın

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

İmza

Yasin Saygılı

ÖNSÖZ

Öncelikle uzun süren yüksek lisans sürecimde beni destekleyen ve yol gösteren sayın tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Tuğba DİRİ APAYDIN'a teşekkürü bir borç bilirim. MSGSÜ Sanat Tarihi bölümünden sayın hocam Doç. Dr. Şükrü SÖNMEZER ve kaynaklar konusunda destek olan sayın Dr. Öğr. Üyesi Aysu ATEŞ'e, İstanbul Medeniyet Üniversitesinden hocalarım Prof. Dr. Kadir PEKTAŞ ve Prof. Dr. Mustafa ÖZER'e, tezin son kontrolünde benden yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Resul YELEN'e ve bölümdeki meslektaşlarıma teşekkür ederim. Düzeltmeler esnasında hassasiyetle uyararak sayın hocam Prof. Dr. Nalan TÜRKMEN'e de nezaket ve kibarlığı dolayısıyla teşekkür ediyorum. Bu yoğun dönem boyunca yanımda olan babam Prof. Dr. Sefa SAYGILI ve annem Fatma SAYGILI'ya, kuzenlerim ve öğrencilerime de teşekkürlerimi ayrıca sunuyorum.

ÖZET

İNGİLİZ SEYYAHLARIN GÖZÜNDEN 19. YÜZYILDA MAKEDONYA'DAN İSTANBUL'A OSMANLI'NIN MİMARİ MİRASI

Saygılı, Yasin

Yüksek Lisans Tezi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Diri Apaydın

Haziran, 2024. 149 Sayfa.

Bu çalışma, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını ziyaret eden İngiliz seyyahların seyahatnamelerinde yer alan mimari mirası incelemeyi amaçlamaktadır. Öncelikle seyahatnameler hakkında genel bilgiler verilmiş, bu kavramın oluşumuna ve tezde mercek altına alınan batılı seyyahların kavrama olan katkılarına değinilmiştir. Araştırma, seyyahların seyahatnamelerinden elde edilen verilerin sistematik olarak taranması ve tasnif edilmesiyle oluşturulmuştur. Makedonya bölgesinden geçen Edmund Spencer, Frederick Moore, Henry Fanshawe Tozer, William Miller gibi toplam dokuz İngiliz yazarın seyahatnameleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu inceleme kapsamında, seyyahların seyahat rotaları belirlenmiş ve harita üzerinde görselleştirilmiştir. Dönemin seyyahlarının izlemiş olduğu rotalar; coğrafi koşullar, güvenlik, siyaset vb. birçok sebeple değişkenlik göstermektedir. Bu durumun sebepleri, tarihsel süreçler hakkında önemli veriler elde etmemizi sağlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun söz konusu Balkan bölgesindeki hakimiyeti sağlamasıyla birlikte sosyo-kültürel farklılıklar boy göstermiştir. Uzun bir müddet burada varlığını korumuş olması, mimari ve kültürel alanlarda kendine has ilerlemeler kaydetmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Özellikle Makedonya'dan İstanbul'a doğru yola çıkan bir seyyahın güzergahında bulunan; Manastır, Ohri, Üsküp ve Selanik dönemin seyahatnamelerine sıkça konu olmuştur. Bu güzergâhların kullanımı, rotayı birbirine bağlayan şehirlerin gelişiminin yanı sıra kültürel ve mimari mirasın gelişiminde de rol oynamıştır. Ardından, bu seyahatnamelerde bahsedilen şehirlerin panoramaları, şehir dokusu ve belirtilen önemli yapılar tespit edilerek araştırmaya dahil edilmiştir. Buna ek olarak, söz konusu seyyahların portreleri, gezi esnasında yaptıkları gravürler,

biyografileri ve varsa fotoğrafları da kaynaklar taranarak araştırılmıştır. Elde edilen verilerle, seyyahların gözünden 19. yüzyıl Osmanlı şehirlerinin kültürel ve mimari zenginlikleri detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur. Çalışmanın temel hedefi, İngiliz seyyahların Osmanlı İmparatorluğu'na dair gözlemlerini ve anlatımlarını değerlendirerek, tarihi kaynaklar ışığında günümüz araştırmacılarına sunmaktır.

Anahtar kelimeler: Seyahatname, İngiliz, Osmanlı, Makedonya, Mimari Miras.

ABSTRACT

THE ARCHITECTURAL HERITAGE OF THE OTTOMAN EMPIRE FROM MACEDONIA TO ISTANBUL IN THE 19TH CENTURY THROUGH THE EYES OF BRITISH TRAVELLERS

Saygılı, Yasin

Master's Thesis, Department of Art History

Supervisor: Asst. Prof. Tuğba Diri Apaydın

June, 2024. 149 Pages.

This study aims to examine the architectural heritage in the travelogues of British travellers who visited the Ottoman Empire in the 19th century. Firstly, general information about travelogues is given, the formation of this concept and the contributions of western travellers to the concept, which are examined in this thesis, are mentioned. The research is based on a systematic scanning and classification of the data obtained from the travellers' travelogues. The travelogues of a total of nine British authors such as Edmund Spencer, Frederick Moore, Henry Fanshawe Tozer, William Miller, who travelled through Macedonia were examined in detail. Within the scope of this analysis, the travel routes of the travellers were determined and visualised on the map. The routes followed by the travellers of the period vary for many reasons such as geographical conditions, security, politics, etc. The reasons for this situation provide us with important data on historical processes. With the Ottoman Empire's domination in the Balkan region, socio-cultural differences have emerged. The fact that it maintained its presence here for a long time made it inevitable for it to make its own progress in architectural and cultural fields. Manastır, Ohrid, Skopje and Thessaloniki, which were on the route of a traveller who set out from Macedonia to Istanbul, were frequently mentioned in the travelogues of the period. The use of these routes played a role in the development of cultural and architectural heritage as well as the development of the cities connecting the route. Subsequently, the panoramas of the cities mentioned in these travelogues, the urban fabric and the important buildings mentioned were identified and included in the research. In addition, the portraits, engravings, biographies and photographs, if any, of the travellers were also

investigated by scanning the sources. With the data obtained, the cultural and architectural richness of the 19th century Ottoman cities through the eyes of the travellers was revealed in detail. The main objective of the study is to evaluate the observations and narratives of British travellers about the Ottoman Empire and to present them to today's researchers in the light of historical sources.

Keywords: Travelogue, British, Ottoman, Macedonia, Cultural Heritage.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
HARİTALAR LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	x
RESİMLER LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. ÇALIŞMANIN AMACI, SINIRLARI VE İÇERİĞİ	1
1.2. ARAŞTIRMANIN METOT VE DÜZENİ.....	5
1.3. ARAŞTIRMADA YARARLANILAN KAYNAKLAR	6
2. SEYAHATNAMELER HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	8
2.1. SEYYAH VE SEYAHATNAME KAVRAMLARINA BİR BAKIŞ	8
2.2. BATILI SEYYAHLARIN SEYAHATNAME KAVRAMINA KATKISI.....	10
2.3. İNGİLİZ SEYYAHLAR VE İNGİLTERE'DE SEYAHATNAME KÜLTÜRÜ.....	14
3. 19. YÜZYILDA MAKEDONYA ve ÇEVRESİNİ ZİYARET EDEN İNGİLİZ SEYYAHLAR.....	20
3.1. EDMUND SPENCER.....	20
3.2. EDWARD LEAR.....	21
3.3. FREDERICK MOORE	22
3.4. HENRY FANSHAW TOZER	22
3.5. HENRY HOLLAND (SIR)	23

3.6.	GEORGE FREDERICK ABBOTT	24
3.7.	GEORGINA MUIR MACKENZIE	24
3.8.	MARY ADELAIDE WALKER	25
3.9.	WILLIAM MILLER	25
3.10.	SEYYAHLARIN İZLEDİKLERİ ROTALAR	26
4.	MAKEDONYA TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ	36
4.1.	COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ	37
4.2.	OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMİNDE MAKEDONYA TARİHİ	37
4.3.	OSMANLI DÖNEMİNDE MAKEDONYA	40
5.	DEĞERLENDİRME	50
5.1.	ŞEHİRLER	50
5.1.1.	Manastır	50
5.1.2.	Ohri	52
5.1.3.	Üsküp	54
5.1.4.	Selanik	56
5.1.5.	İstanbul	61
5.1.6.	Osmanlı'nın Makedonya'dan İstanbul'a Mimari Mirası Hakkında	64
5.1.6.1.	Askeri Mimari Mirası	69
5.1.6.2.	Dini Mimari Mirası	69
5.1.6.3.	Sivil Mimari Mirası	70
5.1.7.	Diğer Avrupalı Seyyahların Bakış Açısıyla Makedonya	71
SONUÇ		74
KAYNAKÇA		76
EKLER		86
<i>EK 1. İNGİLİZ SEYYAHLARIN MAKEDONYA'DAN İSTANBUL'A GİDERKEN ZİYARET ETTİĞİ ÖNEMLİ NOKTALAR</i>	<i>.....</i>	<i>86</i>
Ek 1.1. Manastır		86

Ek 1.2. Ohri	94
Ek 1.3. Üsküp	102
Ek 1.4. Selanik.....	107
Ek. 1.5. İstanbul.....	124

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Seyahatnamelerde Geçen Önemli Şehirler	26
Harita 2. Edmund Spencer Rotası.....	27
Harita 3. Edward Lear rotası.....	28
Harita 4. Georgina Muir Mackenzie Rotası.....	29
Harita 5. Henry Fanshawe Tozer Rotası.....	30
Harita 6. Mary A Walker Rotası.....	31
Harita 7. Frederick Moore Rotası	32
Harita 8. Henry Holland Rotası	33
Harita 9. William Miller Rotası	34
Harita 10. G.B. Abbott Rotası	35
Harita 11. Makedonya Haritası [Makedonya Devlet Arşivi, Dosya No: 1 (I A-3)].....	41
Harita 12. Avrupa Haritası [Makedonya Devlet Arşivi, Dosya No: 59 (XB/52)].....	43

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Seyyahların Tespit Ettiği Osmanlı Makedonya'sı ve İstanbul'daki Mimari Miras Öğeleri	66
Tablo 2. Seyyahların Güzergâhlarındaki Şehirleri Gösteren Tablo	73

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Manastır– Askeri Lisesi- 1880	51
Resim 2. Manastır –Askeri Kışlalar–1916.....	51
Resim 3. Manastır –Askeri Kışlalar–2019.....	52
Resim 4. Ohri – Ayasofya Kilisesi -Fethiye Camii– 1930	53
Resim 5. Ohri – Ayasofya Kilisesi – Fethiye Camii-2022	53
Resim 6. Üsküp- Taş Köprü 1909/10	54
Resim 7. Üsküp- Taş Köprü 1909/10	55
Resim 8. Üsküp– Çarşı– 1909/10	55
Resim 9. Üsküp Askeri Hastanesi – Posta Kartı- 1880	56
Resim 10. Selanik– Vilayet Konağı – Posta Kartı 1890-1900	58
Resim 11. Selanik Vilayet Konağı– 1891	59
Resim 12. Selanik– Vilayet Konağı– 2013	59
Resim 13. Selanik Şehri– 1880/1910	60
Resim 14. Selanik Şehri -1880/1910	60
Resim 15. İstanbul– Galata mahallesinden Topkapı Sarayı – 1868/69	61
Resim 16. Pascal Sébah- Beyazıt Kulesi -1869.....	62
Resim 17. İstanbul– Haliç Körfezi'nin Görünümü – 1868/69	63
Resim 18. Edward Lear – Manastır – 19 Eylül 1849	90
Resim 19. Mary Adelaide Walker – Manastır- 1864.....	94
Resim 20. Edward Lear- Ohri- 1848	96
Resim 21. Edward Lear – Ohri- 1848.....	97

Resim 22. Edward Lear – Ohri- 1838.....	97
Resim 23. Edward Lear – Ohri- 1838.....	98
Resim 24. Georgina Mary Mackenzie – Ohri Katedrali 1867.....	101
Resim 25. Mary Adelaide Walker – Ohri – 1864	102

1. GİRİŞ

1.1. ÇALIŞMANIN AMACI, SINIRLARI VE İÇERİĞİ

Tarih boyunca Osmanlı şehirleri her zaman batılı seyyahların dikkatini çekmiştir. İnsanların doğasında var olan; merak, yeni yerler görme isteği, keşfetme, macera arayışı gibi nedenlerle, ülkeler ve şehirler hep odak noktası olmuştur. Bu anlayış, geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı toplumu ve şehirleri için de geçerli olmuştur. 482 yıl boyunca hüküm süren Osmanlı İmparatorluğunun şehir ve kasabaları yüzlerce seyyah tarafından farklı amaçlarla ziyaret edilmiştir. Seyyahlar seyahatlerine ilişkin gözlemlerini, gravürlerle destekleyerek yayınlamıştır. Bazen tek başlarına bazen de farklı meslek gruplarından uzmanlarla birlikte gerçekleştirdikleri bu seyahatlerde, gezip gördükleri yerleri farklı yönleriyle (şehircilik, yapılar, kültür, sosyal hayat, doğal yapı ve etnik yapı gibi) gözlemleyerek edindikleri verileri dünya kamuoyunun bilgisine sunmuştur.

Seyahatnamelerdeki bilgiler farklı bilim dallarının araştırma konusu oldukları gibi sanat tarihinin de araştırma materyallerinden birisidir. Bu bağlamda seyahatnameler, sanat tarihi biliminin birincil kaynakları arasında yer almaktadır. Aynı zamanda şehircilik ve mimarlık gibi konularda da zengin içeriklerine başvuru kaynaklarıdır.

Son yıllarda farklı yüzyıllara ait seyahatnamelerin sanat tarihi biliminin esaslarına göre incelenmesi, değerlendirilmesi ve yayınlanmasına yönelik pek çok araştırma yapılmıştır. Ancak Osmanlı döneminde önemli bir konumda olan Makedonya'nın ve İstanbul'a kadar ki olan şehirlerin faaliyetleri İngiliz seyyahların seyahatnameleri üzerinden yeterli düzeyde ele alınıp değerlendirilmemiştir.

Çalışma, 19. yüzyılda Makedonya'dan İstanbul'a ziyaret amacıyla gelen İngiliz Seyyahların rotalarında bulunan, Osmanlı'nın mimari mirasını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Osmanlı döneminde ülkeye ekonomik, kültürel, siyasi ve ticari bakımdan hatırı sayılır katkılar sağlayan Makedonya'daki önemli şehirler, İngiliz

seyyahların gözlemlerine dayanarak aktarılmıştır. Osmanlı'nın seyahatnamelerde yer alan Makedonya'daki mimari mirası tezin ana konusunu oluşturmaktadır.

Balkan coğrafyası ve özellikle Makedonya'daki şehirler 1900'ler boyunca savaş, yangın, deprem gibi sebeplerden ciddi değişiklikler geçirmiş, büyük tahriplere uğramıştır. Osmanlı fethinden 20. yüzyıl başlarına kadar, Osmanlı şehri tüm yönleriyle karakterini ve yapı stokunu korumuştur. 19. yüzyılda bölgeyi ziyaret eden İngiliz seyyahlar, Balkan Savaşları öncesinde; yani bu coğrafyanın tahrip edilmeden evvelki durumunu gözlemlerine yansıtmayı başarmıştır. Bu doğrultuda çalışma, 1912 yılı Balkan Savaşlarına kadar Makedonya'ya seyahat etmiş İngiliz seyyahlarla kısıtlandırılmıştır. Zira bu seyyahların vermiş oldukları bilgiler genelde Balkan şehirlerinin, özelde de Makedonya'daki Osmanlı şehirlerinin öncesi ve son durumlarını yansıttıklarından dolayı önemli olup, çalışma kapsamında ele alınan şehirlerle ilgili detaylı bilgileri de aktarmaktadır. 1912 itibarıyla Osmanlı devletinin Balkanlardaki varlığı tamamen sonlandığından, 1912-1916 tarihleri arasında bölgeye gelen seyyahlar dahil edilmemiştir.

Osmanlı Devleti 13. yüzyıldan Balkan Savaşlarına kadar, 500 yıllık bir süreçte Makedonya bölgesinde hâkimiyeti sağlamıştır. Eski bir coğrafyada yeni bir dinin ve hâkimiyetin temsilcisi olarak, erken Bizans dönemi sonrası ilk defa tüm Balkanları hâkimiyetine alan bir devlete dönüşmüştür. Bu coğrafya hem Osmanlı devletini şekillendiren hem de Osmanlı devletinin şekillendirdiği bir bölge olmuştur. Özellikle Makedonya bölgesi, Türk-İslam nüfuslu yerleşimin yoğun olması sebebiyle Osmanlı'nın anavatanı olarak görülen bir coğrafyadır. 1912'de bu coğrafyanın kaybı Osmanlı insanına ciddi bir sarsıntı yaşatmıştır. Mimari ve şehircilik alanlarında özgün bir Osmanlı kimliğinin yansıması olan Makedonya, aradan geçen bir yüzyıla rağmen bu kimliği taşımaya devam etmektedir. Dolayısıyla bu yüzyıl boyunca yaşanan değişimlerin Osmanlı şehirciliğine olan etkisini, özellikle İngilizler'in bakış açısıyla da incelemek gerekmektedir. 19. yüzyılda İngiltere'nin teknolojik ve kültürel gelişimi, emperyalist düşüncelerle hareket ettiği için bu dönemde İngilizlere ait geniş bir kaynak havuzu vardır. Fransız, Alman ve Ruslar da bu bölgeye 19. yüzyılda bölgeye gelmiş ancak konunun kapsamını daha fazla genişletmemek için bu ülke seyyahları üzerinde durulmamıştır. Selanik özellikle görsel ve yazısal olarak en çok kaynağa erişilebilen

ve en detaylı anlatılan şehir olmuştur. Başlangıçta araştırmaya dâhil edilen Pirlepe ve Edirne şehirlerinin ise sadece bir kaynaktaki¹ bahsi geçmesi ve orada da çok az bilgi bulunması sebebiyle araştırma içeriğinden çıkartılmıştır.

Tez beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, giriş başlığı kapsamında akademik literatürün taranması ve araştırma yöntemlerinin bilgisi verilmiştir. Seçilen seyahatnamelerin neden seçildiği, araştırmanın metodolojisi ve kullanılan kaynakların neler olduğu yazılmıştır. İkinci bölümdeyse seyahat ve seyahatname kültürünün kökeni, teze konu olan seyyahlar, seyahatname kültürünün oluşumundan sonraki yüzyıllar boyunca gerçekleşen seyahatname ve seyyah kavramının dönüşümünden bahsedilmiştir. Avrupa’da seyahatnamelerin gelişiminden söz ettikten sonra özellikle son yüzyılda Avrupa kıtası boyunca gerçekleşen teknoloji sebebiyle, seyyahlığın nasıl bir dönüşüm geçirdiği, turist kavramının ortaya çıkışı dolayısıyla seyahat kültürünün yaygınlaşması ve bunun Osmanlı coğrafyasına olan yansımaları anlatılmıştır. Üçüncü bölümde 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Makedonya’sına gelen ve tezde eserlerinden yararlanan seyyahların kısa biyografileri, geliş amaçları, izledikleri rotalar yazılıp bu rotalardaki şehirlerin haritaya aktarılmış hali eklenmiştir. Dördüncü bölümde Makedonya’nın; geçmişi, coğrafi özellikleri, antik çağlardan başlayacak şekilde tarihsel serüvenine değinilmiştir. Osmanlı dönemine kadar olan siyasi gelişmeler ve sonrasında Osmanlı dönemindeki siyasi, kültürel ve ekonomik gelişmeler kısaca anlatılmıştır. Balkan devletlerinin kuruluş aşamalarından ve çıkan isyanlardan bahsedilmiştir. 1912’de Balkanların Osmanlı’nın elinden tamamen çıkışına kadar geçen süreç yazılmıştır. Beşinci bölümde, seyahatnamelerden elde edilen veriler ışığında, Makedonya ve İstanbul’daki mimari eserler tespit edilerek değerlendirme yapılmıştır. Manastır, Ohri, Üsküp, Selanik ve İstanbul şehirleri ayrı başlıklar altında incelenerek okuyucunun dikkatine sunulurken aynı zamanda çeşitli görsellerle desteklenmiştir. Sonuç kısmındaysa özellikle değerlendirme ve diğer konu başlıkları

¹ Edmund Spencer, *Travels in European Turkey, in 1850, through Bosnia, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thrace, Albania, and Epirus; with a Visit to Greece and the Ionian Isles. And a Homeward Tour through Hungary and the Slavonian Provinces of Austria on the Lower Danube. By Edmund Spencer ... In Two Volumes*, 19th Century; Title No. N.1.1.9212 (London: Colburn and Co., Publishers, 13, Great Marlborough Street, 1996), s. 339.

kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda ulaşılmış sonuçlar toplu halde aktarılmıştır. Ek kısmındaysa seyyahların Makedonya’da uğradıkları şehirlerde karşılaştıkları şehir yapısı ve mimari öğelerin yer aldığı pasajların kendileri ve Türkçeye çevrilmiş halleri teze konulmuştur. O dönemdeki gravürler yahut günümüze erişen fotoğrafları da eklenmiştir.

1.2. ARAŞTIRMANIN METOT VE DÜZENİ

Tezin yazımında öncelikle birincil kaynak olarak kabul edilen, 1800-1912 yılları arasında Makedonya'yı ziyaret etmiş asker ya da ressam gibi mesleklere sahip olan seyyahlara ait eserler taranmıştır. Kaynakların İngilizce olarak seçilmesi bu çalışmayı hızlandırmıştır. Yirmi beş İngiliz yazarın seyahatnamesi incelense de tezle birebir ilgili olduğu için sadece Makedonya bölgesinden geçen dokuz yazarın seyahatnamesine tezde yer verilmiştir. Üç Fransız, iki Alman seyyahın da seyahatnameleri incelenmişse de sadece değerlendirme bölümünde değinilmiştir. Seyahatnameleri teze konu edilen dokuz seyyahın seyahat rotaları harita üzerinde çizilmiş, sonrasında kitaplarındaki anlatımları incelenerek bahsedilen şehir panoramaları, şehrin dokusu ve şehirde belirttikleri yapılar araştırmaya eklenmiştir. Devamında ise söz konusu seyyahların; varsa portreleri, gezi esnasında oluşturdukları gravürler, biyografileri ve fotoğrafları kaynaklarda araştırılmıştır. Seyahatnamelerde karşılaşılan şehirler ve mimari eserlerle ilgili pasajlar tek tek çıkartılmıştır. İngilizce metinler ve tarafımızca çevrilmiş Türkçeleri tezdeki Ekler kısmında sunulmuştur. Eğer seyyahın kitabında bir gravür veya görsel kaynak yoksa, söz konusu döneme ait gravürler ve görseller üniversite kütüphanelerinden, müze ve özel fotoğraf koleksiyonlarından tespit edilerek araştırmaya dâhil edilmiştir. Kitapların bulunmasında özellikle www.archieve.org sitesinden faydalanılmıştır. Karşılaştırma yapılabilmesi için Fransız ve Alman seyyahlardan da örnekler seçilerek onların seyahatnameleri de okunmuş ve değerlendirmeye eklenmiştir. İngiliz yazarlar arasında bölgeye gelen başka seyyahlar da vardır. Ancak alan hakkında mimari yapı ve terimlere yer vermemeleri, şehirlerden sadece bir durak olarak bahsedip detaylı açıklama yapmamaları gerekçeleriyle bu yazarlar teze dahil edilmemiştir. Selanik ve İstanbul'dan geçen, buralar hakkında detaylı bilgi veren ve kitabı olan James John Best ise 1830'da Hindistan'a giden bir İngiliz subay olması haricinde herhangi bir biyografik bilgisine erişilemediğinden tezden çıkartılmıştır.

Makedonya tarihi konusunda İSAM Kütüphanesinde yer alan kaynaklar ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Makedonya Devletinin tarihsel süreçle alakalı kurduğu web

sitesinden ve Harvard Üniversitesi fotoğraf arşivinden de faydalanılmıştır. İkincil kaynaklar olarak özellikle İngiltere’de yayınlanan, 19. yüzyıldaki İngiliz seyyahlarla alakalı doktora tezleri ve kitaplar ön plana çıkmıştır. Konu hakkında Türkiye’de yayınlanan 19. yüzyıl Osmanlı coğrafyasını anlatan seyahatlerle ilgili kaynaklar ve tezler de incelenerek çalışma desteklenmiştir.

Okurun fark edeceği üzere, seyyahların çoğu mimari bir bakış açısından ziyade etnik, sosyal ve siyasi izlenimlerini anlatmaları sebebiyle, mimari eserlerin bulunduğu kaynaklar nispeten sınırlı olmuştur. Dolayısıyla söz konusu şehirler ve yapıların o dönemki durumları, ikincil kaynaklarla birlikte günümüzdeki kaynaklarla da araştırılarak incelenmiş, okuyucuya geniş bir bilgi aktarımı sağlamak için mümkün olduğunca detaylandırılmıştır. Sınırlı derecede mimari aktarım bulunduğundan söz edilen yapıların bulunabilen arşiv fotoğrafları ve günümüze erişen yapıların ise günümüze erişenlerin güncel fotoğrafları eklenmiştir.

Seyyahların kitaplarında takip ettikleri rotalar Google Maps ve <https://snazzymaps.com/> üzerinden çizilerek, şehirler ve duraklarıyla birlikte haritaya aktarılmıştır. Yolculuk süreleri, seyahat araçları, durakları ve nerede kaç gün geçirdikleri gibi detaylar çıkarılmıştır. Verilerin tümü ilerideki bir çalışmada kullanılmak üzere arşivlenmiştir.

1.3. ARAŞTIRMADA YARARLANILAN KAYNAKLAR

Ön araştırmalarla yirmi beş kadar seyyahın seyahatnameleri okunmuştur. Sonrasında on ikiye indirilen seyyah ve seyahatname sayısı, bazı seyyahların tezde konu olan yerleri ziyaret etmiş olmasına karşın, çok kısıtlı bilgiler barındırması yahut sadece gittiğini belirtip bilgi vermemesi nedeniyle teze dahil edilmemiştir. Her bir seyyahın eserleri tek tek seçilerek okunmuş, gerekli pasajlar çıkartılarak Türkçeye çevrilmiş ve tezde kullanılmıştır.

Edmund Spencer’in “Travels in European Turkey in 1850 through Bosnia, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thrace, Albania and Epirus with a visit to Greece and the Ionian Isles” isimli eseri, Edward Lear’ın yazdığı “Edward Lear in the Levant: Travels in

Albania, Greece, and Turkey in Europe, 1848-1849" isimli eser, Frederick Moore'un "The Balkan Trail" kitabı, Henry Fanshawe Tozer'in "In the Highlands of Turkey" eseri, Sir Henry Holland'ın "Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, etc.: During the Years 1812 and 1813" kitabı, George Frederick Abbott 'un "Makedonya: 20. Yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihsel Bir Gezi" isimli eseri, Georgine Muir Mackenzie'nin "Travels in the Slavonic Provinces of Turkey-in-Europe" isimli seyahatnamesi, Mary Adelaide Walker'ın "Old Tracks and New Landmarks: Wayside Sketches in Crete, Macedonia, Mitylene, etc" kitabı ve William Miller'ın "Travels and Politics in the Near East: With Map and Illustrations" isimli eseri birincil kaynaklar olarak tezde kullanılmıştır.

Yine bu kaynaklardaki seyyahların kendi çizdikleri yahut seyahatnamelerine ekledikleri gravürler ve çizimler teze eklenmiştir. Benzer seyahatnameleri inceleyip 19. yüzyılda Doğu'ya gelen çoğu seyyahın eserlerinde çeşitli konulardaki görüşlerini toparlayan Reinhold Schiffer'in "Oriental panorama: British travellers in 19th century Turkey" isimli eseri tez için önemli bir kaynak olmuştur. 19. yüzyılda Arnavutluk üzerine benzer bir konuda tez çalışması yapan Aysu Ateş'in² kendi hazırladığı tezi de ana kaynaklar içerisinde yer almaktadır.

Sosyal medya ve internet üzerinden geniş ve çeşitli zamanlarda çekilmiş tarihi fotoğrafları arşivleyen ve renklendiren "Nadide Fotoğraf" isimli kullanıcının kişisel arşivindeki fotoğraflar da kullanılmıştır. Haritalar konusunda, Makedonya devlet arşivindeki haritaların yer aldığı Nimet Ayşe Bakırcıların doktora tezi olan "Makedonya Coğrafyasında Sosya-Kültürel Hayat (XIX. Yüzyıl Öncesi)"³ isimli eserinden faydalanılmıştır.

² Aysu Ateş, "19. yüzyılda Batılı seyyahların gözüyle Arnavutluk'taki Osmanlı Dönemi yerleşim merkezleri", Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, 2017.

³ Nimet Ayşe Bakırcılar, "Makedonya Coğrafyasında Sosya-Kültürel Hayat (XIX. Yüzyıl Öncesi)", Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2010.

2. SEYAHATNAMELER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. SEYYAH VE SEYAHATNAME KAVRAMLARINA BİR BAKIŞ

Kelime olarak Arapça “S-Y-H” kökünden gelen sayyāh “çok seyahat eden, gezgin” manasına gelir. Seyahatname ise Arapça “gezmek, gezi” anlamındaki seyâhat ile (aslî siyâhat) Farsça nâme (risâle, mektup) kelimelerinden oluşan seyâhat-nâme “gezi mektubu, gezi eseri” mânasına gelir⁴. Seyyahlar; keşif, eğlence, iş veya göç dâhil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere herhangi bir amaçla farklı coğrafi konumlar arasında hareket eden kişi olarak tanımlanabilir. Tarihsel olarak seyyah figürü, farklı bölgeler arasında fikir, kültür ve bilgi alışverişinde önemli etkenlerden birisi olmuştur.

Seyahatnameler ise; açık hava edebiyatı, rehber kitaplar, doğa yazıları ve seyahat anılarını kapsayan bir edebiyat türüdür. Genellikle seyyahların deneyimlerini belgeleyerek farklı kültürler ve ortamlar hakkında fikir vererek bilgi sağlarlar. Seyyahlar karşılaştıkları coğrafyaları, insanları, adetleri ve kendi deneyimlerini sunarlar. Betimleyici niteliğin derinliği, tamamen gerçekçi olandan güzel ve şairane bir anlatım gösterebilmektedir. Bu kitaplar gerçekçi, tarafsız anlatımlardan kişisel ve samimi düşüncelere uzanan geniş bir yelpazeye sahiptir. Seyahatnameler kültürel alışverişte önemli bir rol oynamıştır. Ancak aynı zamanda alışılmış düşünceleri sürdürdüğü için de eleştirilmiştir. Örneğin, Edward Said'in Oryantalizm kavramı birçok Batılı seyahat yazarının Doğu toplumlarını nasıl egzotik, ilkel ve aşağı olarak tasvir ettiğini açıklamaktadır. Tarihsel araştırmalarda kullanılan seyahatnamelerde dikkat edilmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Seyahatnameleri incelerken yazarlarının önyargılar taşıyabileceğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Seyyahların bazıları Osmanlı toplum yaşamını inceleme sürecinde ön yargılarından kurtulmuş, bazıları ise inceledikleri toplumun sosyal yapısını irdelemeden kendi bakış açılarına göre değerlendirmeler yapmıştır. Bunlara ek olarak, Osmanlı topraklarına

⁴ Hüseyin Yazıcı, “Seyahatnâme,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, vol. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 13.

yapılan seyahatlerin amacı, seyyahın sosyo-politik statüsü, mesleki özellikleri ve birikimleri seyahatiyle ilgili değerlendirmelerde kendini göstermektedir. Eserlerde seyyahlar; bulundukları yerlerdeki şahit oldukları olayları, gördüklerini yazarlar ve onların algılamaları, geldikleri kültürel ortam, okudukları materyaller, tecrübeleri, bilgileri ve meslekleri tarafından şekillendirilmiştir. Bu sebeple seyahatnameleri incelerken, yanlı ve gerçekçi görüşleri derinlemesine ele alıp yazar nerede yalan söyleme gereği duymaz, nerede gerçekleri gizler bunları tespit ederek ve eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirilmelidir. Seyahatnamelerdeki taraflı veya gerçekçi görüşler dönemin söylemlerine, Avrupa devletleriyle Osmanlı arasındaki siyasi ve iktisadi ilişkilere göre kısmen farklılık göstermektedir. Ancak bu kaynakların tarafsız olanları ya da iyi bir eleştiri süzgecinden geçirilenleri bilimsel bir araştırmaya kaynaklık etmektedir⁵.

⁵ Büşra Ayaz, “Oryantalist Tablolarda Mimari Öğelerin Yorumlanması”, Doktora Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019.

2.2. BATILI SEYYAHLARIN SEYAHATNAME KAVRAMINA KATKISI

Seyahat, Batılı literatürde zaman içinde farklı ya da çeşitli yerlere gitmek olarak tanımlanan bir kavramdır. Fakat bu kavramın kökeni Latince 'de “çok sıkı çalışmak” ya da “işkence etmek” anlamına gelen *tripalium* kelimesidir. İnsan, yaşamı boyunca maceradan maceraya atılmış, yeryüzünde dolaşmış ve dünyayı deneyimlemiştir. Batılı yazarlar, seyahati tanımlarken *experiri* kelimesini de kullanmıştır. *Experiri* kelimesi Latince'de “denemek⁶” veya “test etmek” manasına gelmektedir. Seyahatnameler uzun yıllar boyunca kültürel, coğrafi ve kişisel keşifler için bir araç olarak hizmet etmiştir. Batı'da bu türün kökleri Klasik Antik Çağ'a kadar uzanır ve yüzyıllar boyunca önemli ölçüde evrimleşmiştir. Bu evrim, toplumsal değerlerdeki teknolojik imkânları ve "öteki" kavramındaki değişiklikleri yansıtmaktadır. Batılı gezginlerin seyahatname türünü şekillendirmedeki rolü, kendi topraklarının ötesindeki topraklar hakkında hem gerçeklere dayalı bilgi hem de kişisel yorumlar sağlamada önemli bir rol oynamıştır.

Batıda seyahatnamelerin ve seyahat edebiyatının temelleri Yunanlılar ve Romalılar tarafından atılmıştır. Genellikle “*Tarihin Babası*” olarak adlandırılan Herodot, “*Tarihler*” adlı eseriyle seyahat edebiyatına da önemli katkı sağlamıştır. Aslında tarihsel bir metin olmasına rağmen karşılaştığı topraklar ve milletler hakkında ayrıntılı gözlemler içerir ve seyahat gözlemlerini tarihle harmanlamak için bir emsal oluşturur. Yine antik çağda Ksenophon'un, “*Anabasis*” adlı eseri, Pers seferine katılan bir grup Yunan paralı asker olan On Binler ile yaşadığı olayları anlatır⁷.

⁶ Casey Blanton, “Travel, Travel Writer and Travel Writing”, *Travel Writing The Self and The World*, (New York: Routledge, 2013), s. 14-15.

⁷ “On binlerin Dönüşü”: M.Ö. 401 yılında, Pers imparatoru olan ağabeyi II. Artakserkses'e karşı başkaldırarak tahtı ele geçirmeye çalışan Kyros dört bir yandan paralı asker toplar. Ksenophon da Yunanistan'dan giden paralı askerlerin yanında gözlemci olarak gider. Kyros savaşı kaybedip öldürülünce, Pers kralı bir ziyafet hilesiyle gelen paralı askerlerin tüm liderlerini ve subaylarını katleder. Ksenophon Yunan askerlerini İran topraklarından Yunanistan'a gidebilecekleri bir limana kadar, arkalarında düşman ordusu ve etraflarında onlara düşmanca yaklaşan ülkelerin arasından götürür. Ksenophon, Ali Alkan İnal, and Ari Çokana, *Anabasis : onbinlerin dönüşü*, 4. basım, Genel yayın no; 3380 (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019).

Orta Çağ döneminde seyahatname türü, özellikle Kutsal Topraklar, Avrupa'daki röliklerin bulunduğu katedraller ve diğer kutsal yerlere yapılan dini hac yolculuklarıyla şekillenmiştir. Bu anlatılar genellikle ruhani bir önem taşır ve yalnızca seyahat anlatıları değil, aynı zamanda gelecekteki hacılar için de rehberlik sağlamaktadır. Yine Orta Çağ'dan itibaren Doğu- Batı dünyası için esrarlı bir bilinmez olmuştur. John Mandeville'in "*Sir John Mandeville'in Seyahatleri*" adlı eseri⁸, yolculuğu esnasında gözlemlediği detayları efsanelerle harmanlayarak Doğu'ya dair fantastik ve abartılı anlatılar sunmuştur. 14. yüzyılda Avrupalıların Dünya ve Doğu hakkındaki algılarını etkilemiştir.

Marco Polo'nun Seyahatleri⁹ Avrupa'yı Orta Asya ve Çin ile tanıştırmıştır. Polo'nun Venedik'e dönüşünden sonra yazılmış olmasına rağmen, Moğol imparatorluğunun siyaseti, kültürü ve ekonomisi hakkında kapsamlı gözlemler sunar¹⁰.

Haçlı seferleri süresince oluşan ve sonrasında Doğu'ya artan ilgi, Marco Polo'nun seyahatnamesiyle daha mitolojik ve efsanevi bir seviyeye ulaşmıştır. Hem maddi olarak Doğu'nun zenginliği, baharat ve ipek yolları ticaretinin getirileri hem de Doğuda bulunduğu inanılan efsanevi Prester John'un Hristiyan Krallığı'nın mitolojik hikâyesi sonraki yüzyıllarda dahi seyyahları Doğuya çekmedeki etkisini sürdürmüştür. Amerika kıtasının bulunması, Ümit Burnunun geçilmesi, Afrika'ya ve Uzak Asya'ya kadar ilerleyen bir keşifler silsilesine yol açmıştır. Teknolojik ve askeri alanlarda gelişen Avrupa, sonraki yüzyıllarda bu keşiflerini ekonomik ve siyasi bir kazanıma çevirmiştir. Seyyahlar ise bu yüzyıllar süren keşif ve sonrasında sömürü faaliyetinde, kimi zaman farkında olarak kimi zaman farkında olmayarak, bir elçi ve ön keşif aracı olmuştur. Seyyahların merak duygusuyla yola çıkmaları ve elde ettikleri bilgileri yazıya döküp kendi coğrafyalarına taşıyarak orada basılı bir metne

⁸ John Mandeville, Iain Macleod Higgins, *The Book of John Mandeville, with Related Texts* (Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2011).

⁹ Marco Polo (1254-1324) Venedikli bir tüccar, kâşif ve yazardır. Seyahatleri Türkçede "Marco Polo'nun Seyahatleri" olarak bilinen *Il Milione*'dir. Seyahatname, Orta Asya, İran, Çin ve Güneydoğu Asya da dâhil olmak üzere Doğu'nun en ünlü erken dönem anlatılarından birini sunmaktadır. Polo'nun maceralarının 1271'den 1295'e kadar 24 yıllık bir süre içinde gerçekleştiği ve bu süre zarfında çağdaşlarından daha uzağa seyahat ettiği, karşılaştığı topraklar ve milletler hakkında ayrıntılı gözlemler sunduğu rivayet edilir. Marco Polo'nun Seyahatleri, Avrupa'nın Doğu dünyası hakkındaki bilgisi ve ilgisi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş, daha sonraki kâşifleri ve harita yapımcılarını etkilemiştir.

¹⁰ Milton Rugoft, *Marco Polo Doğu ve Batı kaynaklarında Çin seyahati.*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003).

dönüştürmeleri seyahatname kültürünün temelini oluşturmuştur. Fakat bu noktada uzun yüzyıllar boyunca Batı'nın Doğuyu merak ettiği kadar, Doğunun Batıyı merak ettiği söylenemez. Bazı istisnai örnekler haricinde, Orta Çağ'dan başlayarak Doğu'ya gelen yüzlerce Batılı seyyah varken, Doğu'dan Batı'ya gidenlerin sayısı oldukça az olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda da bu ancak Lale devrinde, nihayet geri kaldığını kabul etmek zorunda kalan imparatorluğun resmi bir elçisi sıfatıyla Yirmi sekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa gezisi sonucunda bir seyahatname oluşmuştur¹¹. Tabii burada Osmanlı coğrafyasının dört bir yanını gezen ve Mısırda vefat eden Evliya Çelebiyi¹², Piri Reis'in donanmasını geri getirmek için yolculuğa çıkıp maceralarını kaleme döken Umur Ali Reis gibi seyyahları bir kenara koyarsak, bu zamana kadar ciddi bir Avrupa gezisi yapan yahut kaleme döken pek seyyah olmamıştır.

Doğu'da zamanla büyüyen ve Doğu Roma'nın sonunu getiren Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa krallıkları ve imparatorlukları için askeri hatta siyasi tehdit olduğundan, sonraki yüzyılda Mısır, Hicaz ve Suriye'yi ele geçirip ticaret yollarına da hâkim olmuştur. Bu nedenle ciddi bir araştırma ve merak duygusunun hedefi olmuştur. Viyana'nın ikinci defa kuşatılmasına kadar olan süreçteki 15-17. yüzyıllarda Türklerin; tanrının bir cezası, Hristiyan kulların günahlarının bir bedeli gibi görülmesi, bu duygunun önce sebebi sonra sonucu olmuştur. O yüzden Venediklilerden Fransızlara, Avusturya'dan İspanyollara dek pek çok milletten seyyahlar kimi zaman bir diplomat, kimi zaman bir din adamı, kimi zamansa bir tüccar olarak Osmanlı topraklarına ayak basmıştır. Burada geçirdikleri zamanlarda deneyimlerini şaşkınlık, saygı, korku ve öfke içeren duygularını aksettirecek şekilde yazıya aktarıp, ülkelerine dönmüşlerdir. Osmanlı hanedanlık ailesi içindeki dedikoduların Venedik Balyosu tarafından Dük'e ve meclise iletilmesinden¹³, Topkapı sarayındaki törenlerin

¹¹ Baki Asiltürk, *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları İstanbul, 2000).

¹² Burada Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Avrupa'da bulunan şehirlerden bahsedilmişse de Çelebinin buralara gitmediği ve kulaktan duyduğu malumatı kendi diplomatik vazifeleri esnasında elde ettiği bilgilerle de harmanlayarak seyahatnamesine eklediği yönünde kuvvetli bir görüş vardır.

1611?-1682? Evliya Çelebi et al., *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi yayınları; 3415-3416; 3415,3416 (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011).

¹³ Giovan Antonio Menavino, *Türklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme*, çev. Harun Mutluay (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011) s. 115-120.

gerçekleştirilmesine¹⁴, çarşı pazar gezip fiyatların ve tüccarların durumlarına bakılmasına kadar pek çok farklı alanda ilgi çekeceği düşünülen bilgiler, seyyahın bakış açısına göre aktarılmıştır. Osmanlı imparatorluğunun yönetim biçimi, askeri birlikleri, disiplinleri, padişahın elçileri karşılama törenleri, şehzade dedikoduları, şenlikler ve düğünler, halkın yaşamı, gelenek ve görenekler gibi geniş bir çerçevede anlatım yapılmıştır¹⁵. 17. yüzyılda Avrupa’da “*Uyvar önünde bir Türk kadar güçlü*”¹⁶ şeklinde bir deyim dönüşecek kadar yüksekte olan güçlü, şaşaalı ve egzotik Osmanlı imajı iki yüzyılda seyahatnamelerde yozlaşmış ve geride kalmış, Avrupa’nın Hasta Adamın ülkesine ziyarete evrilmiştir¹⁷.

18. yüzyılda aydınlanma çağı yaşayan Avrupa’da seyahatnameler bilimsel keşiflerle harmanlanmıştır. Sonraki yüzyılda kutupların keşfi, Nil’in kaynağını bulma gibi ana amacı bilimsel olan seyahatlerin başladığı bir dönemdir. Joseph Banks gibi doğa bilimcilerin eşlik ettiği James Cook’un¹⁸ yolculukları, seyir verilerini bilimsel gözlemle birleştiren kapsamlı anlatımları sayesinde, döneminde seyahatnamelerin gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir.

¹⁴ De Ogier’in Topkapı Sarayı Hatırası Ogier Ghislain de Busbecq 1522-1592 et al., *Türk mektupları kanuni döneminde Avrupalı bir elçinin gözlemleri (1555-1560)*, 6. basım, 2019, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları genel yayın; 2260 (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019).

¹⁵ Gülru Necipoğlu et al., *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı : mimari, tören ve iktidar = Architecture, ceremonial, and power : The Topkapı Palace in the fifteenth and sixteenth centuries*, Yapı Kredi Yayınları; 2428, Tarih; 2428, Tarih ; 30 (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007).

¹⁶ Uyvar Kalesi Avusturya’da o zamanın teknolojik imkanlarına göre oldukça sağlam tahkim edilmiş bir kaledir. Osmanlı ordusunun ele geçirilemez olarak görülen bu kaleyi fethetmesi büyük bir şaşkınlık ve korku uyandırmıştır.

¹⁷ T. Britannica, Editors of Encyclopaedia. "Why was the Ottoman Empire called “the sick man of Europe”?" (Encyclopedia Britannica, June 25, 2019.)

¹⁸ James Cook (1728-1779), Pasifik Okyanusu’nda üç büyük yolculuk gerçekleştirerek Batı’nın bölge hakkındaki bilgi birikimine ve coğrafi anlayışına önemli katkılarda bulunmuş bir İngiliz kâşif, denizci ve haritacıdır. Yolculukları özellikle yüksek düzeydeki bilimsel ve ölçme titizliği, ayrıntılı haritaları, yerli topluluklarla karşılaşmaları ve keşfettiği ya da ilk kez doğru bir şekilde haritalandırdığı çok sayıda toprak ve kıyı şeridiyle dikkat çekmektedir.

2.3. İNGİLİZ SEYYAHLAR VE İNGİLTERE'DE SEYAHATNAME KÜLTÜRÜ

Avrupa'da ve dünyada 19. yüzyıl bir dönüşüm çağı olmuştur. Yüzyıl başında önceki binlerce yıl atla ulaşımını sağlayan insan, yüzyıl sonunda tren yolları ve buharlı vapurlarla aylar alan mesafeleri günlere dönüştürmüştür. Büyük imparatorluklar dünyanın tartışmasız hakimleridir; doğudan batıya uzanan devasa bir Rus Çarlığı, üzerinde güneş batmayan Britanya, imparatorluk ve cumhuriyet arasında gidip gelen Fransa¹⁹, yeni yeni emperyal bir devlete dönüşen Almanya ve Uzak Asya'da Japonya gibi devletler dünya coğrafyasının büyük kısmına hükmetmiştir. Yüzyıl boyunca gerçekleşen siyasi değişimler, Napolyon İmparatorluğu, 1848 isyanları, Kırım Savaşı, İtalyan ve Alman birliğinin kurulması, teknolojik atılımlar her yönüyle bu yüzyıla damga vurur. Fransızların "*Anciën Regime*" dedikleri eski düzen için bir dönüşüm yüzyılıdır. Bu durum seyyah ve dolayısıyla seyahatname sayısına da yansımıştır. Halk için seyahat tabi ki pek mümkün değildir, lâkin lordlar ve leydilerin gezmesi lüks ulaşım araçlarının oluşması, ulaşımın nispeten ekonomikleşmesi ve yaygınlaşması, seyahat süresinin de kısılmasıyla birlikte artmıştır. Bu döneme paralel olarak Osmanlı İmparatorluğu, devlet kurumlarını modernleştirmeyi amaçlayan Tanzimat reformları da dâhil olmak üzere önemli değişimler de geçirmiştir. İmparatorluk aynı zamanda Avrupalı güçlerin, özellikle de bölgedeki nüfuzlarını genişletmek isteyen İngiltere ve Fransa'nın²⁰ meydan okumalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Kıbrıs ve Mısır'ı da kapsayan Doğu Akdeniz'deki İngiliz-Fransız rekabeti, Osmanlı İmparatorluğu ve politikaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

¹⁹ "The French Revolution Revisited," in *The French revolution: recent debates and new controversies.*, by Gary Kates and François Furet (London : Routledge, 1998), s. 73.

²⁰ Özellikle III. Napolyon döneminden itibaren, Fransa İngiltere karşısında güç kazanmak için hızlı bir kolonizasyon sürecine girer. Bu bağlamda Cezayir, Tunus, Fas'a birlikler yollayarak kontrolü altına alır. Mısır'ın İngilizlerin eline geçmesinden sonra Kuzey Afrika'da elde kalan tek toprak parçası olan Libya da, 1912'de İtalya tarafından işgal edilecektir.

Koloni imparatorluklarına sahip olan Kıta Avrupası devletleri için Osmanlının coğrafi konumu ve bu konunun stratejik önemi 19. yüzyılda giderek artan bir seyyah popülasyonuna yol açmıştır. Lord Byron'un Yunan İsyanına olan desteği, Balkanlarda bağımsız bir ayanlık kurmanın eşiğine gelen Yanyalı Ali Bey'in modernleşme çabaları, sonraki yıllarda azınlıklar üzerinden Osmanlı'nın iç işlerine gösterilen ilgi; gazeteci, asker ve soylulardan oluşan binlerce kişinin imparatorluk coğrafyasında seyahat etmesini sağlamıştır. Teknolojik gelişmeler de bu yoğun akışa hizmet etmiştir. 1830'da ilk buharlı vapurların kullanılmaya başlamasıyla Balkanlarda Tuna nehri üzerinden ulaşım oldukça hızlanmıştır. 1834'te, önceden üç hafta süren Viyana-İstanbul arası ulaşım süresi artık buharlı vapurlar sayesinde sekiz güne inmiştir²¹. 1888 yılında Şark Express'inin devreye girmesiyle beraber bu süre daha da kısalmıştır. 1895'te, iki hafta süren Viyana-İstanbul arası ulaşım süresi artık 40 saate inmiştir. Fakat imparatorluğun her yanı bu hızlı ulaşım imkânlarına sahip değildir. İzmir limanından Ankara yahut Konya'ya ulaşım 20 gün sürmektedir. Bu sebepten İstanbul'un iâşesi söz konusu olduğunda kıta ötesinden okyanus aşarak Amerika'dan gemilerle buğday getirtmek, Konya'dan buğday getirmeye oranla daha ekonomik ve daha hızlı olmuştur. Bu nedenle pek çok gezgin için Anadolu'da yolculuk etmek, önceki yüzyılları tecrübe etmeyi sağlayan ilkel seyahat tarzı olarak farklı bir deneyim taşımıştır. Özellikle İncil'deki "Yedi Kilisenin" Ege'de olması, dini amaçlarla seyahat eden bazı kişilerin ifadeleriyle; Tanrının lanetlediği, yüzyılların dondurduğu bir toprak parçasını görerek, Tanrının varlığına olan inançlarının doğrulandığı bir iç huzura kavuşmalarını sağlayan ilahi bir tecrübe halini almıştır²².

Teknolojide bir başka gelişme olan fotoğrafın icadı, seyahatleri farklı bir yönden etkilemiştir. Bu buluş, dünyayı belgelemek ve paylaşmak için yeni bir araç sağlayarak 19. yüzyıl İngiliz seyahat kültürünü dönüştürmüştür. Avrupa'da yaşayanların farklı kültürlerle yönelik algısını değiştirip, ilgisini derinleştirmiştir. Aynı zamanda Avrupa dışı ülkeler hakkındaki önyargılarını ve Avrupa devletlerinin ideolojilerini de güçlendirmiştir. İngiliz gezginlerin illüstrasyon ve fotoğrafları oryantalist algıların

²¹ Reinhold Schiffer, *Oriental Panorama: British Travellers in 19th Century Turkey (Internationale Forschungen Zur Allgemeinen Und Vergleichenden Literaturwissenschaft)* (Amsterdam: Editions Rodopi B.V., 1999).

²² William Mitchell Ramsay, *The Letters to the Seven Churches of Asia and Their Place in the Plan of the Apocalypse* (London: Hodder and Stoughton, 1906).

şekillenmesinde de rol oynamıştır. Tezde de kullanılan Mary Adelaide Walker'ın illüstrasyonları²³ ve Edward Lear'ın eskizleri²⁴ Makedonya'nın manzaralarını ve insanların, egzotikleştirilmiş bir gözle tasvir etmiştir. Böylelikle fotoğraf seyahatin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, anlatıları şekillendirerek kamu algısını etkilemiş ve nihayetinde modern turizmin yükselişine yol açmıştır. Belirli durak noktalarının fotoğrafları popülerleşerek seyahat güzergâhlarını şekillendirmiş ve kitle turizminin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bir nevi teknoloji, seyyahlığın demokratikleşmesine ve aristokratların tekelinden çıkarak halk tabanına da inmesine yol açmıştır²⁵.

Yine seyyahların oryantalist bir bakış açısıyla yazdığı seyahatnameler başka bir amaca da hizmet etmiştir. Seyahatnamelerin yaygınlaşmasıyla birlikte, Batılı okurlar bu eserler aracılığıyla Doğu hakkında bilgi sahibi olmuş ve bu bilgiler çoğu zaman Doğu toplumlarının Batı tarafından kolayca yönetilebilir ve medenileştirilebilir olduğu yönünde bir algı oluşturmıştır. Bu durum, 19. yüzyılda İmparatorlukların rekabeti ve kolonizasyon faaliyetlerinin arttığı bir dönemde, büyük güçlerin bu topraklara yönelik politik ve ekonomik müdahalelerini meşrulaştırma aracı olarak işlev görmüştür. Dini motiflerden de destek alarak²⁶ Doğu'ya ve Afrika'ya bir “*Civilizing Mission – Medenileştirme Misyonu*” ile yaklaşarak ahlaki açıdan da kendince bir yükümlülük oluşturan ve bunu bir “*The White Man's Burden- Beyaz Adamın Yüğü*”²⁷ olarak görmüş, geri kalmış Doğu'yu medenileştirme, geliştirme sorumluluğunu almak zorunda olan bir bakış açısını meydana getirmiştir²⁸. Seyahatnameler genel olarak, bilinçli

²³ Mary A. Walker, *Old Tracks And New Landmarks : Wayside Sketches In Crete, Macedonia, Mitylene Etc.* (Londra: Richard Bentley, 1897).

²⁴ Edward Lear, *Journals of A Landscape Painter in Albania* (Londra: Richard Bentley, 1851).

²⁵ James Buzard, 'Tourist and Traveller in the Network of Nineteenth-Century Travel', *The Beaten Track: European Tourism, Literature, and the Ways to 'Culture' 1800–1918* (Oxford, 1993; online edn, Oxford Academic, 3 Oct. 2011).

²⁶ Ahmet Çaycı, *Oryantalizm, Oksidentalizm ve sanat*, Birinci baskı, İnsan Yayınları; 641; 1 (Beyoğlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), s. 185.

²⁷ Rudyard Kipling'in "The White Man's Burden" (1899) adlı şiiri Filipin-Amerikan Savaşı (1899-1902) hakkında olup Amerika Birleşik Devletleri'ni Filipin halkı ve ülkelerinin sömürge kontrolünü üstlenmeye teşvik etmektedir.

"Beyaz Adamın Yüğü"nde Kipling, üç ay süren İspanyol-Amerikan Savaşı'nda (1898) fethedilen bir Pasifik Okyanusu takımadası olan Filipin Adaları'nın Amerika tarafından ilhakını ve kolonileştirilmesini teşvik etmiştir. Christopher Hitchens, *Blood, Class, and Empire: The Enduring Anglo-American Relationship* (New York: Nation Books, 2004), s. 63–64.

²⁸ Edward Said'e göre Oryantalizm çoğu zaman Batı'nın Doğu'ya siyasi ve askeri müdahalesini meşrulaştırmıştır.

yahut bilinçsiz bir şekilde bu bakış açısını kuvvetlendiren bir araç görevi de görmüştür²⁹. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında İngiliz seyyahların Makedonya'yı siyasi açıdan istikrarsız ve baskı altında bir bölge olarak tasvir etmeleri, Avrupalıların bölgeyi "medenileştirmek" için müdahalenin gerekli olduğu yönündeki algılarına katkıda bulunmuştur. Bu siyasi önyargı, James Henry Skene'in "Hristiyan ve Türklerin Sınır Toprakları" (1853) gibi Osmanlı yönetiminin sözde yolsuzluk ve verimsizliğini vurgulayan eserlerinde açıkça görülmektedir³⁰.

Balkan coğrafyası 19. yüzyılda İngiliz seyyahlar için bir uğrak noktası olmuştur. Korfu Adası'nda donanma üssü olan İngiliz donanmasının subayları³¹ ve eşleri³², kimi zaman avlanmak için kimi zaman gezmek için Arnavutluk ve Makedonya bölgesine geziler yapmıştır. Yüzyılın ilk çeyreğinde yerel bir derebeyi olan Tepedenli Ali Paşa'yla olan yakın ilişkileri, Lord Byron gibi romantik İngilizler için de önemli bir ziyaret vesilesi olmuştur³³.

İngiliz seyyahların 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret etmelerinin nedenleri çeşitli ve çok yönlüdür. Aristokrat İngiliz gençlerinin eğitiminin geleneksel bir parçası olan Büyük Tur³⁴ bunlardan birisidir. 17. yüzyılda başlayan Büyük Tur, genç Avrupalı (özellikle İngiliz) aristokratlar için kültürel maruziyet, klasik sanat ve mimariyi vurgulayan bir eğitim ayini niteliğindeydi. Bu seyahatler genellikle mektup ve günlüklerle belgelenmiş ve daha sonra seyahatname türünü etkilemiştir. 19.

²⁹ Çaycı, a.g.e., 186.

³⁰ James Henry Skene, *The Frontier Lands of the Christian and the Turk; Comprising Travels in the Regions of the Lower Danube, in 1850 and 1851: By a British Resident of Twenty Years in the East. In Two Volumes* (London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty., 2000).

³¹ Best, J. J. 1842. *Excursions in Albania: Comprising a Description of the Wild Boar, Deer, and Woodcock Shooting in That Country and a Journey from Thence to Thessalonica & Constantinople and Up the Danube to Pest*. London: Wm. H. Allen.

³² Georgina Muir Mackenzie, Paulina Irby, *Travels in the Slavonic Provinces of Turkey-in-Europe: (Vols. I and II)*, [Nachdr. der 2. Auf.] London 1877, Travel + Exploration (New York: Cosimo Classics, 2010).

³³ Aysu Ateş, "19. yüzyılda Batılı seyyahların gözüyle Arnavutluk'taki Osmanlı Dönemi yerleşim merkezleri." (Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, 2017).

³⁴ Büyük Tur-Grand Tour, 17. ve 19. yüzyıllar arasında İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinden genç aristokratlar tarafından gerçekleştirilen geleneksel bir eğitim yolculuğuydu. Genellikle kişinin eğitimi, kültürel anlayışını ve sosyal bağlantılarını zenginleştirmek için başta Fransa ve İtalya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine seyahat etmesini içeriyordu. Büyük Tur, aristokrat bir erkeğin eğitiminin önemli bir parçası olarak kabul edilir ve sanat, mimari, tarih ve klasik antik çağı görmesini sağlardı. Aynı zamanda sosyal becerileri geliştirmenin, ufku genişletmenin ve farklı kültürleri deneyimlemenin bir yoluydu. Richard Mullen and James Munson, *'The Smell of the Continent': The British Discover Europe 1814-1914* ([London]: Lume Books, 2021).

yüzyılda aynı zamanda İngiliz toplumu radikal bir sosyal dönüşümü yansıtan önemli değişiklikler geçirmiştir. İyice güçlenen ve çoğalan burjuvazi Britanya sınırlarının ötesine seyahat etmeye başlamış, kahramanlık ve cesareti vurgulayan, manzara tasvirlerinden kaçınan Romantik akım ortaya çıkmıştır. Avrupa'dakiler için endüstrileşen Batı'nın gerçeklerinden, Doğu dünyası en az bir ütopya, geçmiş, gelecek ve orta çağlar kadar geçerli bir kaçış noktası, sığınak olmuştur³⁵. Romantik akımın etkilediği bu yolcular, bilinmeyeni keşfetmeye ve egzotik olanı deneyimlemeye çalışmıştır. Bu durum da seyahatnamelerine doğal olarak yansımıştır.

İngiliz seyyahların 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki deneyimleri, dönemin kültürel ve entelektüel akımlarını da etkilenmiştir. Orta sınıfın yükselişi; burjuvazinin giderek güçlenmesi ve soylulaşmaya çalışması çabaları ve eğitimin yaygınlaşması da turizm ve seyahatin büyümesine katkıda bulunmuştur, çünkü daha fazla insan İngiltere'nin ve hatta Avrupa'nın ötesindeki dünyayı keşfetme imkânına ve arzusuna sahip olmuştur. Thomas Cook'un kitlesel turizmi bir nevi icat edip turlara başlaması, Murray'ın 1854'te çıkarttığı, bir rehber kitap olarak "*Guide to Turkey*" gibi olaylar da Doğu'ya seyahati hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır³⁶.

Tüm bu sebeplerden dolayı İngiliz seyyahların Osmanlı coğrafyasına olan ziyaretleri, 19. yüzyılın ikinci yarısında ciddi miktarda artmıştır. Yunan ve Roma mirasına olan ilginin artması, özellikle Yunanistan, Ege Bölgesi ve imparatorluk başkenti olan İstanbul'a yoğun bir ilgi oluşmasına da sebep olmuştur. Lâkin Balkan bölgesi özelinde, Makedonya kara hattı bu ziyaretler için pek popüler bir nokta olmamıştır. İngiltere – Cebelitarık – Malta arasında işleyen deniz hatları genellikle ziyaretçileri Selanik-İzmir limanlarına götürmüş, oradan da Çanakkale boğazı üzerinden İstanbul'a geçirmiştir. 19. yüzyılın bitimi 20. yüzyılın başlangıcında ise yeni kurulmuş Balkan devletlerinin³⁷ hepsinin hak iddia ettiği ve genişlemek istediği Makedonya bölgesinin siyasi önemi artmıştır. Bu durumunun bir sonucu olarak gazetecilerin ve askeri personelin ziyaret ettiği bir yer haline gelmiştir. Büyük Tur'la eğitim amaçlı gelen İngiliz asilzadelerinin, Londra'dan yola çıkarak Avrupa'yı gezip Roma'da sonlandırdıkları bir faaliyet olarak

³⁵ Semra Germaner, Zeynep İnankur, *Oryantalizm ve Türkiye*, Sanat yayınları; 4 (İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 1989), s. 21.

³⁶ a.g.e., 20.

³⁷ Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ Devletleri.

başlamış olsa da sonraki dönemlerde Yunanistan ve İstanbul’unda eklemlendiği bir rotaya dönüşmüştür. Bu amaçla kurulan kulüpler sonradan kraliyet onaylı akademilere evirilip, bilimsel gezilere ve arkeolojik keşif araştırmalarına doğru uzanan bir zincir oluşturmuştur. Osmanlı coğrafyasındaki kültürel miras çoğu Batılının iştahını kabartmış, bu keşif gezilerinde ve yapılan kaçak kazılarda elde edilen ve kaçırılan tarihi eserler II. Abdülhamit döneminde Asar-ı Atika Nizamnamelerinin ardından güncellenerek çıkartılmasına ve rehberlik kanunun düzenlenmesine yol açmıştır. Genel olarak incelenecek olursa, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve Balkanlar'da milliyetçi hareketlerin yükselişi, İngiliz seyahatnamelerinin ana temalarını oluşturmuştur. Bununla birlikte, seyahatname anlatıları genellikle Türkleri ve Müslümanları "asil vahşi" veya "hain Türk" gibi Batılı stereotiplerle yansıtmıştır. Edward Said'in kurguladığı çerçevenin, bu etnografik tasvirlerin³⁸ Hristiyan halkları Osmanlı Türkleri tarafından ezilenler olarak resmederek, Batı çıkarlarıyla uyumlu milliyetçi hareketleri desteklemek için kullanıldığını ortaya koymuştur³⁹.

Özetlemek gerekirse, 19. yüzyılın başlarında İngiliz seyyahlar öncelikle macera ve bilgi peşinde koşan aristokrat ya da akademisyenler olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında ise seyahat, teknolojik ve ekonomik sebeplerden daha erişilebilir hale geldiğinden, orta sınıftan burjuvalar da turistik amaçlarla dünyayı keşfetmek için bilim insanlarına, diplomatlara ve sömürge yöneticilerine katılmıştır. Bu yüzden 19. yüzyılın teknolojik gelişmeleri ve jeopolitik değişimleri İngiliz seyahat kültürünü büyük ölçüde yeniden şekillendirmiştir. Yüzyıl başında seyahatler yetersiz altyapı nedeniyle genellikle at sırtında, at arabasıyla veya yaya olarak yapılan, yelkenli gemilerle uzun ve zorlu yolculuklar şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yüzyılın sonunda demiryollarının gelişimi Avrupa içinde ve ötesinde seyahati geliştirmiş, buharlı gemiler deniz yolculuklarını daha hızlı ve güvenilir hale getirerek seyahat süresini önemli ölçüde azaltmıştır. Thomas Cook ve diğer şirketler grup turlar düzenlemiştir. Bu sayede seyahati daha fazla insan için erişilebilir hale getirerek günümüz seyahat kültürünün başlangıcını oluşturmuştur.

³⁸ Edward W. Said, Selahattin Ayaz, *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991).

³⁹ Yaşar Yılmaz, *Anadolu'nun Gözyaşları: Yurtdışına Götürülmüş Tarihi Eserlerimiz*, (Fulya, İstanbul: YEM Yayın, 2015).

3. 19. YÜZYILDA MAKEDONYA ve ÇEVRESİNİ ZİYARET EDEN İNGİLİZ SEYYAHLAR

3.1. EDMUND SPENCER

İngiliz gezgin Edmund Spencer, 1850 yılında Arnavutluk'a yaptığı seyahat ile tanınmaktadır. Almanya'da bir dönem yaşayan Spencer, 1836 yılında Londra'da "Sketches of Germany and the Germans with a glance at Poland, Hungary & Switzerland in 1834, 1835 and 1836 by an English resident of Germany"⁴⁰ isimli ilk seyahat kitabını yayınlamıştır.

Bu kitabın ardından gelen "Travels in the Western Caucasus"⁴¹ isimli ikinci eserinde Tuna, Viyana, İstanbul, Karadeniz ve Kafkasya seyahatlerine dair anekdotlar yer almaktadır. Spencer'in özellikle güney Arnavutluk hakkında bilgiler sunduğu "Travels in European Turkey in 1850 through Bosnia, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thrace, Albania and Epirus with a visit to Greece and the Ionian Isles"⁴² isimli eserinde ise Balkanlara olan seyahatini ve bu şehirlerdeki gözlemlerini anlatmıştır.

⁴⁰ Almanya'da İkamet Eden Bir İngiliz Tarafından 1834, 1835 ve 1836 Yıllarında Polonya, Macaristan ve İsviçre'ye Bir Bakışla Almanya ve Almanlar Üzerine Eskizler An English Resident in Germany, E. Spencer, and University of St Andrews Library Copyright Deposit Collection, *Sketches of Germany and the Germans, with a Glance at Poland, Hungary, & Switzerland, in 1834, 1835, and 1836. By an Englishman Resident in Germany. In Two Volumes*, Second edition (London: Whittaker & Co. Ave Maria Lane, 1836).

⁴¹ Spencer, Edmund, and Abraham Lowe. 1838. *Travels in the Western Caucasus : Including a Tour through Imeritia, Mingrelia, Turkey, Moldavia, Galicia, Silesia, and Moravia, in 1836*. London: Henry Colburn.

⁴² 1850'de Bosna, Sırbistan, Bulgaristan, Makedonya, Trakya, Arnavutluk ve Epir üzerinden Avrupa Türkiye'sinde seyahat ve Yunanistan ile İyonya Adaları Ziyareti. Spencer, Edmund, *Travels In European Turkey In 1850* (Londra: Colborn and Co. Publishers, 1851).

3.2. EDWARD LEAR

Edward Lear, İngiltere'nin Highgate bölgesinde 12 Mayıs 1812'de dünyaya gelmiş, çok yönlü bir İngiliz sanatçıdır. Ressam, illüstratör, müzisyen, yazar ve şair olarak tanınan Lear, özellikle limerik⁴³ türünün popülerleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Edebiyatçı kişiliğiyle bilinen Lear, on beş yaşında sanat dünyasına adım atmıştır. Sanat hayatının başlarında, 1832 yılında, Londra Zooloji Derneği'nin kuş resimleri için onu işe almasıyla tanınmaya başlamıştır. Lear, “A Book of Nonsense⁴⁴” adlı ilk şiir kitabını Derby Kontu'nun torunları için yazmıştır. 1837 ve 1847 yılları arasında Avrupa ve Asya'da geniş çaplı seyahatler gerçekleştiren Lear, bu seyahatlerden döndükten sonra, izlenimlerini “The Illustrated Travels of a Landscape Painter⁴⁵” adlı eserinde birkaç cilt halinde yayınlamıştır. Lear, 29 Ocak 1888'de İtalya'nın San Remo kentinde hayata gözlerini yummuştur.

“Edward Lear in the Levant: Travels in Albania, Greece, and Turkey in Europe, 1848-1849⁴⁶” adlı başka bir eserinde ise, aynı dönemde Türkiye'ye yaptığı seyahatler üzerine odaklanmıştır. Bu kitap 1848-1849 yılları arasında Avrupa'da; özellikle Arnavutluk, Yunanistan ve Türkiye bölgelerinde yaptığı seyahatleri kapsar. Dönemin Osmanlı İmparatorluğu ve çevresi hakkında birinci elden bilgiler sunmaktadır. “Journals of a Landscape Painter in Albania” Balkan coğrafyasında geçen bir diğer eseridir.

⁴³ İlk iki dizesi son dize ile aynı son sese sahip beş dizeli mizahi bir şiir türü.

⁴⁴ Edward Lear, *The Nonsense Books of Edward Lear*, A Signet Classic; CT243 (New York: New American Library, 1964).

⁴⁵ Edward Lear, *Journals of A Landscape Painter in Albania* (Londra: Richard Bentley, 1851).

⁴⁶ Edward Lear, *Edward Lear in the Levant: Travels in Albania, Greece, and Turkey in Europe*, (1848-1849).

3.3. FREDERICK MOORE

25 Temmuz 1868'de İngiltere'nin Londra şehrinde doğan Frederick Moore, 1906 yılında "The Balkan Trail" adlı kitabı yazmıştır. Moore, Rugby School'da ve daha sonra Trinity College, Cambridge'de eğitim görmüştür. Kariyerine "Daily Telegraph" gazetesinde gazeteci olarak başlamış, daha sonra ise "New York Herald" gazetesinin Londra muhabiri olmuştur. "The Balkan Trail" ise Moore'un 1906 yılında Balkan Yarımadası'na yaptığı yolculuğunu anlatmaktadır. Eserde o zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan bölgenin tarihi, kültürü ve insanları hakkında ayrıntılı bir anlatım yer almaktadır. Moore'un yazım tarzı, keskin gözlemleri, mizahı ve ziyaret ettiği yerlerin özünü yakalama becerisiyle karakterize edilmektedir. Moore'un kitabı çok beğenilmiş ve bir seyahat edebiyatı klasiği olarak kabul edilmiştir. Kitap, bölgede büyük bir siyasi ve sosyal değişimin yaşandığı 20. yüzyılın başında Balkanlar'a dair değerli bir tarihi kayıt sunmaktadır. Yazarlığının yanı sıra Moore gazeteci olarak yaptığı çalışmalarla ve çeşitli siyasi ve sosyal davalara katılımıyla da tanınmaktadır. Ayrıca "Daily Chronicle", "The Times" ve "The Spectator" da dâhil olmak üzere çeşitli gazeteler için yazılar yazmıştır. Frederick Moore 25 Mart 1943'te Londra, İngiltere'de ölmüştür.

3.4. HENRY FANSHAW TOZER

Henry Fanshawe Tozer (1829-1916), 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunu ziyaret eden İngiliz tarihçi, yazar ve gezginler arasında yer almaktadır. "Researches in the Highlands of Turkey (1869)⁴⁷" kitabı ve "Lectures on the Geography of Greece⁴⁸" kitabının yazarıdır. Tezde kullanılan "Researches in the Highlands of Turkey" Henry Fanshawe Tozer tarafından yazılmış iki ciltlik bir seyahat kitabıdır. Kitapta Tozer'in İda (Kaz Dağları), Athos, Olimpos ve Pelion dağlarına yaptığı ziyaretlerin yanı sıra Mirdite Arnavutları ve diğer uzak kabilelerle olan etkileşimleri anlatılmaktadır. İlk cilt

⁴⁷ Tozer, Henry Fanshawe. 1869. *Researches in the Highlands of Turkey*. London: J. Murray.

⁴⁸ Tozer, Henry Fanshawe. 1873. *Lectures on the Geography of Greece, by the Rev. Henry Fanshawe Tozer*. London: Murray.

1865 yılında yayımlanmış, ikinci cilt ise daha sonra yayımlanmıştır. Eser önemli bir tarihi literatür olarak kabul edilmekle birlikte, Tozer'in seyahatleri sırasında bölgenin coğrafyası, kültürü ve insanları hakkında değerli bilgiler sağlamaktadır. Kendisi günümüzde hala varlığını sürdüren Exeter Koleji ve Kraliyet Coğrafya Topluluğu'nun üyesi olmuştur⁴⁹.

3.5. HENRY HOLLAND (SIR)

1788-1873 yılları arasında yaşayan Sir Henry Holland, Glasgow ve Edinburgh'ta Tıp eğitimi aldıktan sonra Brunswick'li Katherina'nın yanında hekim olarak çalışmıştır. Tıp diplomasını aldıktan sonra 24 yaşında başladığı Grand Tour (Büyük Tur)'daki Avrupa gezisinde Yunanistan, Arnavutluk ve Makedonya'ya uğramıştır. Burada dönemin Osmanlı paşası olan Tepedenli Ali Paşa ile yakın bir arkadaşlık kurmuştur. Bu gezinin de etkisiyle sonraki dönemlerde her yıl iki ayını seyahate ayırmıştır. 1815'te yazıya döktüğü ve Londra'da bastırdığı "Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, etc. During the Years 1812 and 1813" seyahatnamesiyle yaygın bir üne kavuşmuştur⁵⁰. Gezdiği yerlerde antik dönem arkeolojisi ve tarihinden ziyade Yunan toplumunun güncel mevzularına ve edebiyatına değinmesi, Yunanlılara bilinç kazandırdığı gibi kendisinden sonra Lord Bryon gibi İngiliz asillerinin bölgeye gelmesini ve Yunan taraftarlığı yapması için bir motivasyon oluşturmuştur⁵¹. Sonraki dönemde Britanya İmparatoriçesi Victoria ve eşi Prens Albert'in da hekimliğini yapmıştır⁵².

⁴⁹ H. Tozer, *A History of Ancient Geography* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014).

⁵⁰ H. Holland, *Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, etc.: During the Years 1812 and 1813* (Londra: Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, 1820).

⁵¹ R. Paxinou, "Western eyes on Janina: Foreign narratives of a city recorded intexts and images (1788-1822). (s.148-9). Gharipour, M., & Özlü, N. (2017). *The city in the Muslim world: Depictions by Western travel writers*. New York: Routledge

⁵² Henry Holland, *Recollections of Past Life. of Cambridge Library Collection - British and Irish History, 19th Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

3.6. GEORGE FREDERICK ABBOTT

1874'te doğan George Frederick Abbott, savaş muhabirliği ve yazarlık yapmıştır. Öğrenim gördüğü Cambridge Üniversitesi'nde etnografik malzeme toplaması amacıyla Makedonya bölgesinde bir araştırma gezisine yollanmıştır⁵³. Burada o zamanın Avrupa'sında popüler olan bir Yunan sempatisine sahip olduğu için coğrafyayı gezmiş, Selanik, Kavala ve Serez gibi şehirleri dolaşmıştır. 1900-1903 yılları arasındaki bu seyahatini "Makedonya: 20. yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihsel Bir Gezi" adıyla kitaplaştırmıştır. Seyahatlerdeki tecrübesi sebebiyle Wales Prensiyle 1906 yılında Hindistan seyahatinde eşlikçi olarak yola çıkmış, sonraki dönemde Yunan Devletinden "Kurtarıcı Nişanı" alarak ödüllendirilmiştir. Çalışmada, Abbott'un Üsküp ve özellikle Selanik hakkında verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

3.7. GEORGINA MUIR MACKENZIE

İskoçya'da 1833'te doğan Georgina Muir Mackenzie, ailesiyle 1855'te taşındığı Londra'da arkadaşı Pauline Irby ile tanışmıştır. Onunla Balkanlarda ve Karpatya bölgesinde seyahatlere çıkmış ancak Avusturya idaresi altındaki Sırp bölgesinde ziyaret gerçekleştirirken bir sabah "Pan-Slavist" oldukları gerekçesiyle tutuklanmışlardır. Sonradan Britanya Elçiliği vasıtasıyla şikâyetlerini ileterek ilgili bakandan özür alsalar da bu olay seyyahlarda bir dava duygusu uyandırmış ve sonraki dönemlerde Güney Slav halkının acıları ve yaşamlarıyla ilgili farkındalık oluşturmaya kendilerini adanmışlardır⁵⁴. Söz konusu seyahatname de bu olay sonrasında gerçekleşen geziler ve gözlemler için yazılmıştır. 1867 yılında yazdıkları "Travels in the Slavonic Provinces of Turkey-in-Europe"⁵⁵ kitabı Ortodoks Slavların, kadınların ve kız

⁵³ G. F. Abbott, "A Tale of a Tour in Macedonia," <https://eng.travelogues.gr/collection.php?view=466> [Erişim 14.06.2024].

⁵⁴ Anderson, "Mackenzie, Georgina Mary Muir [married name Georgina Mary Sebright, Lady Sebright] (1833–1874)", Oxford Dictionary of National Biography (Oxford University Press, 2004).

⁵⁵ Mackenzie, Georgina Muir, and Paulina Irby. 2010. *Travels in the Slavonic Provinces of Turkey-in-Europe : (Vols. I and II)*. [Nachdr. der 2. Auf.] London 1877. New York: Cosimo Classics.

çocuklarının hayatlarına odaklanmıştır. Mackenzie sonraki dönem seyahatleri esnasında tanıştığı İngiltere'nin İyonya Adaları başkonsolosu Charles Sebright ile evlenerek Korfu'da yaşamaya başlayıp orada ölmüştür. Kitabı beraber yazdığı Pauline Irby ise Saraybosna'da bir kız okulu açmış ve yaşamı da orada sonlanmıştır. Selanik'le ilgili mimari, sosyal yaşam ve nüfus hakkında verdikleri bilgilerden tezde yararlanılmıştır.

3.8. MARY ADELAIDE WALKER

1820 -1906 yılları arasında yaşayan M. A. Walker, rahip olan Charles George Curtis birlikte Selanik'e gitmiş ve ardından İstanbul'a seyahat etmişlerdir⁵⁶. Burada Pera Cemaatinden bir İngiliz'le evlenerek Curtis olan soyadını Walker olarak değiştirmiştir. 40 yıl boyunca arada İngiltere'ye gidip gelse de M. A. Walker zamanının büyük kısmını, eşi öldükten sonra dahi İstanbul'da geçirmiştir. 1905'te ise İngiltere'de vefat etmiştir. Çalışmada, seyahat esnasında yaptığı çizimler ve çektiği İstanbul tasvirleri kullanılmıştır.

3.9. WILLIAM MILLER

1864 yılında bir maden sahibinin çocuğu olarak doğan ve annesini erken yaşta kaybeden Miller, ailesinden Oxford Üniversitesine giden ilk kişi olmuştur⁵⁷. Hukuk okumasına rağmen hiçbir zaman avukatlık yapmayan Miller, özel bir geliri olması sayesinde en büyük hobisi olan seyahatlere çıkmıştır. Balkanlar'da ve Yunanistan'da uzun süreler gezen Miller bir gazeteci olarak politika haberciliği ve akademik tarihçilik yapmaya başlamıştır. Bu seyahatler sonucu 1898 yılında Londra'da "Travels and Politics in the Near East: With Map and Illustrations"⁵⁸ kitabını çıkartmıştır. Çalışmaya Miller'in Selanik ve İstanbul ile ilgili anlatımları eklenmiştir.

⁵⁶ Seda Ağırbaş, *İngiliz Gezgin Mary Adelaide Walker'ın Eserlerinde Osmanlı Dünyası*, (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2019), s. 55.

⁵⁷ P Hetherington, William Miller: Medieval historian and modern journalist. *British School at Athens Studies*, S. 17 (2009), s. 153–161.

⁵⁸ Miller, William. 1898. *Travels and Politics in the near East : With Map and Illustrations*. London: Fisher Unwin.

3.10. SEYYAHLARIN İZLEDİKLERİ ROTALAR

Harita 1. Seyahatnamelerde Geçen Önemli Şehirler

(Rotalar, Google Maps üzerinden tasarlanmış ve çizilmiştir.)

- **Edmund Spencer- Travels in European Turkey in 1850**
- **Rota:**

Servia-Belgrad-Jagodina-Vildin-Pristine-Novipazar-İpek-Prizen-Kalkandelen-Makedonya-Berat-Jenina-Arta-Preveze-Atina-Simirni-Dardanelles-Keşan-Dimetoka-Edirne-Sofia-Varna

Harita 2. Edmund Spencer Rotası

(Rotalar, Google Maps üzerinden tasarlanmış ve çizilmiştir.)

- **Edward Lear - Journals of A Landscape Painter in Albania**

- **Rota:**

Yenice (Yunanistan)- Vodina (Yunanistan)- Manastır- Ohri- Tiran- Hırvatistan-
İşkodra -Dıraç (Arnavutluk) -Berat (Arnavutluk) -Himare (Arnavutluk) -Avlona
(Yunanistan) -Tepedelen (Arnavutluk) -Egriği (Arnavutluk) -Yanya (Yunanistan) -
Nicopolis (Yunanistan) - Arta (Yunanistan) - Suli (Yunanistan) - Parga (Yunanistan)
- Meteora (Yunanistan)

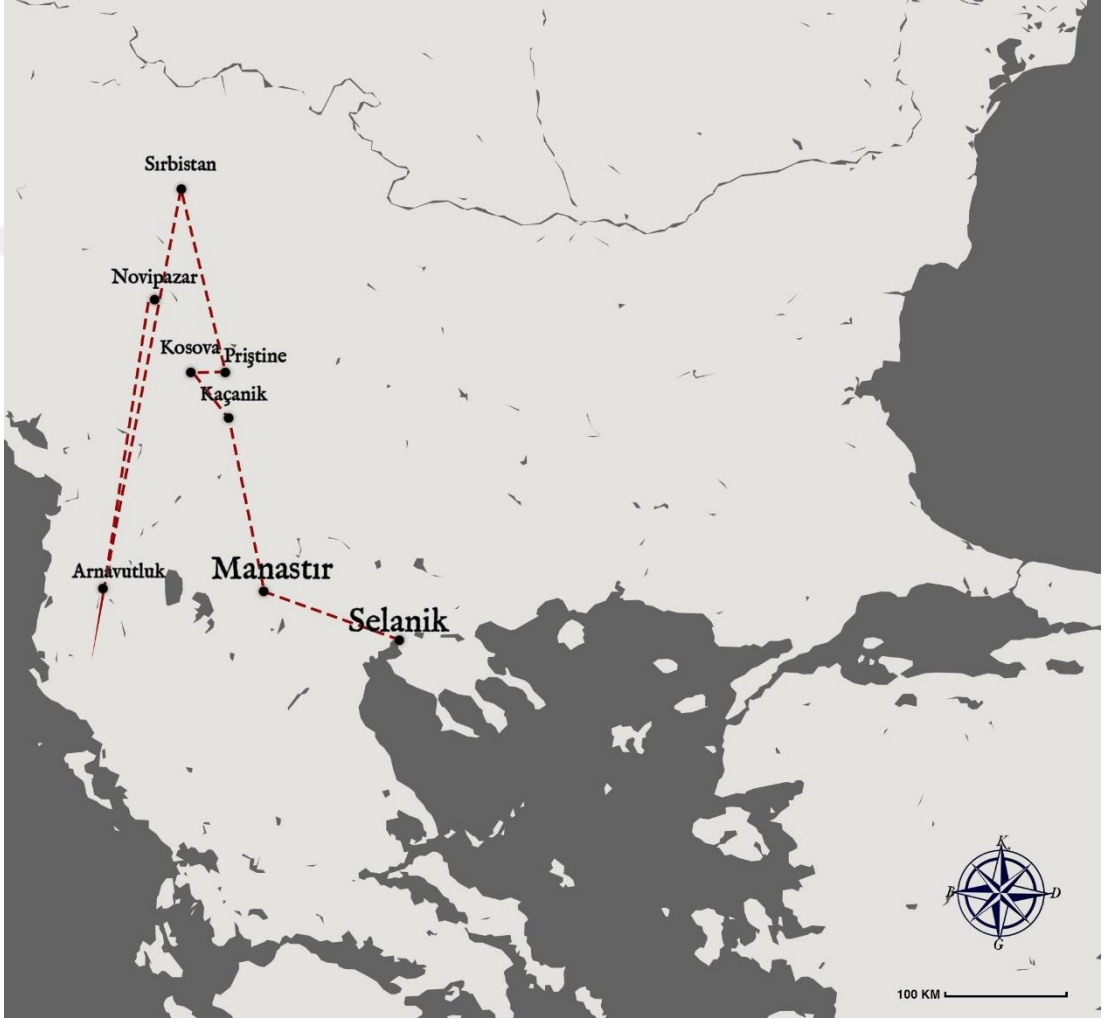
Harita 3. Edward Lear rotası

(Rotalar, Google Maps üzerinden tasarlanmış ve çizilmiştir.)

- Georgina Muir Mackenzie-Travels In The Slavonic Provinces of Turkey in Europe

- Rota:

Bosna- Selanik- Manastır- Kaçanik(Sırbistan)- Kosova-Priştine- Sırbistan- Vuchitern(Kosova)- Novi Pazar

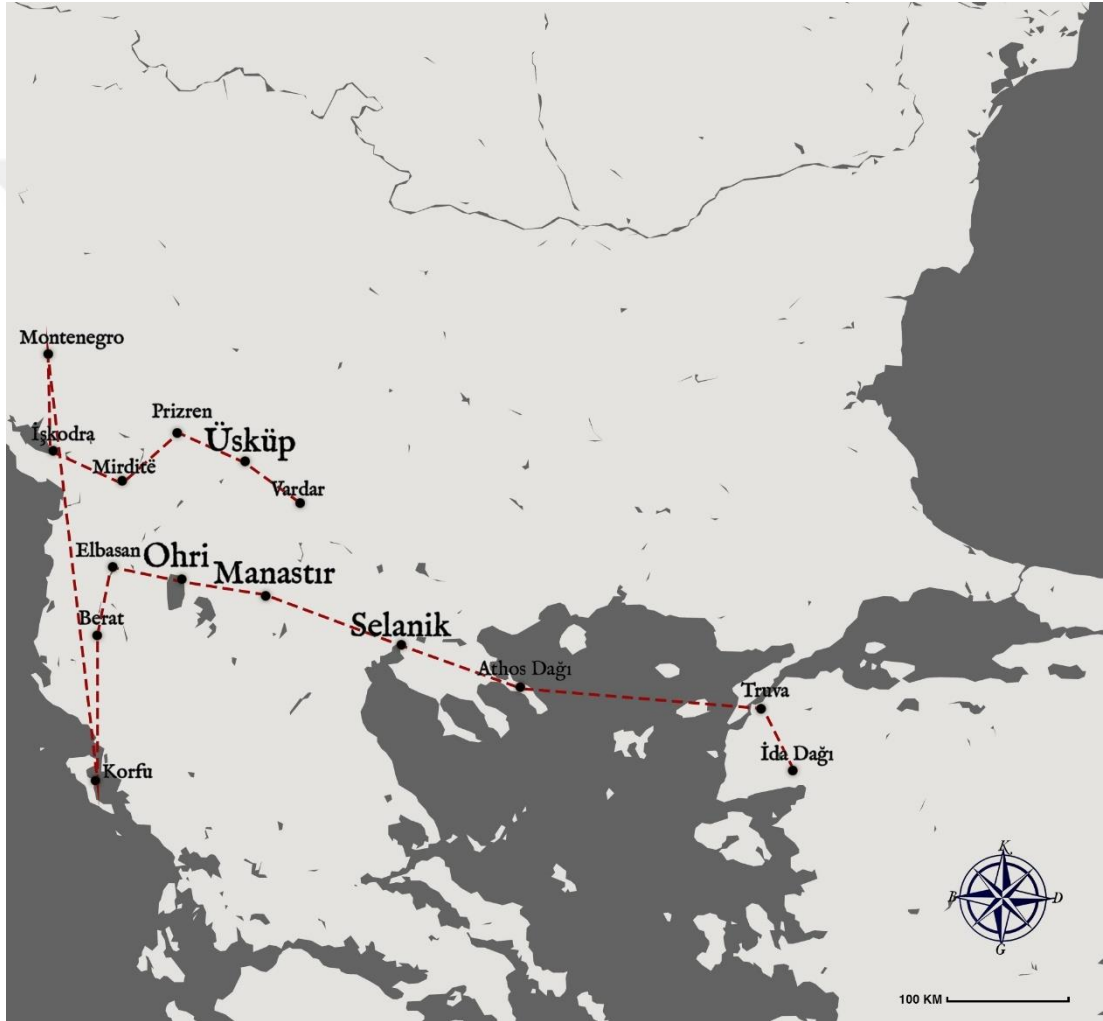

Harita 4. Georgina Muir Mackenzie Rotası

(Rotalar, Google Maps üzerinden tasarlanmış ve çizilmiştir.)

- **Henry Fanshawe Tozer - Researches In The Highlands Of Turkey**
- **Rota:**

İda Dağı- Truva- Athos Dağı- Selanik- Manastır- Ohri - Elbasan (Arnavutluk) - Berat (Arnavutluk) - Korfu (Yunanistan) - Montenegro (Karadağ) - İşkodra - Mirditë (Arnavutluk) - Prizren (Kosova) - Üsküp – Vardar

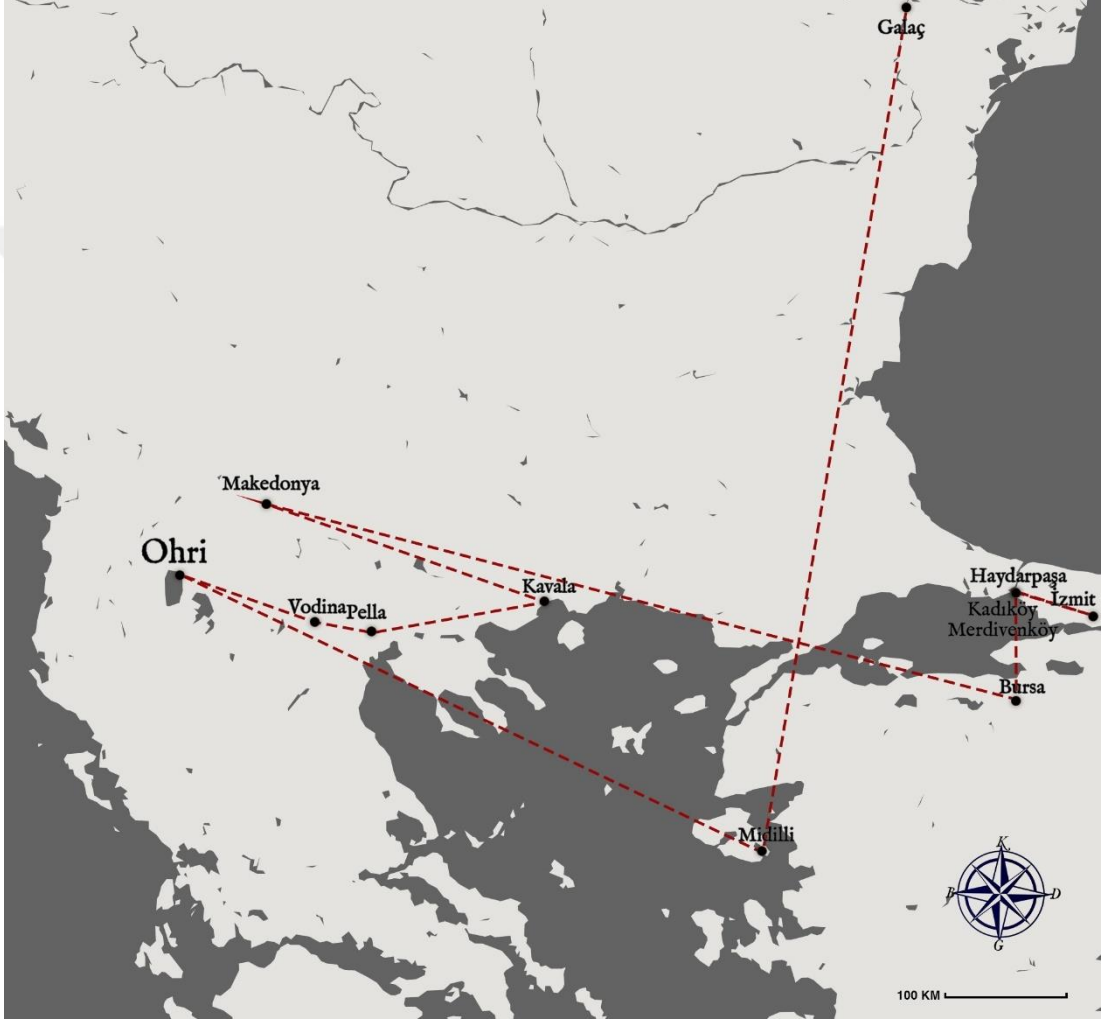
Harita 5. Henry Fanshawe Tozer Rotası

(Rotalar, Google Maps üzerinden tasarlanmış ve çizilmiştir.)

- **Mary A Walker- Old Tracks And New Landmarks: Wayside Sketches In Crete, Macedonia, Mitylene etc.**

- **Rota:**

Haydarpaşa- İzmit- Ankar- Kadıköy- Merdivenköy- Bursa - Makedonya- Kavala - Pella - Vodina - Ohri - Midilli - Kıbrıs - Girit - Akrotiri (Kıbrıs) - Hanya - Tuna - Galaç

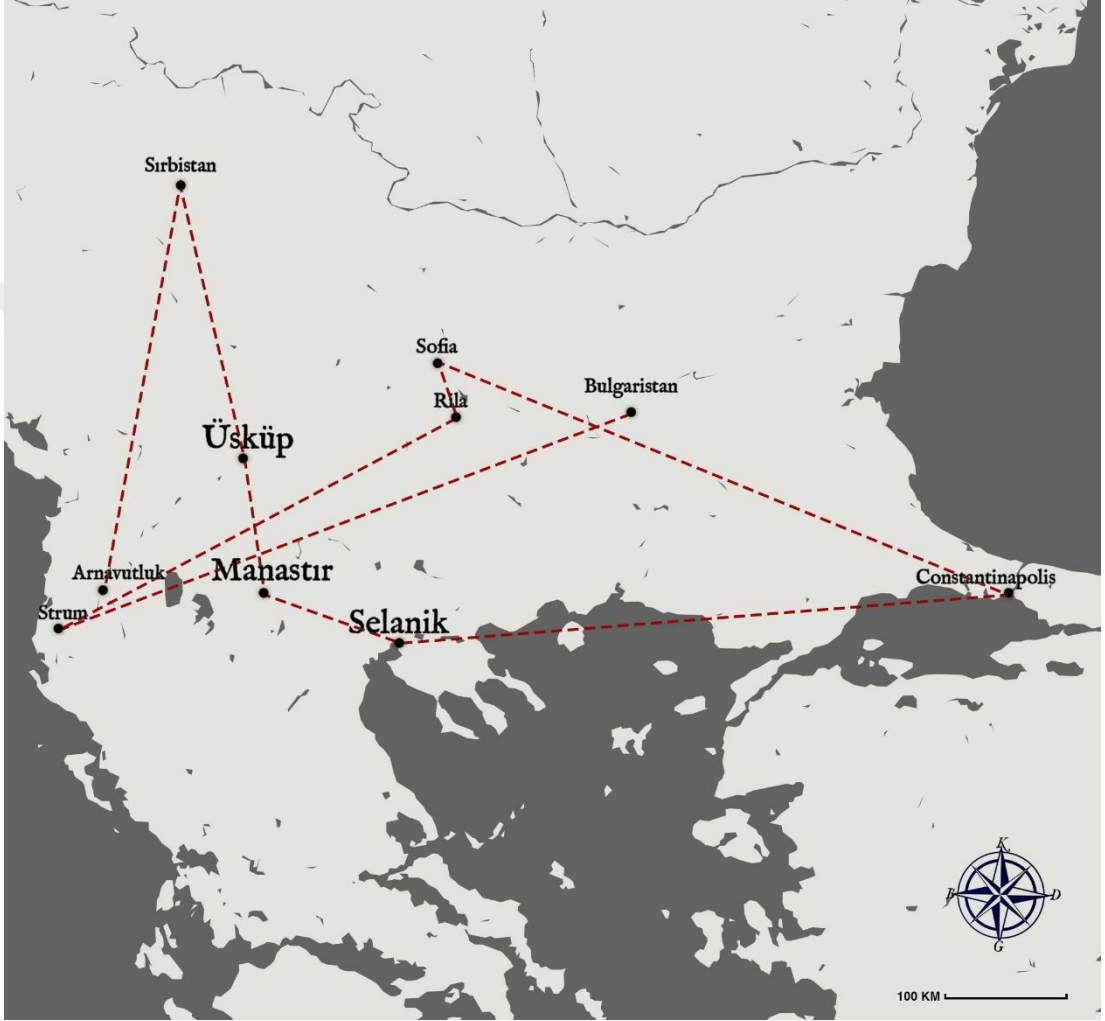

Harita 6. Mary A Walker Rotası

(Rotalar, Google Maps üzerinden tasarlanmış ve çizilmiştir.)

- **Frederick Moore- Balkan Trail**
- **Rota:**

Bulgaristan-Strum (Arnavutluk)- Rila (Bulgaristan)-Sofia (Bulgaristan)-
Constantinapolis- Selanik- Manastır- Üsküp- Sırbistan- Arnavutluk

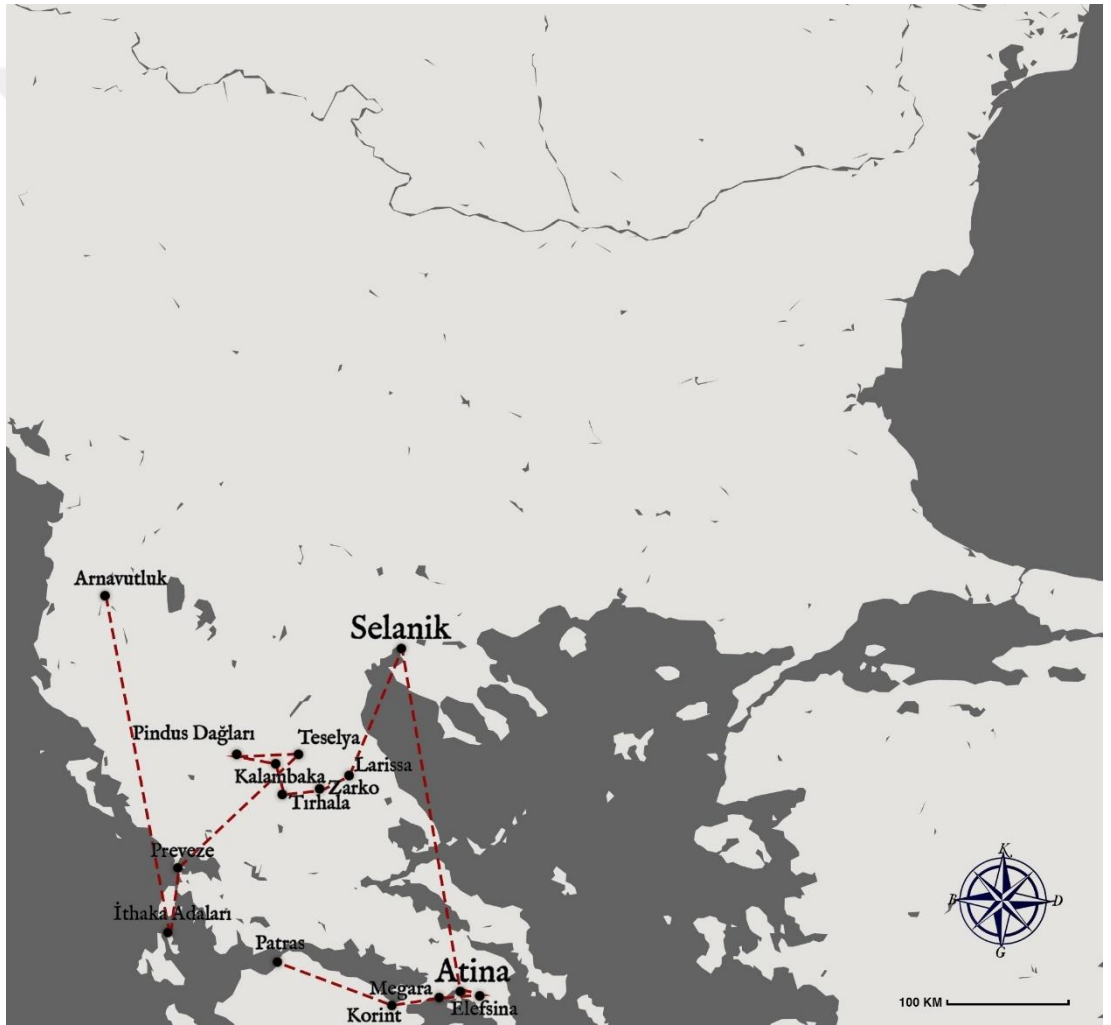
Harita 7. Frederick Moore Rotası

(Rotalar, Google Maps üzerinden tasarlanmış ve çizilmiştir.)

- **Henry Holland- Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, &c. during the years 1812-1813**

- **Rota:**

Portekiz-Cebelitarık-Sardinya-Sicilya-Lipari-Etna- Zante-Çuha Adası-Arnavutluk-İthaka Adaları-Preveze- Teselya- Pindus Dağları- Kalambaka -Tırhala-Zarko-Larissa-Selanik (Yunanistan)-Atina(Yunanistan)-Atina (Yunanistan)-Elefsina (Yunanistan)-Megara(Yunanistan)- Korinth(Yunanistan)-Nemea(Yunanistan)-Miken(Yunanistan)-Argos(Yunanistan)-Tripoli(Yunanistan)- Patras(Yunanistan)

Harita 8. Henry Holland Rotası

(Rotalar, Google Maps üzerinden tasarlanmış ve çizilmiştir.)

- **William Miller- Travel and Politics in The Near East**
- **Rota:**

İstirya (Hırvatistan) -Dalmaçya (Hırvatistan)- Montenegro (Karadağ)- Bosna (Bosna Hersek)- Hersek (Bosna Hersek)- Sandžak (Bosna, Kosova, Sırbistan ve Karadağ arasında)- Novipazar (Sırbistan)-Arnavutluk- Korfu (Yunanistan)- Yunanistan- Girit (Yunanistan)- Sisam Adası (Yunanistan)- Makedonya- Bulgaristan,

Harita 9. William Miller Rotası

(Rotalar, Google Maps üzerinden tasarlanmış ve çizilmiştir.)

- **G.B. Abbott- Makedonya: 20. Yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihi Bir Gezi**

- **Rota:**

Vardar-Selanik-Serez-Demirhisar-Nigrita-Pravişte-Drama-Kavala-Athos-Makedonya

Harita 10. G.B. Abbott Rotası

(Rotalar, Google Maps üzerinden tasarlanmış ve çizilmiştir.)

4. MAKEDONYA TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Makedonya Balkan coğrafyasının kilit bir noktasında bulunmaktadır. Özellikle Büyük İskender ve sonrasında itibaren önemli bir geçiş alanı olmuştur. Makedonya, İskender İmparatorluğundan başlayarak her dönemin güçlü krallıkları veya imparatorluk sınırlarına dahil edilmiştir. Bu sebeple dönemler içerisinde farklı kültürlerin etkisi altında kalmıştır. Etrafındaki komşu bölgelerle ve ülkelerle düzenli bir ilişkisi olmuş, karmaşık bir etnik ve dini nüfusu içinde barındırmıştır. Bu çeşitlilik kimi zaman bir zenginlik kimi zaman bir sorun olarak tarihe, yerel kültür hayatına ve mimariye yansımıştır.

"Makedonya" terimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllar boyunca bölgeyi yönettiği süre zarfında ne coğrafi ne de idari bir kategorizasyon olarak resmi bir tanımlama içerisinde yer almamıştır. Osmanlı yönetimi altında bölge, farklı vilayetler ve sancaklar gibi idari birimlere ayrılmış olup, "Makedonya" ismi bu yapıda kullanılmamıştır. Ancak 19. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte, Batılı güçler ve yerel ulusal hareketler, Balkanlar'da etnik ve ulusal kimliklerini pekiştirmeye başlamıştır.⁵⁹

Bu süreçte özellikle Batılı coğrafyacılar, seyyahlar ve tarihçiler ile Doğu Ortodoks Kilisesi, "Makedonya" kelimesini, Balkanlar'daki belirli bir coğrafi bölgeyi işaret etmek için kullanmaya devam etmiştir. Makedonya'nın sınırları subjektif algıya göre farklılık göstermiş, bazen daha geniş bazen daha dar bir alanı ifade etmek için kullanılmıştır.⁶⁰

Bu durum, özellikle Balkan Savaşları ve sonrasında bölgenin uluslararası tanımı ve sınırları üzerinde çeşitli tartışmaların ve ihtilafların meydana gelmesine yol açmıştır. Örneğin bazı Tanımlamalar sadece tarihi Makedonya Krallığı'nı kapsarken, diğerleri

⁵⁹ Seçkin Arpalier, "Makedonya İsim Sorununun Bölge ve Dünya Politikasına Etkisi". *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.38(1), (Bursa 2019) s. 278-279.

⁶⁰ Nimet Ayşe Bakırcılar, "Makedonya Coğrafyasında Sosya-Kültürel Hayat (XIX. Yüzyıl Öncesi)" (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2010)

daha geniş bir coğrafi alanı içermiştir. Tezde ise Makedonya olarak isimlendirilen coğrafi bölge; Selanik, Üsküp ve Manastır civarı olarak belirlenmiştir⁶¹.

4.1. COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Denize sınırı olmayıp kara Avrupa kıtası içerisinde yer alan ve Balkanların batı kısmına konumlanan Makedonya bölgesi, kuzeyde Kosova ve Sırbistan, batıda Arnavutluk, doğuda Bulgaristan güneyde ise Yunanistan'la sınır komşusudur. 25.333 km² yüz ölçümü bulunmakta olup, nüfusu 2.118.449'dur. En yüksek noktası 2.764 metre Golem Korab Dağı/ Maja e Korabit, en alçak noktası ile 50 metre ile Vardar Nehridir⁶².

Genel olarak dağlık bir coğrafyaya sahip olan Makedonya'da karasal ve akdeniz iklimleri görülmektedir. Irmak ve akarsu kıyılarında tarım, dağlık coğrafyada ise hayvancılık yapılmaktadır. Balkan kelimesi de Türkçede “Dağ” manasına gelen bir kelime olup⁶³, bölgenin ismini coğrafi yapısından almasına sebep olmuştur. Balkan yarımadasının merkezinde bulunan Makedonya, tarih boyunca büyük devletlerin Balkanlarda hâkimiyet kurmak için ele geçirdikleri bir coğrafya olmuştur. Doğu- Batı hattında Ege Deniziyle Adriyatik denizi arasındaki kara bağlantısını sağlaması, Kuzey – Güney hattında ise Yunanistan ve Balkanların kuzeyi arasındaki dağlık bölgeyi ve geçişi içerisinde barındırması sebebiyle kilit bir konuma sahiptir.

4.2. OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMİNDE MAKEDONYA TARİHİ

MÖ. 7000 yıllarından itibaren yerleşim altında olan Makedonya coğrafyasının ilk sakinlerine dair kesin bir bilgi yoktur. En eski Balkan topluluklarından İliya ve Trak topluluklarının Kuzey Makedonya'da yerleştikleri düşünülürken, Ege Kıyılarındaki

⁶¹ Stavrianos, a.g.e., 50.

⁶² Ramazan Özey, *Avrupa Coğrafyası* (İstanbul: Aktif Yayınevi, 2009).

⁶³ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, 1st ed. (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993).

güney kısım ise MÖ 2000 sonlarına doğru Akalar, MÖ. 1100 civarında ise Dorlar tarafından istilaya uğramıştır⁶⁴. MÖ. 7. yüzyıla doğru ilk Makedon Krallığı Makedonya’da kurulmuştur. Bu krallığı kuranların Yunanlı olmadığı ama Yunan kültüründen etkilenmiş ve onu benimseyen Traklar olduğu düşünülmektedir⁶⁵. Zira “*Yunan topluluklarından farklı olarak, Makedonlar, şehir devletleri yerine güçlü bir krallığa, feodal tip bir asalete ve boyunduruk altında tutulan çiftçilere sahiptir*”⁶⁶. Kral II. Filip (MÖ 359-366) döneminde oldukça güçlenen Makedonya, oğlu Büyük İskender döneminde oldukça büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. Önce Makedonya’yı sonra tüm Balkan yarımadasını birleştiren İskender, tamamen Helenleşerek, bu kültürü fethettiği tüm topraklara yaymayı başarmıştır. Ölümünden sonra generallerinin üç parçaya böldüğü İskender İmparatorluğu’nun Makedonya kısmı, Antigones’in Selevkoslara yenilmesiyle İskender’in halefleri arasında ikiye bölünmüştür.

Batıda İtalya’da yükselen Roma İmparatorluğu, gözünü Balkanlara diktiğinde buradaki parçalanmış yapı onlara makul gelmiş ve MÖ. 197 yılında ilk Roma Lejyonları Arnavutluk üzerinden Balkan Yarımadasına ve Makedonya’ya ayak basmıştır⁶⁷. MÖ. 167 yılında Konsül Paul Emile’nin Pydna Savaşı sonrasında Makedon krallığı yıkılmış ve tüm Makedonya kalıcı olarak Roma’ya bağlanmıştır⁶⁸. Böylece Büyük İskender’den sonra ikinci defa tüm Balkan ve Makedonya coğrafyası Roma yönetimi altında birleşmiştir.

Roma imparatorluğu ele geçirdiği bölgeleri kendisine tamamen bağlayabilmek için stratejik planlar düzenlenmiştir. Bölgenin baştan başa taş bir yol ağıyla kaplanması ve yol boyunca askeri garnizon kentleri kurularak Roma kolonileri oluşturulması plânı Balkanlar’da da gerçekleştirmiştir. Antik devirde Balkanların en önemli limanı olarak Durres’ten başlayan yol, Selanik’e kadar uzanmıştır⁶⁹. Belgrad, Niş, Edirne, Sofya şehirleri Roma yollarında garnizon kentleri olarak kurulmuştur. İlk başta bölgeyi dört

⁶⁴ a.g.e., 27–28.

⁶⁵ Ferdinand Schevill, *A history of the Balkans: from the earliest times to the present day.*, vol. 558 (New York: Dorset Press, 1991), 27.

⁶⁶ Castellan, a.g.e., 29.

⁶⁷ Schevill, a.g.e., 28.

⁶⁸ a.g.e., 29.

⁶⁹ a.g.e., 31.

idari parçaya ayıran Roma, MÖ. II. yüzyıl ortasındaki isyanları bastırdıktan sonra, sınırlarını Adriyatik denizine ulaşacak şekilde tek bir eyalete dönüştürmüştür⁷⁰. Sınır eyaleti olarak önemli görülen Makedonya'nın başkenti ise Selanik seçilmiştir. İmparatorluğun MS. 395 yılında ikiye ayrıldığı Makedonya eyaleti Doğu Roma'nın (Bizans) sınırları içinde kalmıştır.

5. yüzyılda Balkanlara doğru ilerleyen Goth akınları, Doğu Roma İmparatorluğunun savunması sonucu kuzeye ve batıya doğru ilerleyerek İtalya'da ve İspanya'da yeni krallıklar kurulmuştur. Balkan coğrafyasının sahipsiz kalması ve Atilla önderliğindeki Hunların da saldırılarıyla birlikte kuzeyden gelen Slav kavimleri Balkan Yarımadasına ve Makedonya'ya yerleşmiştir⁷¹. Zaman içerisinde Bizans İmparatorluğunun ve yerel nüfusun etkisiyle Slavlar zamanla Bizans dini olarak Hristiyanlığı ve Ortodoksluğu seçip Yunanlaşmaya başlamıştır. Yine göçler neticesinde Turani bir kavim olarak kurulan Bulgar Krallığı, 9. yüzyılda Makedonya'yı Bizans İmparatorluğundan almıştır. Yaklaşık yüzyıl sonra "Bulgar Katili" olarak anılan 2. Basil'in Bulgar Krallığını yıkmasıyla birlikte bölge tekrardan Bizans kontrolüne geçmiştir⁷². Makedonya bölgesi yine Bizans İmparatorluğuna bağlı feodal bir bölge olarak yönetilmeye devam etmiştir. 13. yüzyıl başında İkinci Bulgar Krallığı kurulsa da ilki kadar güçlü olmadığından Balkanların doğusunda kalarak Makedonya'ya hâkim olamamıştır⁷³.

14. yüzyılda Sırp Krallığının kurulması sonrası en büyük Sırp kralı olarak kabul edilen Stefan Duşan tarafından Makedonya işgal edilmiştir. 1346 yılında, Üsküp Sırp krallığının başkenti olmuş ve Duşan, "*Sırpların ve Yunanlıların İmparatoru*" olarak taç giymiştir⁷⁴. 1355'te Stefan Duşan'ın ölümünün ardından taht kavgaları sonucu Sırp krallığı dağılmış ve Makedonya bölgesi ufak parçalara bölünmüştür. Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasına girişinden sonra, yaklaşık 20 yıl gibi kısa bir süre içerisinde Makedonya, Osmanlı Devleti'nin yönetimine geçmiştir.

⁷⁰ Mehmet Hacısalihoğlu, "Makedonya," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, vol. 27 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003).

⁷¹ Castellan, a.g.e., 33.

⁷² Stanley G. Evans, *A Short History of Bulgaria* (London: Lawrence & Wishart London, 1960).

⁷³ Castellan, a.g.e., 43.

⁷⁴ a.g.e., 29.

4.3. OSMANLI DÖNEMİNDE MAKEDONYA

Tarihsel olarak 1361’de, Orhan Gazi’den sonra tahta geçen Sultan I. Murad, Edirne’yi Bizans İmparatorluğundan almıştır⁷⁵. 1371 yılında Sırpsındığı Savaşıyla Osmanlı’nın bölgedeki hâkimiyeti başlamaktadır. 1375-1381 yıllarında Beylerbeyi tayin edilen Timurtaş Paşa, Balkan topraklarında bir dizi reform yapmıştır. Bu reformlar kapsamında Osmanlı ordusunda hizmet etme karşılığında, Hristiyan askerlere tımar verilmesi önemli olgulardan biri olmuştur. Yerli askerlerin ve soyluların direncini kıran ve sultana hizmet eden Rumelili tımar ve sipahilerin sayısının artmasıyla, Osmanlı Devleti Balkanlara uyum sağlamış ve Anadolu’daki diğer beyliklere karşı da güç kazanmıştır⁷⁶.

1383 yılından itibaren 1. Murad’ın emriyle Hayrettin Paşa, Evranos Bey, Timurtaş Paşa komutasındaki birlikler Makedonya’ya saldırmaya başlamış, donanmanın da desteğiyle hızlı bir fetih harekâtı gerçekleştirerek on yıl içinde Makedonya ve Arnavutluk coğrafyasını Osmanlı Devleti sınırlarına katmıştır. 1383 yılında Evranos Bey Kavala ve Serez’i ele geçirip, bölgeye Manisa/Saruhan’dan Yörükleri getirerek yerleştirmiştir. Hayrettin Paşa Selanik’i donanma yardımıyla kuşatma altına alırken, Timurtaş Paşa Pirlepe’yi ardından Manastırı ele geçirmiştir. 1383-85 yılları arasında Epir bölgesinde hakimiyet sağlanmıştır. 1387 yılında Selanik valisi Manuel’in şehirden kaçmasıyla birlikte Hayrettin Paşa dört yıllık bir kuşatma sonrası Selânîk’i fethetmiştir. 1389 ve 1423 yıllarında iki defa elden çıkan Selânîk, 1430 yılında II. Murat tarafından kalıcı olarak fethedilerek 1912 yılına dek Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.

⁷⁵ Halil İnalcık, *Kuruluş dönemi Osmanlı sultanları 1302-1481*, 3.bs (İstanbul: İSAM Yayınları İstanbul, 2013), s. 68.

⁷⁶ a.g.e., 93.

Harita 11. Makedonya Haritası⁷⁷

(Makedonya için yapılmış ilk özel harita Gerardus Mercator tarafından 1589 yılında yapılmış ve Atlas Minor dergisinde 1628 yılında yayınlanmıştır⁷⁸)

Fatih döneminde tesis edilen millet⁷⁹ (dini cemaatlere dayanan topluluklar) ve Osmanlı Devleti'nin uyguladığı “istilamet” – hoşgörü sistemi, devlet hâkimiyetinin kısa zamanda Balkanlarda kabul görmesine yol açmıştır. Özellikle en büyük dini cemaati oluşturan Ortodokslar, dini merkezlerinin ve yöneticilerinin devlet sınırları içinde olmasından dolayı özel bir kabul ve ilgi görmüştür⁸⁰. Ortodoks Kilisesi ve Osmanlı Devleti'nin kurduğu bu ikili sistem Makedonya, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan bölgelerinde Osmanlı yönetimini kalıcı kılarak, iç barışı sağlamıştır. Hristiyan tebaa Habsburgların Katolik bağnazlıkları yüzünden sultana sadık kalmayı tercih

⁷⁷ Makedonya Devlet Arşivi, Dosya No: 1 (I A-3).

⁷⁸ Bakırcılar, a.g.e., 3.

⁷⁹ Suraiya Faroqhi, Ercan Ertürk, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 2.bs (İstanbul: Tarih Vakfı İstanbul, 2013), s. 22.

⁸⁰ a.g.e., 11.

etmişlerdir. Faroqhi'nin belirttiği gibi; “*Ortodoks kilisesi 1500'ler itibariyle Osmanlı vergi toplama mekanizmasının en önemli parçalarından biri olmuştur. Dini makamlara yapılan görevlendirmelerin ücretlendirilmesi gerekiyordu ve piskoposlar, metropolitenler ve patrikler bu parayı cemaatlerinden alarak Osmanlı maliyesine ödüyorlardı. Sonuç olarak bu din adamları, örneğin kiliselerinin üyelerinin onları başka bir cemaate katılmak suretiyle terk ettiklerinde sultan tarafından destekleneceklerinden emin olabiliyorlardı*⁸¹”.

Makedonya'nın etnik ve dini çeşitliliği, Yahudi göçleriyle birlikte artmıştır. 1470 yılında Bavyera bölgesinden kaçan Yahudiler Selanik üzerinden Makedonya'ya giriş yapmıştır. Asıl Yahudi göçü ise, Endülüs'teki Reconquesta⁸² sonucu Müslümanları ve Yahudileri İspanya'dan kovan Kral Karlos ve Kraliçe İsabella döneminde gerçekleşmiştir. 1492'de İspanya'dan, 1493'te Sicilya ve Güney İtalya'dan, 1497'de ise Portekiz'den kaçan Yahudiler Sultan II. Beyazıt'ın izniyle Osmanlı Devleti'ne gelmiş ve Selânik'e yerleştirilmiştir⁸³. Osmanlı Devleti'nde ilk matbaa bu göçmenler tarafından kurulmuştur⁸⁴. Yoğun Yahudi göçü sonucunda Selanik merkezli olarak Makedonya'daki Yahudi nüfusu oldukça yükselmiştir. Selanik'e yerleşen Yahudi nüfusun bir kısmı, zaman içinde Üsküp ve Manastır gibi Makedonya'daki bazı yerleşim bölgelerine göç etmiştir. 1507'de, Venedik Elçisi Jacobo Contarini'nin raporuna göre sadece Selanik'te 10.000 Yahudi hanesi bulunmaktaydı⁸⁵.

17. yüzyıl 'da Makedonya coğrafyası Rumeli Beylerbeyliği'nin eyaleti olan Sofya eyaletine bağlıydı. Selânik, Üsküp ve Ohri Livaları Eyalet başkenti olan Sofya'dan yönetilen ama kendi içerisinde otonomi sahibi sancaklardı⁸⁶. Ancak Osmanlı Devleti'nin bölgede kurduğu sistem 17. yüzyılın başından itibaren bozulmaya başlamıştır. Makedonya ve Balkanlarda fetih sonrası kurulan sisteme göre verimli

⁸¹ a.g.e., 12.

⁸² İspanya'da gerçekleşen, Katolik Kastilya ve Aragon Krallıklarının birleşerek Müslüman emirlikleri yıkması ve Müslümanları zorla Hristiyanlaştırması süreci.

⁸³ A. E. Vacalopoulos, *History of Macedonia: 1354-1833.*, vol. X (Thessalonica (Selanik): Institute for Balkan Studies, 1973), s. 138.

⁸⁴ Faroqhi, Ertürk, a.g.e., 48.

⁸⁵ Vacalopoulos, Apostolos E. *A History of Thessaloniki.* vol. XI (Thessaloniki (Selanik): Institute for Balkan Studies, 1972), s. 48.

⁸⁶ P. L. İnciciyan, D.Hrand Andreasyan, *Osmanlı Rumelisi Tarihi ve Coğrafyası* (İstanbul: Kubbealtı Yayıncılık, 1974), s. 11.

araziler, orayı işleyen köylüler ve devletin tahsis ettiği ancak köylülerin aksine babadan oğula aktarılamayan tımarlardan oluşmaktaydı. Savaşların azalması ve ganimetlerin olmaması tımarlı sipahilerin gelirlerini azaltmıştır. Osmanlı merkezinde yaşanan sıkıntılar yüzünden devlet otoritesinin zayıflaması, tımar sahiplerinin arazilerini özel mülk gibi işlemesine ve miras olarak çocuklarına bırakabilmelerine yol açmıştır⁸⁷. Resmi olarak bu durum yasal kabul edilmese de devlet, bu duruma göz yummak zorunda kalmıştır.

Harita 12. Avrupa Haritası⁸⁸

(1742 yılında yapılmış olan “Imperii Tyrcici Evroaei Terra ir Primis Graecia” (Kadim Yunan topraklarında Avrupa’da Türk hâkimiyeti) isimli haritada Halkidikya Yarımadası ve Struma Nehri yatağı Makedonya sınırlarındadır. Kavala ve Drama’ya kadar Makedonya sınırları genişlemiştir)⁸⁹.

⁸⁷ Leften S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, 4. impr (London: Hurst London, 2008), s. 138.

⁸⁸ Makedonya Devlet Arşivi, Dosya No: 59 (XB/52).

⁸⁹ Bakircılar, a.g.e., 5.

Tımarların çiftliklere dönüşmesi olarak görülecek bu sorun; çiftlik sahibi ve eski tımar sipahisi yeni beylerin köylüleri baskı altına alması, borçlarına yüksek faizler uygulayarak köy köleliğine yol açmalarıyla neticelenmiştir. Geçimin zorlaşması ve yüksek vergilerden dolayı köyler boşalmaya, tarım üretimi düşmeye başlamıştır. Bir İngiliz rahibinin anılarına göre, 1650 yılında Makedonya'daki tarım arazilerinin üçte ikisi ekilmemiş, boş durumdaydı⁹⁰. Köylülerin cesur olan bir kısmı haydutluk yaparak geçinmenin yolunu bulmuştu. 30 ile 300 kişilik haydut çetelerinin oluşması, 19. yüzyılda da devam eden asayiş bozukluğuna ve yollarda güvensizliğe sebep olmuştur. Bu yüzyılda nüfus hem köylerin boşalması hem de hastalıklar sebebiyle azalmaya başlamıştır.

17. yüzyıl yine Balkan coğrafyasında Müslümanlığa geçişlerin arttığı bir dönem olarak gözlemlenmektedir. Yüksek cizye vergilerinin getirisi, Osmanlı Devleti'ni zorunlu din değişimine soğuk bakmasının bir sebebi olduğundan⁹¹, bunu devlet baskısıyla açıklamak güçtür. Maria Todorova'nın bakışı bu konuya ışık tutar; *“Zorla din değiştirme olayları olmakla birlikte, İslâm'ı kabul edenlerin büyük çoğunluğu bunu zorlama sonucu yapmamıştır. Genellikle hüsnü tabir yoluyla "gönüllü" olarak adlandırılan bu din değiştirmeler idari baskının sonucu değil, dolaylı ekonomik ve toplumsal baskıların sonucuydu. Bunlar esas olarak hâkim milletle bütünleşmek arzusundan kaynaklanıyordu”*⁹².

18. yüzyıl başında kırsal arazi ve köylerin boşalması sonrası, 1699 Karlofça Barış Anlaşması'nda Habsburglar ve Osmanlı Devleti tebaasının arasında ticaret serbest bırakılmıştır. 1700 yılında Rusya, Ukrayna'yı ele geçirip buradaki tarım arazilerini değerlendirmiş ve Balkanların Karadeniz kıyılarında ticarete başlamıştır. Balkanlardaki ticaret tekrardan güçlenmiş ve bu durum merkez şehirlerin nüfusunun artmasıyla neticelenmiştir. Özellikle Selanik'te güçlü bir tüccar sınıfı oluşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde Serez'de başlayan pamuk üretimi, Selânik ve etrafında da üretime yol açmıştır⁹³.

⁹⁰ Stavrianos, a.g.e., 140.

⁹¹ Faroqhi and Ertürk, a.g.e., 61.

⁹² M. Todorova, *“Balkanlardaki Osmanlı Mirası”*, L. C. Brown, *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı damgası* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), s. 77.

⁹³ Stavrianos, a.g.e., 56.

19. yüzyıl Makedonya coğrafyası için çok büyük değişimlerin yaşandığı bir tarihtir. Ticarete açılan Balkan liman kentlerinin zenginleşmeye başlayan gayri müslim halkları, ticaret sayesinde Avrupa'nın etkisine açılmıştır. 18. yüzyılda Akdeniz ticaretiyle çok ilgilenmeyen daha çok denizaşırı kolonileriyle ve ülkelerle ticaret yapan İngiltere ve Fransa Akdeniz havzasına tekrar yönelmiştir. Fransa'da 1789 devrimi sonucu oluşan milliyetçilik ve liberal akımlar, 1810'lardaki Napolyon Bonaparte'ın savaşlarıyla tüm Avrupa kıtasında yayılmıştır. Napolyon'un ölümü ve Fransa'nın tekrar monarşiye geçişi dahi bu fikir ve ideoloji dalgasını yıkamamıştır. Avrupa etkisi, Balkanlardaki zengin kesimin çocuklarını Avrupa'ya eğitime yollamaları ve bu eğitim gören genç burjuva sınıfın, yeni fikirlerle Osmanlı ülkesine dönmesiyle sonuçlanmıştır. Yeni bir milliyetçilik fikrini savunan aydın azınlıklar, kötü giden Osmanlı yönetimi, suistimaller ve ekonomik sorunlar; Bulgar, Sırp ve Yunan topluluklarını yönetimden soğutmuştur. Bir süre sonra ortak amaçları Osmanlı yönetiminden kurtulmak olmuştur.⁹⁴

Kuşkusuz ilk başta bu yönelimlerin hepsi tam bağımsızlık isteğiyle çıkmamış olsa da zaman içerisinde Balkanlardaki bu huzursuzluk ve isyanları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. Rusya Çarlığı, Habsburglar ve İngiltere'nin müdahaleleri hatta destekleriyle 100 yıl içinde Osmanlı hâkimiyetindeki coğrafyada altı yeni devlet bağımsızlığını ilan etmiştir. İlk dönemlerde Osmanlı Devleti içerisinde bir özerklik çözümüne doğru giden bu yaklaşım zaman içerisinde Osmanlı'dan kopma yönünde bir isteğe evrilmiştir. *"19. ve 20. yüzyıllarda ulus devletin, "uygar" siyasal örgütün altın ölçütü olarak dayatıldığı bir atmosfer içinde imparatorluk alternatifinin ayakta kalma olasılığı oldukça zayıftı. Dolayısıyla marjinal ve radikal entelektüeller olarak görülen devrimcilerin tutumu, Balkan milliyetçiliği döneminde geçerli tek yaklaşım haline geldi"*⁹⁵.

19. yüzyıldaki ilk Sırp ayaklanması 1804-1813 yılları arasında, deneyimli bir asker olan Kara Yorgi tarafından başlatılmıştır. İlk başta Osmanlı payitahtında III. Selimin tahtan indirilmesi ve Osmanlı ordusunun hareket edememesi yüzünden başarılı olsa

⁹⁴Memet Yetişgin, "19. Asırda Osmanlı Yönetimi ve Balkanlardaki Bölünmeler Hakkında Bazı Değerlendirmeler", Gazi Akademik Bakış 12, S. 24 (Haziran 2019), s. 291.

⁹⁵ Todorova, a.g.e., 92.

da Rusya'nın ve Avusturya'nın isyana destek vermemesi ve Osmanlı ordusunun ilerlemesi sonucunda isyan bastırılmıştır. 1815'te ikinci bir ayaklanma gerçekleşmiştir. Uzun süren bu isyan, Miloş Obrenoviç liderliğinde özerk bir Sırbistan'ın kurulmasıyla sonuçlanmıştır⁹⁶.

Üç Yunan tüccarın 1811'de kurduğu "Kardeşlik Derneği" Yunan bağımsızlığının çekirdeğini oluşturur. Antik Yunan Uygarlığının devamı olarak görüldükleri için İngiltere Fransa ve Rusya'nın desteğini de almayı başaran Yunanlılar, 1821'de isyan başlatmıştır. 7 yıl boyunca uzun bir gerilla savaşı haline dönüşen çatışmalar sonunda, Osmanlı Hükümdarının Mısır Valisinden yardım istemesi ve tekrar kontrolü sağlamaya başlayıp isyanı sonlandırmasıyla sonuçlanmıştır. Fakat üç büyük devlet Yunan bağımsızlığını desteklediklerinden, 1827'de Rusya Osmanlıya savaş açmıştır. Hızla ilerleyen Rus ordusu Edirne'ye kadar gelmiştir. 1830'da imzalanan barış anlaşmasıyla Yunan Krallığı kurulmuştur⁹⁷.

Kendi özgür kiliseleri olmayan Bulgarlarda, Osmanlı merkezine daha yakındır ve denetim nispeten yüksektir. Bu sebepten milli ve kültürel uyanışları daha geç olmuştur⁹⁸. Pazvantoğlu ve Kırcaali isyanları dönemindeki yağma, anarşi ve ekonomik sıkıntılar sebebiyle zaten yerel halkta Osmanlı yönetimine karşı hoşnut değildi. Rusya'dan başta çekimser bir destek gören Bulgarların ilk işi, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi tarafından yönetilen ve Yunanca yürütülen dini yapıyı terk edip bağımsız ve milli bir kilise kurmak olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Bulgar isyanı ile uğraşmamak için kabul etmek zorunda kaldığı bu hareketle 1860'ta İstanbul ve Patrikhane'den bağımsız bir Bulgar kilisesi kurulmuştur. Sonraki yıllarda çıkan irili ufaklı çeşitli isyanlar genel itibarıyla başarılı olamadıysa da Avrupa Devletlerinin ve Rusya'nın dikkatini bu alana çektiği için önemlidir.⁹⁹

1876'da Sırbistan ve Karadağ kamuoyu baskısına dayanamayarak, toprak alma amacıyla Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir. Teçhizatı güçlü ve iyi eğitilmiş durumda olan

⁹⁶ Castellan, a.g.e., 264.

⁹⁷ a.g.e., 274.

⁹⁸ Barbara Jelavich, *Balkan tarihi: 18. ve 19. yüzyıllar.*, S. XVI, c. 1. (İstanbul: Küre Yayınları, 2006), s. 368.

⁹⁹ Abidin Temizer. "The Independence Process of Bulgaria and the First Ambassador of the Ottoman Empire to Sofia, Mustafa Asım Bey" *Belleten*, S. 85, no. (2021): 1073-1104. <https://doi.org/10.37879/belleten.2021.1073>.

Osmanlı ordusu kısa zamanda zafer elde etmeye başlayıp Belgrad'a doğru ilerlemiştir. Statükoyu korumak isteyen büyük devletler; İngiltere, Avusturya ve Rusya duruma müdahale etmiştir. Toplanan konferansta Osmanlı yönetimi reform yapacağını bildirerek bu durumu geçiştirmeye çalışsa da Rusya devleti iç baskıyla, Slavları korumak amacıyla Romanya'yla anlaşarak 1877'de Osmanlı devletine savaş ilan etmiştir. Osmanlı'nın aleyhine gitmeye başlayan savaş sonucunda sırasıyla Ayestefanos Barışı ve Berlin Kongresi düzenlenmiştir. 1878'de özerk olarak ilk Bulgar Krallığı tesis edilmiştir.¹⁰⁰

Bağımsız Balkan devletlerinin kurulması Osmanlı yönetimi altındaki Makedonya Coğrafyasının parçalanmasının başlangıcı olmuştur. Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan krallıklarının göz diktiği ve paylaşamadığı Makedonya, 19. yüzyılın ortalarında Selânik, Kosova ve Manastır Vilayetlerine yayılmış, 25.000 mil kare alanın içinde 8 etnik unsurdan oluşan, yarısı Müslüman olan 25 milyon kişiye ev sahipliği yapmıştır¹⁰¹. Önceden Rumeli beylerbeyliğine bağlı olan Sofya eyaleti sınırları içinde olan Makedonya bölgesi, 1836'da ilan edilen hattı hümayun sonrası Yanya ve Rumeli olmak üzere iki idari bölgeye bölünmüştür. 1856'da ilk önce İşkodra, Yanya ve Manastır idari bölgelerine ayrılmış, Kosova eyaleti de kurulmuştur. 1864'te Mithat Paşanın da etkisi ve reform ihtiyacının farkında olan Osmanlı devleti yeni bir idari mekanizma kurarak vilayet reformunu gerçekleştirmiştir. Beylerbeylik ve Eyalet sistemi kaldırılmıştır. Fransız etkisi görülen bu sistemle daha merkezi bir sistemin kurulması amaçlanmıştır. Bu sistemde bölgeler Vilayetlere, vilayetlerse livalara bölünür. Makedonya bölgesi 1864 yılında kaldırılan eyaletler yerine Selanik ve Manastır Vilayetlerine bölünmüş, 1867 yılında da Üsküp'ün başkent olduğu Kosova Eyaleti kurulmuştur¹⁰². 1867 ilan edilen "Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi" ile Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinin yapısı tesis edilmiştir.

19. yüzyılın sonlarına doğru milli birliğini kuran, topraklarını genişleten, eski Osmanlı tabiisi, yeni bağımsız Balkan devletleri olan; Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan aktif bir şekilde Osmanlı'nın elinde olan Makedon coğrafyasını ele geçirmek amacıyla

¹⁰⁰ Temizer, a.g.m., 1074

¹⁰¹ a.g.e., 138.

¹⁰² İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan sonra mahallî idareler: 1840-1878* (Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1974), s. 48.

eğitim kurumları kurmuş, dini yapılanmaları örgütlemiş, propaganda faaliyetleri yürüterek, milis kuvvetleri- Komitalar oluşturmuştur. 1884'te Bulgarlar Kiril ve Metot Derneğini, 1886'da Sırlar St. Sava Derneğini kurarak faaliyetlerini hızlandırmaya başlamıştır¹⁰³. Yunanlılarda kendi çetecilerini örgütleyerek Makedonya'ya dahil olmuştur. Fakat bu gruplar arasında en iyi organize olanı hem dini olarak hem de eğitim kurumlarıyla birlikte Bulgarlar olmuştur. 1893'te Selanik'te kurulan VMRO¹⁰⁴ 10 yıl sonra 1903'te bir darbe düzenleyerek Manastır ve çevresini kontrol altına almayı başarsa da Osmanlı Ordusu kısa zamanda kontrolü sağlamıştır. II. Abdülhamit'in kontrolü sağlayamaması, devlet otoritesindeki zayıflama ve Balkanlarda terör estiren komitacılık problemleri nihayet Jön Türkleri harekete geçirmiştir. 1908'de 3. Makedonya Ordusu Selanik'ten hareket etmiş ve İstanbul'a girerek Abdülhamit'i II. Meşrutiyeti ilan etmeye zorlamıştır. Üç ay sonra da tahttan indirerek Selânik'e sürgün edilmiştir¹⁰⁵.

Makedonya bölgesi, bu dönemde Balkan devletleri arasında ortak bir uyuşmazlık meselesidir¹⁰⁶. Osmanlı Devleti'nin İtalya'ya karşı mağlubiyeti bunu sağlamıştır. Mart 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan Osmanlı Devleti'ne karşı anlaşmış, Mayıs 1912'de ise Bulgaristan ve Yunanistan anlaşma yapmıştır¹⁰⁷. Ekim 1912'de Karadağ'ın da katılımı sağlandıktan sonra dört devletin oluşturduğu birleşik 700.000 kişilik Balkan ordusu 320.000 kişilik Osmanlı ordusuna karşı saldırıya geçmiştir. Yunan donanmasının deniz ulaşımını engellemesi yüzünden Anadolu'dan Balkanlara takviye yapılamamıştır. Manastır vilayeti Sırbistan'ın, Doğu Makedonya Bulgaristan'ın Selanik ve Mora yarımadası ise Yunanistan'ın eline geçmiş, Bulgaristan Edirne'ye sahip olmuştur. 400 yıllık Türk yurdunun kaybedilmesi İstanbul'da büyük tepkiler doğurmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti darbe yaparak yönetimi ele geçirmiştir. Bulgaristan'ın büyük pay aldığı I. Balkan Savaşı sonrası Osmanlı imparatorluğu tüm Avrupa topraklarını ve Makedonya'yı kaybetmiştir. Bulgaristan'ın aslan payını almasına rağmen daha çok toprak arzusu, Bulgar ordusunun Sırp ve Yunan birliklerine

¹⁰³ Jelavich, a.g.e., 138.

¹⁰⁴ (Makedon Dahili Devrimci Örgütü)

¹⁰⁵ Necmettin Alkan, *Selanik İstanbul'a Karşı: 31 Mart Vak'ası ve II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi*, (İstanbul: Timaş, 2014), s. 27.

¹⁰⁶ Faroqhi, Ertürk, a.g.e., 95.

¹⁰⁷ Jelavich, a.g.e., 102.

saldırmasıyla sonuçlanmıştır. Fırsattan istifade eden yeni Osmanlı yönetimi Bulgaristan'a savaş açarak Edirne'yi ele geçirmiştir. Bir ay içerisinde biten Savaş sonrası Doğu Trakya bölgesi Yunanistan'a geçmiştir¹⁰⁸.

Osmanlıya hala bağlı olan ancak artık sınırı olmayan Arnavutluk'ta 1913'te gelişen bu durumlar sonrasında bağımsızlık ilan edilmiştir. Aynı yılın ağustos ayında tüm Osmanlı birlikleri Arnavutluk'tan çekilmesiyle, Osmanlı Devleti'nin Makedonya'daki tüm toprakları artık kaybedilmiştir¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.5, (İstanbul: TDV, 1992), s. 23-25.

¹⁰⁹ Castellan, a.g.e., 391-92.

5. DEĞERLENDİRME

5.1.ŞEHİRLER

5.1.1. Manastır

Tezde incelenen yazarlardan üç tanesi Manastırdaki mimari hakkında bilgi vermiştir. Frederick Moore bölgeden geçse de kitabında Manastır ile ilgili bir ayrıntı vermemiştir.

Bölgeden geçen seyyahlardan Edmund Spencer, seyahatnamesinde süvari ve piyade kışlalarından ve ayrıca paşalara ait kışlaların¹¹⁰ varlığından söz eder. Yine büyükçe bir Vezir Sarayının olduğunu söyleyip, sayısız caminin yanı sıra bir hastaneyi ve ahşap evleri yazmıştır. Yine kırsalda muhtemelen Roma dönemine ait kırık sütunlarla karşılaştığını kaydetmiştir.¹¹¹

Edward Lear ise; kışlalar, Paşa Sarayları, geniş evler ve çarşının yanı sıra beyaz minarelerden, nehir üzerinde bulunan iki taş köprüden ve köprüler üzerinde bulunan dükkânlardan bahsetmiştir. Spesifik olarak yolunun üzerindeki bir at cesedinin bulunduğu cami meydanından ve kaldığı Manastır Yeni Han'ı da metin içinde geçirmiştir.¹¹²

Henry Fanshawe Tozer ise Manastırda sayısız minareler ve kubbeli camilerin varlığından söz edip, çarşılar ve süvari kışlalarına değinmiştir.¹¹³

¹¹⁰ Asâkir-i Nizâmiye-i Şâhâne Kışlası, Abdülmecid dönemi inşa edilir, günümüze ulaşmayan bu askeri yapılar Süvari, Piyade ve Topçu Kışlalarından oluşmaktadır.

¹¹¹ Spencer, a.g.e., 50- 63.

¹¹² Lear, a.g.e., 48- 51.

¹¹³ Tozer, a.g.e, 166-167.

Resim 1. Manastır– Askeri Lisesi- 1880¹¹⁴

Resim 2. Manastır –Askeri Kışlalar–1916¹¹⁵

¹¹⁴ American Library of Congress, “Macedonia,” <https://www.loc.gov/item/2001700037/> [Erişim 20.05.2024].

¹¹⁵ Nadide Fotoğraf – Kişisel Fotoğraf Arşivi [Erişim 20.05.2024].

Resim 3. Manastır –Askeri Kışlalar–2019¹¹⁶

5.1.2. Ohri

Ohri gölünün kenarında yer alan Ohri’ye gelindiğinde Edmund Spencer; bir kalenin kalıntılarından, yıkılmaya yüz tutmuş kulelerden, Yunan ve Latin Kiliselerinden, o zaman cephanelik olarak kullanılan Ayasofya Kilisesinden, eski Roma su kemerlerinden ve ana kapı üzerindeki Roma kalıntılarından bahsetmiştir.¹¹⁷

Edward Lear ise yine kaleden bahsetmekle birlikte, valinin bulunduğu sarayı, camiye çevrilen bir Rum kilisesinin varlığını ve tepedeki saat kulesini seyahatnamesine yazmıştır.¹¹⁸

Henry Fanshawe Tozer ise Ohri’den çok bahsetmemekle birlikte, şehrin eski kalesini yazıp, yukarıdaki eski şehri ve aşağıdaki yeni şehri kısaca anlatıp, Metropolit Kilisesinin varlığından söz etmiştir¹¹⁹.

Ohri hakkında en detaylı bilgi ise Mary Adelaide Walker’dan anılarından alınmaktadır. Tozer’in az bir kelimeyle geçtiği Ohri’deki yukarı kenti daha ayrıntı vererek betimlemiştir. Kaleden ve mazgallı duvarlarından bahsedip harabeye dönen kiliseleri yazmıştır. Büyük freskleriyle dikkatini çeken büyük bir yapı olan Ayasofya’dan ve küçük bir kilise olsa da yine büyük fresklerinin kendisini etkilediği

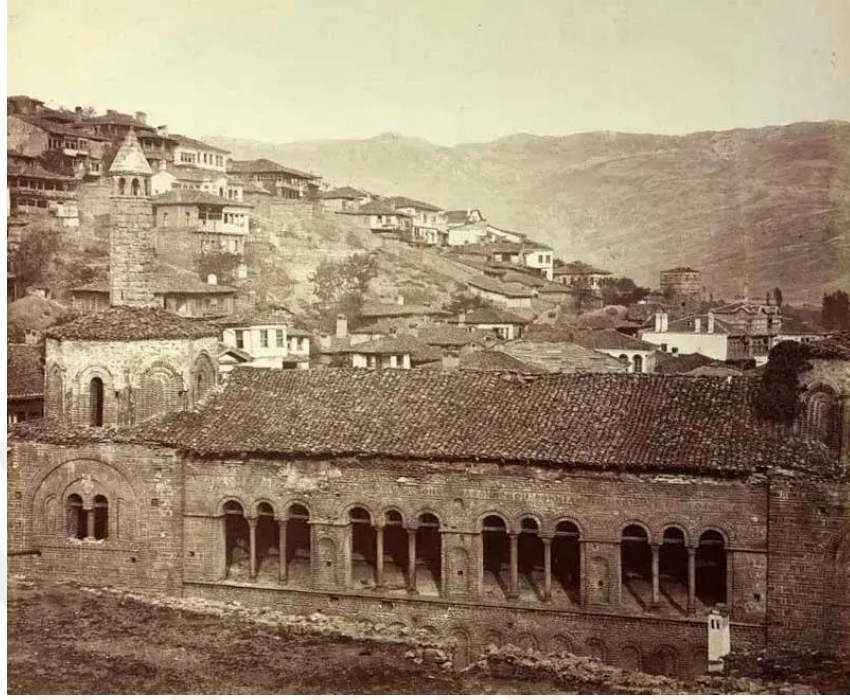
¹¹⁶ “Manastır,” <https://www.milliyet.com.tr/gundem/manastir-daki-kisla-100-yil-sonra-bulundu-2807318> [Erişim Tarihi 18.06.2024].

¹¹⁷ Spencer, a.g.e., 72-74.

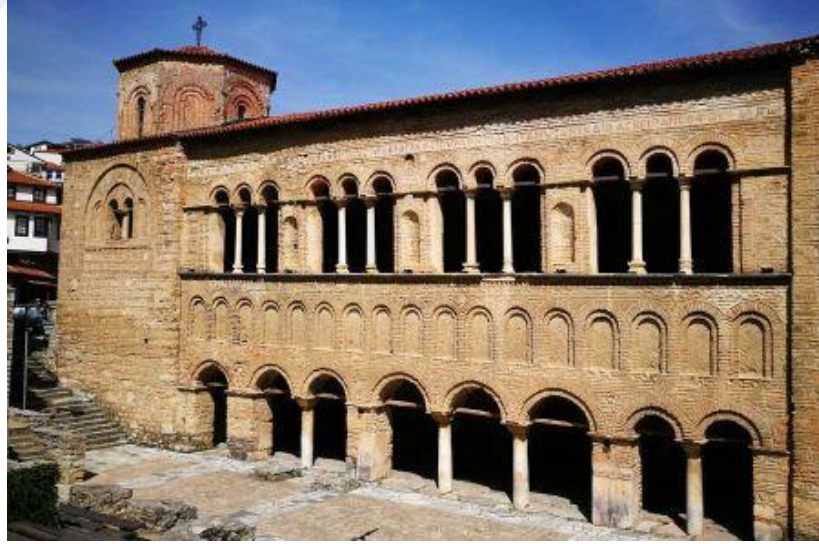
¹¹⁸ Lear, a.g.e., 69-74.

¹¹⁹ Tozer, a.g.e., 166.

Metropolit Kilisesini seyahatnamesinde belirtmiştir. Sonrasında ise antik kentteki harap sarayları, eski katedrali ve boş ahşap evleri yazmıştır¹²⁰.

Resim 4. Ohri – Ayasofya Kilisesi -Fethiye Camii– 1930¹²¹

Resim 5. Ohri – Ayasofya Kilisesi – Fethiye Camii-2022¹²²

¹²⁰ Walker, a.g.e., 152-153.

¹²¹ G. M. Mackenzie, "Ohri," <https://www.thebyzantinelegacy.com/sophia-ohrid> [Erişim 19.05.2024].

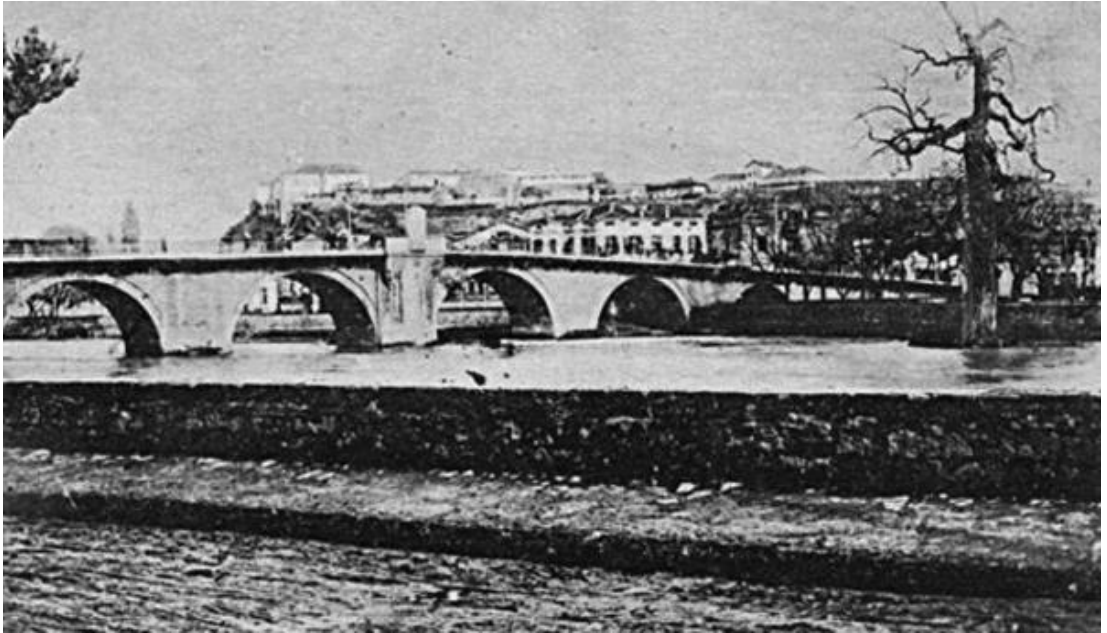
¹²² <https://www.alaturka.info/en/germany/lower-saxony/5849-gustav-adolf-stabkirche-wooden-church-in-hahnenklee/en/macedonia/struga/4410-st-sophia-church-crkva-sveta-sofiya-in-the-center-of-ohrid> [Erişim 19.05.2024].

5.1.3. Üsküp

Üsküp’e gelen Edmund Spencer; kale duvarlarından, 55 gözlü bir su kemerinden, şehirdeki kapalı çarşıdan, genel olarak kahvehanelerin, restoranların ve şehirdeki camilerin varlığından bahsedip, dikkatini çeken yedi kemerli çok eski bir taş köprüünün olduğunu yazmıştır.¹²³

Frederick Moore¹²⁴ ise şehre gelse de çok detay vermemiş şehirde eski bir taş köprüden, eski kaleden ve bir pazarın (Çarşı) olduğu söylemiştir.

Henry Fanshawe Tozer ise genel olarak hamamların ve minarelerin olduğunu söyleyerek Kale’ye ve mezarlara değinmiştir. Aslında dokuz ayaklı olan ama yedi kemeri ayakta olan, Vardar kapısındaki büyük taşlı ve iskelesi dayanıklı diye tarih ettiği eski taş köprüden de bahsetmektedir¹²⁵.

Resim 6. Üsküp- Taş Köprü 1909/10¹²⁶

¹²³ Spencer, a.g.e., 26- 27.

¹²⁴ Moore, Frederick. *The Balkan Trail*. Londra: Smith Elder, 1906.

¹²⁵ Tozer, a.g.e., 367- 369.

¹²⁶ “Üsküp,” <https://macedoniancities.com/history/skopje.php> [Erişim 18.05.2024].

Resim 7. Üsküp- Taş Köprü 1909/10¹²⁷

Resim 8. Üsküp- Çarşı- 1909/10¹²⁸

¹²⁷ “Üsküp,” <https://macedoniancities.com/history/skopje.php> [Erişim 18.05.2024].

¹²⁸ “Üsküp,” <https://macedoniancities.com/history/skopje.php> [Erişim 18.05.2024].

Resim 9. Üsküp Askeri Hastanesi – Posta Kartı- 1880¹²⁹

5.1.4. Selanik

Edward Lear Selanik’e geldiğinde ilk izlenimi şehri saran gümüş minareler ve kaldırım taşlarının kötülüğü olmuştur. Camilerden ve Aziz Pavlus kürsüsünden bahsedip, rölyefli bir Roma kemerini yazmıştır. Ayrıca yazar şehirdeki hipodrom bölgesine değinerek, Vardar kapısıyla Selanik’teki yapıları detaylı bir şekilde aktarmıştır¹³⁰.

Frederik Moore ise yine Lear gibi, kaldırımların kötülüğünden yakınıp, kilise kalıntılarının ve antik yapıların çokluğundan ve bunların köşelerine iştirilmiş minarelerden söz etmiştir. Sonrasında Ayasofya Cami, Eski Metropol Cami, Rotunda ve Eski Cuma Camisinden bahsedip, On İki Havari Kilisesini ve Aziz Demetrius Kilise’si görüp Zafer Tak’ını kaleme almıştır.¹³¹

¹²⁹ Skopje, Macedonia. “The new military hospital in the old citadel in Skopje (Üsküb).” Sultan Abdul Hamid Photo Collection, Istanbul University Library, No. 90623-0068.

¹³⁰ Lear, a.g.e., 23-25.

¹³¹ Moore, a.g.e., 88- 92.

Henry Fanshawe Tozer ise şehrin zirvesindeki kalesi ve yedi kulesiyle söze başlamış, iç surlar ve iki adet kulenin varlığına değinmiştir. Seyahatnamesinde, şehrin ana caddesi olarak “Uzun caddedeki iki adet Zafer Tak’ından” bahsettikten sonra iki Pagan tapınağı ve bir kilise camisine yer vermiştir. Selanik’le ilgili hatıralarını ise yolların kötülüğü dolayısıyla yapımına başlanan bir imparatorluk yolunun ve sonrasında terkedilmesinin hikâyesiyle bitirmiştir.¹³²

Şehre gelen bir başka seyyah olan Henry Holland, saçaklık olan dört ayaklı harap bir yapının dikkatini çektiğini vurgulamıştır. Sonrasında Selanik surlarından bahsedip, İstanbul’daki gibi yedi kule ile çevrili bir kaleyi anlatmıştır. Şehirde çok sayıda minarenin varlığını yazıp Fransızlar tarafından işletilen bir top dökümhanesini de belirtme ihtiyacı duymuştur.¹³³

Makedonya’nın içlerine uğramayan ama liman şehri olarak Selanik’e gelen George Frederick Abbott ise şehirdeki hipodrom bölgesini, Yedikule ve Beyaz Kule’yi anmıştır. Osmanlı yapısı olaraksa sadece konak, vilayet hane, askeri hastane, kışla ve çeşmenin bulunduğunu belirtmiştir.¹³⁴ Bu yapıların yeni olmalarına rağmen hızlı yıprandıklarını aktardıktan sonra, bölgedeki Çavuş Manastırı’nı ve etrafındaki su kanallarını anlatmıştır. Ardından şehirdeki beyaz minarelerden ve Vardar kapısından çıkıldığında yolun iki yakasında bulunan geniş Müslüman mezarlarının varlığından söz edip, yolun bir Mevlevihane’ye vardığını yazmıştır.¹³⁵

Georgina Muir MacKenzie ise yine harap kaleden, terk edilmiş evlerden bahsedip, Akropolis olarak tanımlamıştır. Şehrin yukarısındaki manastırı söyleyip, Vardar kapısını anlatmıştır. Kemerler konusunda ise Konstantin Kemerini ve Zafer Tak’ını anlatmaya değer bulmuştur. Kiliselere gelindiğinde ise, On İki Havari Kilisesi, Ayasofya Kilisesi ve Aziz Demetrius Kilisesiyle, Aziz Demetrius’un mezarının orada olduğuna değinip, Aziz Pavlus Kürsüsüne yer vermiştir. Rotunda ve Bema

¹³² Tozer, a.g.e., 143- 150.

¹³³ Holland, a.g.e., 51.

¹³⁴ Bu noktada seyyahların çoğu Yedi Kule’nin Osmanlılar tarafından yapılmadığından emin gibidir. Kimi 1290’larda Normanlara atfederken kimi de fetih öncesi bir Bizans yapısı olarak bahseder. Fakat güncen tarih kaynaklarına baktığımızda, Yedi Kulenin aynı İstanbul’daki gibi Fatih Sultan Mehmet dönemine ait yapılar olduğunu biliyoruz.

¹³⁵ Abbott, a.g.e., 12- 38.

kalıntılarından ve Hipodromda Proph isimli bir yapı parçasından bahsederken beş adet figürlü taşın varlığını belgelemiştir¹³⁶.

Resim 10. Selanik– Vilayet Konağı – Posta Kartı 1890-1900¹³⁷

William Miller ise 1891’deki büyük yangından sonra geldiğinden ötürü şehirdeki pek çok yapının yandığından bahsetmiştir. Rıhtım ve Norman Kulelerini¹³⁸ aktarıp, terleyen sütun¹³⁹ şeklinde bir yapı ögesinden söz etmiştir. Sonrasında Aziz George Cami’sini¹⁴⁰ ve avlusundaki Aziz Pavlus Kürsüsünü anlatmıştır. Aziz Demetrius Camiisi’nden sonra da Galerius Kemerini’ni yazarak Selanik’le ilgili izlenimlerine son vermiştir¹⁴¹.

¹³⁶ Anicenda denilen bu figürlü taşlar sonraki dönemde Fransa’ya götürülmüştür. MacKenzie, a.g.e., 55- 57.

¹³⁷ Nadide Fotoğraf Kişisel Arşivi, “Selânik Vilayet Konağı Posta Kartı,” [Erişim 19.05.2024].

¹³⁸ Miller, a.g.e., 365.

¹³⁹ Herkül’ün diş budaklı sütunu olarak Beyazıt Theodosius Zafer takında yer alan ve günümüzde Yerebatan Sarnığında bulunan sütunla aynı tarz olması mümkündür.

¹⁴⁰ Rotunda’ya ek olarak yapıp kiliseden çevrilen bir yapı olarak Aziz George Camisi’dir.

¹⁴¹ Miller, a.g.e., 367.

Resim 11. Selanik Vilayet Konağı– 1891¹⁴²

Resim 12. Selanik– Vilayet Konağı– 2013¹⁴³

¹⁴² Nadide Fotoğraf Kişisel Arşivi, “Selânîk Vilayet Konağı,” [Erişim 19.05.2024].

¹⁴³“Vilayet Konağı,”

https://tr.wikipedia.org/wiki/Selanik_H%C3%BCK%C3%BBmet_Kona%C4%9F%C4%B1#/media/Dosya:DioikitiRio_Salonica_4.jpg [Erişim 19.05.2024.]

Resim 13. Selanik Şehri– 1880/1910¹⁴⁴

Resim 14. Selanik Şehri -1880/1910¹⁴⁵

¹⁴⁴ Nadide Fotoğraf Kişisel Arşivi, “Selânîk,” [Erişim 19.05.2024].

¹⁴⁵ Nadide Fotoğraf Kişisel Arşivi, “Selânîk,” [Erişim 19.05.2024].

5.1.5. İstanbul

Frederick Moore Üsküp ve Selanik sonrası İstanbul'a geçmiş ve şehirde yükselen minarelerden, mermer saraylardan bahsedip, Galata ve Serasker kulesini¹⁴⁶ kaleme almıştır.¹⁴⁷

Mary Adeline Walker ise şehirde mimariden çok bahsetmemekle birlikte Topkapı sarayından ve deniz surlarına değinip, karşı yakadaki Aziz Euphemia Kilisesini, kuyusunu ve civardaki ayazmaları yazmıştır. Yazar ayrıca Fenerbahçe Fenerinden, Modadaki bahçeden görülebilen Prens Adalarındaki Şapelinin de seyahatnamesinde genişçe anlatmıştır¹⁴⁸.

Resim 15. İstanbul– Galata mahallesinden Topkapı Sarayı – 1868/69¹⁴⁹

¹⁴⁶ II. Mahmut reformları sonrasında Beyazıt meydanına inşa edilen Seraskerlik (Genelkurmay) yapılarından ötürü, Beyazıt kulesine o dönem seraskerlik Kulesi denilmektedir.

¹⁴⁷ Moore, a.g.e., 70- 72.

¹⁴⁸ Walker, a.g.e., 10- 87.

¹⁴⁹ “Topkapı Sarayı,” <https://fototer.oszk.hu/torteneti-fenykepalbumok/a-topkapi-palota-galata-negyed-felol/> [Erişim 20.05.2024].

Resim 16. Pascal Sébah- Beyazıt Kulesi -1869¹⁵⁰

¹⁵⁰ Pascal Sébah, “Beyazıt Kulesi,” <https://fototer.oszk.hu/kereso#kapcsolat=Constantinople-album> [Erişim 20.05.2024].

Resim 17. İstanbul– Haliç Körfezi'nin Görünümü – 1868/69¹⁵¹

¹⁵¹ “Haliç Körfezi” <https://fototer.oszk.hu/tortenet-fenykepalbumok/kilatas-az-aranyszarv-obolre/> [Erişim 20.05.2024].

5.1.6. Osmanlı'nın Makedonya'dan İstanbul'a Mimari Mirası Hakkında

Osmanlı Makedonya'sı 19. yüzyılda Bosna bölgesinin Avusturya'ya kaybindan sonra dört bir yanı Balkan devletleri ile çevrili bir yer olarak, özellikle askerî açıdan önemli bir merkez olmuştur. Yaklaşık dört yüzyıl süren Osmanlı hâkimiyeti, bütün bölgede yoğun bir mimari faaliyetin oluşmasına yol açmıştır. Anadolu'dan Türklerin iskân politikasıyla buralara yollanması ve ilk defa gelen Müslüman kitlenin yerleşimi için yapı stoğu oluşturulma maksatlı olarak; camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, bedestenler ve kervansaraylar inşa edilmiştir. Ayrıca Sırp, Bulgar, Yunan, Yahudi, Boşnak, Arnavut ve Türkler gibi çok çeşitli etnisiteden, dinden ve mezhepten insanların yaşadığı bir coğrafyadır. Bu nedenle, insanlara farklı mimari yapıların da bulunduğunu ve ticaretin yoğun olduğunu göz önüne alırsak, 19. yüzyılda Balkanların çok zengin bir miras dokusuna sahip olduğu görülmektedir. Lakin Balkan savaşları öncesinde çıkan komitacılık, sonrasında coğrafi paylaşım sebebiyle tarafların birbirlerine yönelik kıyım hareketleri ve en nihayetinde de soğuk savaş dönemi gerçekleştirilen mimari yıkım hareketleri sebebiyle maalesef Osmanlı dönemine ait çokça eser tamamen kaybolmuştur. Beyaz minarelerle ve gümüş kubbelerle dolu bir şehir olarak tasvir edilen Selanik'te hem yangınlar hem de sonraki yüzyılda devam eden yıkım faaliyetleri sebebiyle 400 yıllık bir Osmanlı şehri hüviyetinin kısa zaman içerisinde kaybetmiştir. Az sayıdaki eserler haricinde şehirde Osmanlı izleri büyük oranda yok edilerek silinmiştir. Abdülaziz ve Abdülhamit döneminde özellikle mimari alanda gözlemlenen kışla, konak, idadi gibi yapılaşmalar,¹⁵² seyahatnameleri de etkilemiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru bu yapılardan bahseden yazarların sayısında artış olmuştur. Ancak yazarların sunduğu bilgilerin eksik olması nedeniyle şehirlerde bulunan yapıların istatistiksel bir verisi elde edilememiştir.

Yugoslavya dönemi iktidarında Tito'nun hoş görülmesi yönetimi yüzünden Ohri, Manastır, Üsküp gibi şehirlerdeyse bu miras nispeten korunabilmiştir. Günümüzde hala Türkçe konuşan bir azınlığın var olabilmesi, Osmanlı mirasının belli bir ölçüde

¹⁵² Esma Parmaksız, "II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüüşdiyeler," (Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008.)

mimari ve kültürel devam etmesini sağlamıştır. Hatta Türkiye’deki bazı şehirlere oranla daha iyi korunabildiğini söylemek mümkündür. Özellikle Üsküp fazla bozulmaya uğramadığı için, nispeten halen bir Osmanlı şehri gibi görülmektedir.

Tablo 1. Seyyahların Tespit Ettiği Osmanlı Makedonya'sı ve İstanbul'daki Mimari Miras Öğeleri

Şehirler Yazarlar	Manastır	Ohri	Selanik
Edward Lear	*Beyaz Minareler *Geniş Evler *Nehir Üstünde Köprüler ve Köprü Üstü - Dükkanlar *Kışlalar *Çarşı *Paşa Sarayları *Manastır Yeni Han *İki Taş Köprü *Cami Meydanı	*Kale *Valinin Sarayı *Camiye Dönüştürülen Rum Kilisesi *Tepedeki Saat Kulesi	*Gümüş Minareler *Kaldırım Taşlarının Kötülüğü *Camiler ve Aziz Pavlus Kürsüsü *Rölyefli Roma Kemerli *Hipodrom Bölgesi *Vardar Kapısı
Şehirler Yazarlar	Manastır	Ohri	Üsküp
Edmund Spencer	*Süvari ve Piyade Kışlaları *Hastane *Vezir Sarayı *Paşa Kışlaları *Sayısız Cami *Ahşap Evler *Kırık Sütunlar (Kırsalda)	*Kale Kalıntıları *Latin ve Yunan Kiliseleri *Su Kemerleri *Ayasofya Kilisesi (O zaman Cephanelik) *Ana Kapı Üzerinde Roma Kalıntıları *Yıkılmaya Yüz Tutmuş Kuleler	*Kale Duvarları *55 Gözlü Su Kemerli *Kapalı Çarşı *Kahvehane ve Restoranlar (Genel) *Camiler *Yedi Kemerli Çok Eski Bir Taş Köprü
Şehirler Yazarlar	Üsküp	Selanik	İstanbul
Frederick Moore	*Eski Taş Köprü *Eski Kale *Pazar (Çarşı)	*Kilise Kalıntıları- Antik Yapılar - Köşelerinde Minareler *Ayasofya Camisi *Eski Metropol Camiisi- Rotunda *Eski Cuma Camiisi *12 Havarî Kilisesi *Aziz Demetrius Kilisesi *Zafer Takı *Kötü Kaldırımlar	*Yükselen Minareler *Mermer Saraylar *Galata Kulesi *Serasker Kulesi

Şehirler Yazarlar	Manastır	Ohri	Üsküp	Selanik
Henry Fanshawe Tozer	*Sayısız Minare *Kubbeli Camiler *Süvari Kışlaları *Çarşı	- Ohri'nin Eski Kalesi *Yukarı/Eski Şehir *Metropolit Kilisesi	*Kale *Mezarlar *Hamamlar ve Minareler (Genel) *Yedi kemeri Ayakta Olan Dokuz Kemerli Köprü (Vardar Kapısında) Büyük Taşlı, İskeleleri Dayanıklı *Kale Duvarları-Roma Eserleri *Altı Taş Üstü Ahşap Saat Kulesi *Büyük Su Kemer, 100/120 Değil 55 Kemerli	*Zirvedeki Kale ve Yedi Kule *İç Surlar ve İki kule *Uzun Caddede İki Adet Zafer Takı *2 Pagan Tapınağı ve Bir Kilise Camii *İmparatorluk Yolu Öyküsü

Şehirler Yazarlar	Ohri	İstanbul
Mary Adelaide Walker	*Harabeye Dönen Kiliseler *Büyük Freskleriyle Metropolit Kilisesi (Küçük) *Büyük Freskleriyle Ayasofya *Mazgallı Duvarlar ve Kale *Harap Saraylar, Eski Katedral *Boş Ahşap Evler- Antik Kent	*Topkapı- Deniz Surları *Aziz Euphemia Kilisesi kuyusu *Fenerbahçe Feneri *Prens Adaları Şapeli

Şehirler Yazarlar	Selanik
Henry Holland	*Dört Ayaklı Harap Bir Yapı- Saçaklıklılı *Selanik Surları *Yedikule İle Çevrili Kale (İstanbul'daki Gibi Diyor) *Çok Sayıda Minare *Top Dökümhanesi
George Frederick Abbott	*Rotunda- Aziz George Camisi *Avlusunda Pavlus Kürsüsü *Harap Kemer (Zafer Kemer) *Hipodrom *Beyaz Kule- Yedi Kule *Konak, Vilayethane, Askeri Hastane, Kışla, Çeşme- (Osmanlı Yapısı) *Çavuş Manastırı, Oradaki Su Kanalları *Beyaz Minareler *Vardar Kapısı /Batı Kapısı (Çıkışında) *Geniş Müslüman Mezarlıkları- Mevlevihane
Georgina Muir Mackenzie	*Kale Harap- Evler Terk Edilmiş- Akropolis *Şehrin Yukarısında Manastır *Vardar Kapısı *Konstantin Kemer-Zafer Alayı *12 Havari, Ayasofya, Aziz Demetrius *Aziz Pavlus Kürsüsü *Rotunda, Bema Kalıntıları *Hipodrom Proph *Beş Adet Figür Taş *Aziz Demetrius Ve Mezar
William Miller	*Rıhtım Ve Norman Kuleleri (Fatih Kuleleri) *1891 Yangını, Pek Çok Yer Yanıyor *Terleyen Sütun *Aziz George Camiisi *Aziz Pavlus Kürsüsü *Aziz Demetrius Camiisi *Galerius Kemer

5.1.6.1.Askerî Mimari Mirası

Süvari, piyade ve topçu kışlaları, Manastır ve Selanik'te yazarlar tarafından tespit edilmiştir. Lear genel olarak kışlaları anlatırken, Spencer süvari ve piyade kışlaları olarak ayırmış, Tozer ise sadece süvari kışlalarını aktarmıştır.

Holland askeri yapılardan söz etmemiş ancak Selanik'te rıhtıma yakın inşa edilen bir top dökümhanesine değinmiştir. Ohri'de bulunan eski bir askeri yapı olan tarihi kaleye Spencer, Lear Tozer ve Walker yer vermiştir. Walker antik kente çıktığı için daha çok detaylandırarak mazgallı surları da yazımına eklemiştir. Üsküp'teki tarihi kaleyi ise yine Tozer ve Walker, şehir silüetinden bahsederken yazmışlardır.

Selanik'teki Yedikule'yi iç ve dış surları Tozer geniş şekilde anlatırken, Moore Selanik şehrinin adını geçirse de kale veya askeri yapılara değinmemiştir. Holland, kaleden hakkında anlatım yaparken Yedikule'yi İstanbul'daki Yedikule ile karşılaştırmıştır. Miller, Yedikule'yi Osmanlı yapısı olarak değil, önceki yüzyıllardaki bir Norman yapısı olarak belirtmiştir. Abbott ise Hem Yedikule hem Beyaz Kuleden bahsedip, önceki yazarlardan farklı olarak kışlaların yanı sıra askeri hastane yapısının varlığını da dillendirmiştir.

5.1.6.2.Dini Mimari Mirası

Bütün Osmanlı Makedonya'sında, yazarları etkileyen düzeyde şehir silüetini belirleyen bir cami ve minare sıklığı vardır. Manastır özelinde Tozer, sayısız minareler ve kubbeli camilerden bahsederken, Spencer sayısız camilerin olduğunu yazmış, Lear ise beyaz minarelerden ve cami meydanından söz etmiştir. Ohri'de sadece Lear camiye döndürülen bir kiliseye yer verirken, Spencer, Tozer ve Walker dini yapı olarak şehirdeki kiliselere geniş yer ayırmıştır. İsim olarak Ayasofya ve Metropolit kiliselerini vermişlerdir. Özellikle Walker Ohri'de antik kenti ziyaret etmiş, oradaki harabe halindeki kiliseleri ve söz konusu iki kiliseyi de ziyaret ederek, süsleme ayrıntıları ve mimari detaylarını geniş bir şekilde yazmıştır. Üsküp'te ise Tozer şehirde gözüken minarelerin yoğunluğuna değinirken, Spencer camileri bir cümlede ele almıştır.

Selanik'te dini yapı olarak Lear gümüş minarelerle camilere değinmiş, Moore da kilise kalıntıları, köşelerine minareler eklenerek camiye çevrilen antik yapıları, Ayasofya,

Eski metropol ve Eski Cuma Camisiyle, On İki Havari Kilisesi ve Aziz Demetrius Kilisesini yazmıştır. Tozer sadece iki pagan tapınağı ve bir kilise camisini zikretmiştir. Abbott Rotunda ve Aziz George Camisi'ni andıktan sonra dini bir rölik olarak Pavlus kürsüsüne değinir ve şehrin yamaçlarındaki Çavuş Manastırını, şehrin dışına çıkıldığında gördüğü Müslüman mezarlıkları ve Mevlevihane'yi anlatmıştır. Mackenzie de Selanik'teki Çavuş Manastırını, On İki Havari, Ayasofya, Aziz Demetrius Kiliselerini ve Pavlus kürsüsünü ziyaret etmiştir. Ancak Müslümanlara ait dini yapılara değinmemiştir. Miller ise Aziz George ve Aziz Demetrius Kilise Camilerini ziyaret edip, Aziz Pavlus kürsüsünden söz etmiştir.

Moore, İstanbul'da yükselen minarelerle oluşan tarihi yarımada görüntüsünü, Walker ise Anadolu Yakasında bulunan Aziz Euphemia Kilisesi Kuyusundan ve Kadıköy'den gözüken gümüş, Prens Adaları Şapelini de aktarmıştır.

5.1.6.3.Sivil Mimari Mirası

Lear Manastır'da geniş evleri, nehir üzerindeki köprüler ve köprülerdeki dükkânları, çarşı yapıları ve paşa saraylarını yazmıştır. Spencer ise Paşa Sarayı yerine Vezir Sarayı ibaresini kullanıp, bir hastane ve ahşap evlere değinmiştir. Tozer sadece çarşıdan bahsedip, ayrıntı vermemiştir. Ohri'de Lear yine Valinin sarayından ve tepedeki saat kulesinden söz ederken, Spencer biraz daha detaylı bir şekilde su kemerlerini, şehre girişteki ana kapı üzerindeki kalıntılar ve yıkıntı kulelerini anlatmıştır. Tozer ve Walker Ohri'deki eski/antik şehirden ve oradaki mimari kalıntılardan bahsetmiştir. Üsküp'te Spencer tarihi su kemerini, kapalı çarşayı, kahvehaneleri, restoranları ve nehir üzerindeki tarihi köprüyü yazmıştır. Moore da bu köprüden söz edip, Üsküp çarşısından bahsetmiştir. Üsküp'teki sivil mimari ile ilgili en geniş gözlem ise Tozer'a aittir. Mezarları, hamamları, iskeleleri ve köprüleri, su kemerleriyle saat kulesini genel bir bakış açısıyla yazmıştır. Su kemerleri ve köprünün gözlerinin sayısını da tek tek sayıp kendinden öncekilere göre daha doğru bir bilgi vermiştir.

Selanik seyyahların en çok bahsettiği şehir olduğundan Galerius Zafer Takı, Hipodrom Bölgesi ve Roma dönemi kalıntıları tüm seyyahların bahsettiği ortak mimari kalıntılardandır. Mackenzie özellikle Akropolis'ten ve diğer kalıntılardan daha detaylı bahsederken, Abbott Vilayet konağını, bir Osmanlı dönemi çeşmesini ve su kanallarını da anlatmıştır. Lear özellikle yolların ve kaldırım taşlarının kötü durumunu yazmıştır.

Tozer şehir dışına doğru inşaatı başlayan ama sonrasında kaderine terkedilen bir imparatorluk yolunun hikayesini anlatmıştır. Miller ise şehrin 1891 yangını sonrası büyük ölçüde yandığını ve değiştiğini aktarmıştır.

5.1.7. Diğer Avrupalı Seyyahların Bakış Açısıyla Makedonya

Makedonya bölgesinden yolu geçen Cousinery ve Hugonnet gibi 19. yüzyıl başında ve sonunda gelen Fransız seyyahların bakış açısı da İngilizlerden pek farklı değildir. Cousinery, 19. yüzyılın başlarında tarihsel araştırma amacıyla gelip, Selanik'teki Yeniçeri Kulesinden¹⁵³ ve camilerin çokluğundan kısaca söz etmiştir. İskender dönemi sikkelerini, Roma yazıtlarını ve Türk yönetimi altındaki Yunan halkını genişçe anlatmıştır¹⁵⁴. 19. yüzyıl sonu gelen bir diğer yazar Hugonnot, Manastır ve Ohri'den geçerken 1864'te yapımına başlanan ve 20 yıldır sadece üç kilometresi yapılan yoldan başlayarak Osmanlı dönemini kaleme almıştır. Fakat artık merkezi bir konum olarak görülen Manastır'da 19. yüzyıl sonu restoranlar ve otellerin mevcut olduğunu dile getirmiştir. Yazara göre Manastır Makedonya'nın başkentidir. Bir Fransız konsolosu olan Pouquville'den de aradan neredeyse 100 yıl geçmiş olmasına rağmen sık sık alıntı yapan yazar, karşılaştırmalarla “*Osmanlı'da Beyazıt ve Murat döneminden bu yana camiler, köprüler, vakıflar ve tekkeler inşa eden Türkler*”¹⁵⁵ inşa edilen Osmanlı mimari eserlerinden ayrıntı vermeden genel olarak bahsetmiştir.

Alman seyyahlar ağırlıklı olarak Almanya İmparatorluğunun siyasi/askeri temsilcisi olarak iki devletin yakınlaşması sebebiyle ordu modernizasyonu ve tren yolu inşaatları için Makedonya'ya gelmiştir. “Makedonya Seyahatim” isimli kitabın yazarı olan Goltz Paşa, Manastır – Selanik demiryolunun inşası ve askeri danışman olarak gelmiş, seyahatnamesinde Manastır, Ohri ve Selanik hakkında yazılar yazmıştır. Fakat İngiliz ve Fransız seyyahlardan farklı olarak, siyasi ilişkilerin verdiği müspet bakış açısının da etkisiyle, şehirleri uzaktan güzel gözüken yerler olarak değerlendirmiştir. Manastır özelinde şehrin içine girince kötü gözüktüğünü söylese de 30 yıl önce Almanya'daki

¹⁵³ Burada da şehre atanan paşanın geldiği gibi basit suçları olan dokuz kişiyi astırması hikayesiyle bağlantılı olarak bahseder.

¹⁵⁴ Espirit. M. Cousin ry, *Voyage dans la Mac doine VI-2*, (Paris: Kessinger Publishing, 1831).

¹⁵⁵ L on Hugonnet, *La Turquie inconnue: Roumanie, Bulgarie, Mac doine, Albanie*, (Paris: L. Frinzine, 1886) s. 158.

şehirlerin de benzer halde olduğunu söyleyerek nispeten tarafsız bir yorumda bulunmuştur¹⁵⁶.

Osmanlı Makedonya'sıyla zamanla sıkı bir ilişkisi oluşan Rusya'da, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde bu bölgelere yönelik ilgi oldukça sınırlı olup; yalnızca Viktor Ivanovich Grigorovich, M. A. Khitrovo ve M. F. Karlova tarafından yazılan seyahatnameler olmuştur. Balkanlara olan hayranlık dalgasıyla birlikte, V. I. Grigorovich'in kitabı¹⁵⁷ (*Avrupa Türkiye'sinde bir yolculuk denemesi: [1844-1845] Okhridsko ve Prespansko Gölü çevresinin haritası ile*) 1870'lerin sonlarında tekrar basılmış ve Antonin Kapustin'in 1865'teki seyahati sırasında yazdığı notları yayımlanmıştır. Bu kısa süren ilgi patlaması sonrasında yüzyıl sonuna dek bölge hakkında ilgi neredeyse kaybolmuştur. Sonraki dönemde Makedonya meselesinin tekrar gündeme gelmesiyle yeni gezginlerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Bununla birlikte, bu gezginler genellikle bölgenin kültürel yapılarını göz ardı ederek etnik ve dini konulara ön plana almışlar, Osmanlı mimarisine yönelik bir gözlem ve yazımdan ziyade, önceki dönemlerdeki Ortodoks eserleri ve çağdaşları Bulgar, Yunan, Sırp Ortodokslarının yaşam durumlarına odaklanmışlardır. Ayrıca dini metinlerin bolca yer aldığı, çevirilerinde Bulgarca, Yunanca ve Ukraince dillerinin kullanıldığı seyahatnamelerdir¹⁵⁸. Bu açıdan İngilizler ve Fransızlar gibi Osmanlı'nın azınlık konularına odaklanan bir yaklaşımı mevcuttur fakat farklı olarak Osmanlı mimarisine neredeyse hiç değinmemişlerdir.

¹⁵⁶ Colmar Goltz, *Makedonya Seyahatim*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), s. 101.

¹⁵⁷ Григорович Виктор, Емил Георгиев, *Очерк За Пътешествие По Европейска Турция: [1844-1845] С Карта На Околностите На Охридското И Преспанското Езеро Fototip*, (Sofia: БАН, 1978).

¹⁵⁸ Nikita S. Gusev, "Medieval Architectural Monuments of Macedonia in the Descriptions of Russian Travelers (Mid-19th – Early 20th Centuries)." *Vestnik slavianskikh kul'tur [Bulletin of Slavic Cultures]* (2022): n. pag.

	Yazar Adı	Kitap Adı	Şehir - Yaymevi	Basım Tarihi	Yazarın Mesleği/Mil	Yazarın Gezi Amacı	Selânik	Manastır	Ohri	Üsküp	İstanbul
1	Edmund Spencer	Travels In European Turkey In 1850 V2	Londra / Colborn and Co. Publishers	1851	İngiliz	Seyahat					
2	Edward Lear	Journals of A Landscape Painter in Albania	Londra : Richard Bentley	1848 - 1851	İngiliz	Ressam					
3	Frederick Moore	Balkan Trail	Londra : Smith Elder	1906	İngiliz Gazetec	Askeri Gözlem, Komitalar					
4	Henry F. Tozer	Researches In The Highlands Of Turkey	Londra / John Murray	1869	İngiliz	Seyahat					
5	Henry Holland	Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, &c. during the years 1812- 1813	Londra / Longman	1820	İngiliz	Seyahat					
6	George F. Abbott	Makedonya : 20. Yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihi Bir Gezi	Londra	1903	İngiliz / Akademik	Akademik Keşif Gezisi					
7	G. Muir Mackenzie	Travels In The Slavonic Provinces of Turkey in Europe	Londra / Daldy Isdbler Co.	1877	Gezgin	Bilinmeyen Avrupa kısmını gezi					
8	Mary A. Walker	Old Tracks And New Landmarks : Wayside Sketches In Crete, Macedonia, Mitylene etc.	Londra : Richard Bentley	1897	İngiliz Ressam	Seyahat - Kiliseler					
9	William Miller	Travel and Politics in The Near East	Londra : Fisher Urbın	1898	İngiliz	Gezgin - Araştırma					

Gidilen Yerler.

Gidilmeyen Yerler.

Gidilmesine Rağmen Bilgi Verilmeyen Yerler.

Tablo 2. Seyyahların Güzergâhlarındaki Şehirleri Gösteren Tablo

SONUÇ

19. yüzyılda Osmanlı coğrafyası içinde nispeten geri kalmış bir bölge olarak görülen Makedonya’da kara yolculuğu yapan seyyah sayısı azdır. Gelen seyyahlar yapılardan ziyade etnik ve dini olarak çok çeşitli olan nüfus dağılımını, ticari malları, pazarları genel olarak şehrin görüntüsünden ve bireysel tecrübelerinden bahsetmeyi tercih etmiştir. Genellikle sokak köpeklerinden kaldırım taşlarının durumuna, Kavas denilen bekçilerin tavırlarından, kaldıkları yerlerin durumuna kadar, kendilerini etkileyen, yolculukta yaşadıkları olaylar seyahatnamelerine konu olmuştur.

Rota konusunda tercih ettikleri yollar sınırlıdır, Üsküp, Pirlepe- Manastır- Ohri hattı üzerinden atlar ve arabalarla gerçekleşen yolculuk Selanik’te sonlanmıştır. Selanik bir liman kenti olarak İstanbul’a giden deniz hattının önemli duraklarından birisi olmuştur. 19. yüzyılın ilk yarısında Makedonya’daki en önemli kent olarak bahsedilmektedir. Manastır, Ohri, Üsküp gibi yerler ancak 19. yüzyılın son çeyreğinde, Balkan Devletleri arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı önem kazandığından seyahatnamelerde kendine yer bulmaya başlamıştır. Selanik şehrinin bu önemine rağmen şehir, yabancı ziyaretçilerin konaklamasının kolay olduğu bir şehir değildir. Örneğin, Edward Lear 1848’deki ziyaretinde şehirde sadece bir otelin var olduğunu ifade etmiştir. Bahsedilen tarihten, 28 yıl sonra 1876’da gelen James Baker ise koca şehirde sadece iki otelin var olduğunu yazmıştır. 1888’de Şark Ekspresinin İstanbul’a bağlandığı dönemde ise kıyı kentlerinde ardı ardına oteller açılmaya başlamıştır. Tren yolları üzerindeki istasyon şehirlerinin önemi artarken, at ve at arabasıyla yolculuk zamanlar tarihe karışmıştır. Gelen seyyahların ana amacı ise birbirlerinden farklı olsa da genel olarak siyasi-etnik-dini durumlardan ve o an şehri bu durumun nasıl etkilediğini, Türk idaresinin yansımalarını ve ticari durumu anlatmak olmuştur. Cami, medrese gibi yapıları eğer yolları üzerinde yanından geçtikleri bir yapı değilse kaydetmeye değer bulmazken, Hristiyanlara ait eski yapılar, harabe olsa yahut camiye çevrilse de mutlaka seyahatnameye aktarmışlardır. O

sebepten genel tasvirler ve dikkatlerini çeken belli başlı yapılar harici mimari yapılar seyahatnamelerde yer almamıştır.

Dönem süresinde gelen yabancı seyyahlar genel olarak oryantalist bir bakış açısıyla, yapıların çoğunu eski, harabe yahut bakımsız halde gördüklerini ifade etmişler, hatta yeni yapılan vilayet binalarını dahi, süvari ve piyade kışlalar, hastaneler, hükümet konakları vb., çürük ve işlevsiz bulmuşlardır. Fakat fotoğraflardan ve sonraki dönem tanıklıklarından görüldüğü kadarıyla, 1880 ve sonrası inşa edilen bu yapılar Selanik'teki yangın gibi büyük afetler haricinde uzun süre ayakta kalmıştır. Hatta büyük çoğunluğu, eğer sonraki yüzyılda yıkılmamışsa, günümüzde hala hizmet vermeye devam etmektedir. Bu bakımdan düşünülecek olursa, gelen seyyahların aslında ön yargılı yahut peşin hükümlü olarak Osmanlı'ya kötü bir mercek baktığı görülebilir. O yüzden iyi örneklerden ziyade, seyahatnamelerinde daha popülist bir şekilde yaklaşarak, geri kalmış bir ülke izlenimini kuvvetlendirmeye yönelik bir yazım stili mevcuttur. Dönem içerisindeki siyasi karışıklıklar, ekonomik problemler ve merkezi yönetimin etkisizliği de haklı sebepler olarak bu kanaati güçlendirmiştir. Seyyahların seyahatnamelerinde bu yönde bir bakış olsa da bu kötü algı okuyucuya daha çok siyasi ve sosyolojik açıdan, Balkan topraklarında yaşayanların dini ve kültürel incelemesi üzerinden aktarılmıştır.

Gezginlerin rotaları güncel olarak çizilerek harita olarak tezde kullanılmıştır. Seyahatnamelerinde yer verdikleri yapıların ve mimari eserlerin isimleri yazdıkları şekilde tablo haline getirilerek, şehirlere ve yazarlara göre ayrılıp teze görsel olarak eklenmiştir. Tablolardan da görüleceği üzere gezilen yerlerin özellikle seyahat etmek için gidilen yerler olduğu değil, İstanbul, Selanik veya Yunanistan'a giderken yol üzerinden geçilen yerler olduğu anlaşılmaktadır. Dönemdeki siyasi ve etnik problemler üzerinde yapılan yorumlar, ticari faaliyetler, mimari ve kültürel mirasa göre çok daha fazla kendine yer bulmaktadır. Gezi amaçlarına göre düşünersek, çoğunluğu soylu olan seyyahların bu noktada mimariye odaklanmadıkları anlaşılabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbott, G. F. *Makedonya: 20. yüzyılın başında Balkanlarda tarihsel bir gezi*. Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2013.
- Abbott, George Frederick. *The Tale Of a Tour in Macedonia*. Edward Arnold, 1903.
- Ağırbaş, Seda. “İngiliz Gezgin Mary Adelaide Walker’ın Eserlerinde Osmanlı Dünyası.” Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2019.
- Alkan, Necmettin. *Selanik İstanbul’a Karşı: 31 Mart Vak’ası ve II. Abdülhamid’in Tahttan İndirilmesi.*; İstanbul: Timaş, 2014.
- An English Resident in Germany, E. Spencer, and University of St Andrews Library Copyright Deposit Collection. *Sketches of Germany and the Germans, with a Glance at Poland, Hungary, & Switzerland, in 1834, 1835, and 1836. By an Englishman Resident in Germany. In Two Volumes*. Second edition. London: Whittaker & Co. Ave Maria Lane, 1836.
- Anastassiadou, Meropi. *Selanik (1830-1912) /Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- ArchDaily. “Nembro Library / Archea,” June 13, 2013.
- Arpalier, Seçkin. "Makedonya İsim Sorununun Bölge ve Dünya Politikasına Etkisi". *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(1), 275-299, 2019.
- Aruçi, Muhammed. Ohrid, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C:33. İstanbul; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Asiltürk, Baki. *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.
- Ateş, Aysu. “19. Yüzyılda Batılı Seyyahların Gözüyle Arnavutluk’taki Osmanlı Dönemi Yerleşim Merkezleri.” Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk İslam Sanatları Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul, 2017.
- Ayaz, Büşra. “Oryantalist Tablolarda Mimari Ögelerin Yorumlanması.” İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Ana Bilim Dalı (Doktora Tezi). İstanbul, 2019.

- Bakırcılar, Nimet Ayşe. *Makedonya Coğrafyasında Sosya-Kültürel Hayat (XIX. Yüzyıl Öncesi)*. Antalya; Akdeniz Üniversitesi, 2010.
- Bektaş, Gönül (Gunjul). "Bir Rumeli Kentinin Modernleşmesi: Üsküp 1839-1912." *Middle East Technical University Journal of the Faculty of Architecture* 37, no. 1, 169–98, 2017.
- Best, James John. *Excursions in Albania and a Journey from Thence to Thessalonica & Constantinople and up the Danube to Pest*. Londra: Wm. H. Allen and Co., 1842.
- Blanton, Casey, "Travel, Travel Writer and Travel Writing", *Travel Writing The Self and The World*, Routledge, New York, 2013.
- Brailsford, Henry Noel. *Macedonia- Its Races And Their Future*. Londra: Methuen & Co., 1906.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "Why was the Ottoman Empire called "the sick man of Europe"?" *Encyclopedia Britannica*, United Kingdom: June 25, 2019.
- Brown, L. Carl. *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Busbecq, Ogier Ghislain, Derin Türkömer, Emre Yalçın, Birol Bayram, Esen Güray, Melchior Lorichs. *Türk mektupları kanuni döneminde Avrupalı bir elçinin gözlemleri (1555-1560)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Buzard, James, 'Tourist and Traveller in the Network of Nineteenth-Century Travel', *The Beaten Track: European Tourism, Literature, and the Ways to 'Culture', 1800–1918* (Oxford, 1993; online edn, Oxford Academic, 3 Oct. 2011).
- Виктор, Григорович, Емил Георгиев. *Очерк За Пътешествие По Европейска Турция: [1844-1845] С Карта На Околностите На Охридското И Преспанското Езеро* Fototip. Sofiia: БАН.1978.
- Castellan, Georges. *Balkanların tarihi: 14-20.yüzyıl*. İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları, 1993.
- Cockerell, Charles Robert. *Travels in Southern Europe and the Levant, 1810-1817. The Journal of C.R. Cockerell*. Londra: Longmans, Green & Co., 1903.

- Cousin ry, Esprit Marie. *Voyage Dans La Macedoine*. Paris: Impr. Royale. 1831.
-  aycı, Ahmet. *Oryantalizm Oksidentalizm ve Sanat*. ed. Bozkurt, Murat. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Çelebi, Evliya. *Evliya Celebi Seyahatnamesi*. haz. Ali Seyit Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Dadyan, Saro, ed. *Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul, 19.-20. Yüzyıl*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. . Yayınları, 2021.
- Dimou, Augusta, Ivanova, Veneta, and Dragostinova, Theodora. *Re-Imagining the Balkans: How to Think and Teach a Region : Festschrift in Honor of Maria N. Todorova*. Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2023.
- Dorothy Anderson, ‘Mackenzie, Georgina Mary Muir [married name Georgina Mary Sebright, Lady Sebright] (1833–1874)’, Oxford Dictionary of National Biography, Oxford University Press, 2004.
- Dumont, Paul, and Georgeon, François. *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.
- Ekici, Cevat, ed. *Osmanlı Belgelerinde Ohri*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006.
- Errington, Robert Malcolm. *A History of Macedonia*. Berkeley; Oxford: University of California Press. New York, 1990.
- Erta , Kasım. *Batılı Seyyahların Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Ermenileri ve Müslüman-Ermeni İlişkileri*. İstanbul: Kitabı Yayınları, 2019.
- Evans, Stanley G. *A Short History of Bulgaria*. Londra: Lawrence Wishart LTD., 1960.
- Fanshawe Tozer, Henry. *Researches In The Highlands Of Turkey*. Londra: John Murray, 1869.
- Faroghi, Suraiya, Ercan Ertürk. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. İkinci Basım. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul: Tarih Vakfı İstanbul, 2013.
- Florian, Krobb. ‘Welch’ Unbebautes Und Riesengro es Feld’: Turkey as Colonial Space in German World War I Writings.” *German Studies Review* 37. no. 1. 2014. S. 1–18.
- Fraser, John Foster. *Pictures from the Balkans*. Londra: Cassell and company, ltd., 1912.

- Germaner, Semra, İnankur, Zeynep. *Oryantalizm ve Türkiye*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 1989.
- Goltz, Colmar. *Makedonya Seyahatim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Goltz, W. L. Colmar Freiherr von der. *Makedonya Seyahati: Selanik-Manastır Alman Demiryolunu Ziyaret*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Göksel, Sema Emel. “The Ailing Imperialists: The Ottoman Empire in British Travel Literature 1821-1876.” Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı (Doktora Tezi). İstanbul, 2003.
- Gölen, Zafer; Temizer, Abidin. “Balkan Tarihi.” Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- Gusev, Nikita S. “Medieval Architectural Monuments of Macedonia in the Descriptions of Russian Travelers (Mid-19th – Early 20th Centuries).” *Vestnik slavianskikh kul’tur [Bulletin of Slavic Cultures]*. 2022.
- Güney- Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi [İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi] [GDAAD].; İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1972.
- Hacısalıhoğlu, Mehmet. “Makedonya.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Halaçoğlu, Yusuf. *Osmanlılar’da Ulaşım ve Haberleşme: (Menziller)* Ankara: PTT Genel Müdürlüğü, 2002.
- Herodotus. 1999. *Herodotus*. . Translated by A. D. Godley. Reprint. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Herzog, Christoph, Motika, Raoul. “Orientalism ‘Alla Turca’: Late 19th / Early 20th Century Ottoman Voyages into the Muslim ‘Outback.’” *Die Welt Des Islams* 40, no. 2 (2000): 139–95.
- Hetherington, Paul. *William Miller: Medieval historian and modern journalist*. British School at Athens Studies, 2009.
- Hitchens, Christopher. *Blood, Class, and Empire: The Enduring Anglo-American Relationship*. Nation Books, 1990.

- Hobhouse, John Cam. *A Journey Through Albania and Other Provinces of Turkey in Europe and Asia, to Constantinople, During the Years 1809 and 1810*. Londra, 1813.
- Holland, Henry. *Recollections of Past Life. of Cambridge Library Collection - British and Irish History, 19th Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Holland, Henry. *Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, &c. during the Years 1812-1813*. Londra: Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, 1820.
- Hugonnet, Léon. *La Turquie Inconnue: Roumanie, Bulgarie, Macédoine, Albanie*. Paris: L. Frinzine, 1886.
- Hulme-Beaman, Arden. *Twenty Years in the Near East*. Londra: Methuen & Co., 1898.
- İnalcık, Halil. *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481*. 3. Basım. İstanbul: İSAM Yayınları İstanbul, 2013.
- İnbaşı, Mehmet. “Üsküp,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C:42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- İnciciyan, P. L., Andreasyan, Hrand D. *Osmanlı Rumelisi Tarihi ve Coğrafyası*. İstanbul: Kubbealtı Yayıncılık, 1974.
- İrtem, Süleyman Kani. *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi: Balkanlar'ın Kördüğümü*. İstanbul: Temel Yayınları, 1999.
- Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi: 18. ve 19. yüzyıllar*. İstanbul: Küre Yayınları, 2006.
- Kates, Gary. *The French revolution: recent debates and new controversies*. London: Routledge, 1998.
- Kiel, Machiel. “Selanik.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36:352–57. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Klement, Sascha R. *Representations of Global Civility English Travellers in the Ottoman Empire and the South Pacific 1636-1863*, 2021.
- Kristaq, Prifti. “Manastır.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Ksenophon, Ali Alkan İnal, Ari Çokana. *Anabasis: onbinlerin dönüşü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

- Le Queux, William. *An Observer in the Near East*. Londra: T. Fisher Unwin, 1907.
- Leake, William Martin. *Travels in Northern Greece*. Vol. 1. J. Rodwell, 1835.
- Lear, Edward *Edward Lear in the Levant: Travels in Albania, Greece, and Turkey in Europe, (1848-1849)*.
- Lear, Edward. *Journals of A Landscape Painter in Albania*. Londra: Richard Bentley, 1851.
- Lewis, Bernard. "Some English Travellers in the East." *Middle Eastern Studies* 4, no. 3 (1968): 296–315.
- Mackenzie, Georgina Muir, and Irby, Adelina Paulina. *Travels in the Slavonic Provinces of Turkey-in-Europe*. Londra: Daldy, Isbister and Company, 1877.
- Mandeville, John, and Iain Macleod Higgins. *The Book of John Mandeville, with Related Texts*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2011.
- Mazower, Mark. "Travellers and the Oriental City, c. 1840-1920." *Transactions of the Royal Historical Society* 12 (2002): 59–111.
- Menavino, Giovan Antonio. *Türklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme*, çev. Harun Mutluay, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.
- Miller, William. *Travel and Politics in The Near East*. Londra: Fisher Urbin, 1989.
- Moore, Frederick. *The Balkan Trail*. Londra: Smith Elder, 1906.
- Muir Mackenzie, Georgina. *Travels In The Slavonic Provinces of Turkey in Europe*. Londra: Daldy Isdbler Co., 1877.
- Mullen, Richard, and James Munson. *'The Smell of the Continent' The British Discover Europe 1814-1914*. London: Lume Books, 2021.
- Necipoğlu, Gülru, Ruşen Sezer, Serpil Bağcı, and Yücel Demirel. *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı: mimari, tören ve iktidar = Architecture, ceremonial, and power: The Topkapı Palace in the fifteenth and sixteenth centuries*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Ortaylı, İlber. *Tanzimat'tan Sonra Mahallî İdareler: 1840-1878*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. 1974.

- Özer, Mustafa. *Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV.-XIX. Yüzyıl)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.
- Özey, Ramazan. *Avrupa Coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınevi, 2009.
- Paxinou, R. "Western eyes on Janina: Foreign narratives of a city recorded in texts and images (1788-1822)". Gharipour, M., & Özlü, N. *The city in the Muslim world: Depictions by Western travel writers*. New York: Routledge, 2017. 148-9.
- Polat Hasan Ali, Arslan Aytuğ. "Guidance Services and Legal Regulations Aimed at Interpreters and Guides in the 19th Century Ottoman Empire." *Tourism Management Perspectives* 19 (2016): 40–47.
- Pouqueville, François Charles Hugues Laurent. *Travels In Epirus, Albania, Macedonia and Thessaly / 1801*. Londra: London, Richard Phillips, 1820.
- Ramsay, William Mitchell. *The Letters to the Seven Churches of Asia and Their Place in the Plan of the Apocalypse*. London: Hodder and Stoughton, 1906.
- Rugoft, Milton. *Marco Polo Doğu ve Batı kaynaklarında Çin seyahati*. (71) İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003.
- Said, Edward W., Selahattin Ayaz. *Oryantalizm: sömürgeciliğin keşif kolu*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- Schevill, Ferdinand. *A History of The Balkans: from the earliest times to the present day*. Vol. 558; New York: Dorset Press, 1991.
- Schiffer, Reinhold. *Oriental Panorama: British Travellers in 19th Century Turkey (Internationale Forschungen Zur Allgemeinen Und Vergleichenden Literaturwissenschaft)*. Amsterdam: Editions Rodopi B.V., 1999.
- Skene, James Henry. *The Frontier Lands of the Christian and the Turk; Comprising Travels in the Regions of the Lower Danube, in 1850 and 1851: By a British Resident of Twenty Years in the East. In Two Volumes*. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 2000.
- Spencer, Edmund. *Travels In European Turkey In 1850*. Londra: Colborn and Co. Publishers, 1851.

- Stavrianos, Leften Stavros. *The Balkans since 1453*. Londra: Hurst and Company, 2001.
- Şahin, Gürsoy. "XIX. Yüzyılda İngiliz Gezginlerin Kaleminden Osmanlı Yöneticileri ve Yönetim Sistemi." *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22, TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı (2020): 69–91.
- Şirin, İbrahim. *Osmanlı Seyahatnamelerinde Avrupa (1839-1864)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, 2004.
- Temizer, Abidin. "The Independence Process of Bulgaria and the First Ambassador of the Ottoman Empire to Sofia, Mustafa Asım Bey" *Belleten* 85, no. (2021): 1073-1104. <https://doi.org/10.37879/belleten.2021.1073>.
- Thomas R. Jolliffe. *Narrative of an Excursion from Corfu to Smyrna*. Londra: Black, Young, and Young, 1827.
- Thomson, H. C. *The Outgoing Turk. Impressions of A Journey Through the Western Balkans*. Londra: William Heinemann, 1897.
- Todorova, Maria, "Balkanlardaki Osmanlı Mirası". Brown, L. C., Gen, E., & Güven, G. C. *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Tozer, Henry Fanshawe. *Researches in the highlands of Turkey: Including visits to mounts Ida, Athos, Olympus, and Pelion, to the Mirdite Albanians, and other remote tribes*. London: J. Murray. 1869.
- Türk Tarih Kurumu. *Batılı Gözüyle Balkanlarda Türk Şehir ve Eserleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986.
- Türkiye Diyanet Vakfı. TDV İslam Ansiklopedisi. (c.5). İstanbul: TDV, 1992
- Vacalopoulos, A. E. *History of Macedonia: 1354-1833*. Vol. X. Thessalonica (Selanik): Institute for Balkan Studies, 1973.
- Vacalopoulos, Apostolos E. *A History of Thessaloniki*. Vol. XI, Thessaloniki (Selanik): Institute for Balkan Studies, 1972.

- Vaudoncourt, Frédéric Guillaume; Walton, William. *Memoirs on the Ionian Islands*. Baldwin, Cradock, 1816.
- Vivian, Herbert. *The Servian Tragedy, with Some Impressions of Macedonia*. Londra, G. Richards, 1904.
- Walker, Mary A. *Old Tracks And New Landmarks: Wayside Sketches In Crete, Macedonia, Mitylene Etc*. Londra: Richard Bentley, 1897.
- Warpole, Robert. *Travels in Various Countries of the East; Being a Continuation of Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey*. Londra: Longmans, Green & Co., 1820.
- Weber, Shirley Howard. *Voyages and Travels in the near East Made during the XIX Century: Being a Part of a Larger Catalogue of Works on Geography, Cartography, Voyages and Travels, in the Gennadius Library in Athens*. Princeton: American School of Classical Studies at Athens, 1952.
- Windt, Harry. *Through Savage Europe. Being the Narrative of a Journey throughout the Balkan States and European Russia*. Londra: Glasgow, Collins' Clear-Type Press, 1907.
- Wyon, Reginald. *The Balkans from Within*. New York: Charles Scribner's Sons, 1904.
- Yazıcı, Hüseyin. "Seyahatnâme." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Yetişgin, Memet. "19. Asırda Osmanlı Yönetimi ve Balkanlardaki Bölünmeler Hakkında Bazı Değerlendirmeler". *Gazi Akademik Bakış* 12, (Haziran 2019).
- Yılmaz, Yaşar, 1952-. *Anadolu'nun gözyaşları: yurtdışına götürülmüş tarihi eserlerimiz*. İstanbul: YEM Yayın, 2015.
- Youngs, Tim. "The Balkans, The Congo And The Middle East." In *Travel Writing in the Nineteenth Century*, Cambridge University Press., 2006.

EKLER

EK 1. İNGİLİZ SEYYAHLARIN MAKEDONYA'DAN İSTANBUL'A GİDERKEN ZİYARET ETTİĞİ ÖNEMLİ NOKTALAR

Ek 1.1. Manastır

Günümüzde Makedonya'nın önemli şehirlerinden birisi olan Manastır'ın ilk yerleşimi Via Egnatia üzerindedir. Milattan önce 6. yüzyılda Makedonya Kralı 2. Filip dönemine dayanmaktadır¹⁵⁹. M.Ö.148'de Roma istilâsından sonra Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesine kadar Roma hâkimiyetinde olan Manastır, ardından Bizans himayesine girmiş ve 14. yüzyıla kadar birkaç ara dönem hariç Bizans idaresinde kalmıştır¹⁶⁰. 1380'li yılların ortasında Osmanlıların egemen olduğu bir yer haline gelmiş ve 1912 yılına değin Türk hâkimiyeti devam etmiştir¹⁶¹.

Ressam, illüstratör, müzisyen, yazar ve şair olarak tanınan Edward Lear “*Lear, E., & Bentley. (1851). Journals of a landscape painter in Albania, &c. London: Bentley*” künyeli eserinde şehirden şöyle söz etmektedir;

Sayfa 48:

“...*Monastir, (the military centre and capital of modern Macedonia and Northern Albania), white minarets, extensive buildings and gardens were a pleasant sight, as the city seemed to expand on our approaching the high mountains at the foot of which it is built.*”

Çevirisi:

“...*Manastır, (modern Makedonya ve Kuzey Arnavutluk'un askeri merkezi ve başkenti), beyaz minareleri, geniş binaları ve bahçeleri hoş bir manzaraydı, çünkü şehir, eteklerinde inşa edildiği yüksek dağlara yaklaştıkça genişliyor gibiydi.*”

Sayfa 49:

“...*Monastir (or Bitdlija) contains not less than fourteen or fifteen thousand inhabitants, and is the metropolis of these remote provinces, a pre- eminence evidently justified by its activity and prosperity.*”

¹⁵⁹ Prifti Kristaq, “Manastır,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, vol. 27 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003)

¹⁶⁰ a.g.e., 562.

¹⁶¹ a.g.e., 563.

Çevirisi:

"...Manastır, (modern Makedonya ve Kuzey Arnavutluk'un askeri merkezi ve başkenti), beyaz minareleri, geniş binaları ve bahçeleri hoş bir manzaraydı, çünkü şehir, eteklerinde inşa edildiği yüksek dağlara yaklaştıkça genişliyor gibiydi."

Sayfa 50:

"...Anticipating—as in every previous case during this journey—that the glitter and beauty of outward appearance would be exchanged on entering the city for squalor and dreariness, I was agreeably surprised at the great extent of public buildings, barracks, and offices at the entrance of the town, and, within it, at the width and good pavement of the streets, the cleanliness and neatness of the houses. The bazaars are exceedingly handsome, some entirely roofed over, and lighted from above with windows, others only partially sheltered, or semi-roofed with matting on poles. The Turks resident in Monastir are for the most part either military or officials: Greeks and Bulgarians form the majority of the inhabitants."

Çevirisi:

"Bu yolculuk boyunca her seferinde olduğu gibi, şehre girerken dış görünüşün ışıltısı ve güzelliğinin yerini sefalet ve kasvetin alacağını tahmin ederek, şehrin girişindeki kamu binalarının, kışlaların ve ofislerin büyüklüğü ve şehrin içindeki sokakların genişliği ve iyi kaldırımları, evlerin temizliği ve düzgünlüğü karşısında hoş bir şekilde şaşırdım. Evler ve çarşılar son derece güzel, bazıları tamamen üstü kapalı ve yukarıdan ışıklandırılmış. Diğerleri ise sadece kısmen korunaklı ya da direklerle asılı hasırlarla yarı çatılıdır. Çok sayıda satıcılar ve alıcılar bu tatil yerlerine akın ediyor. Manastır'da ikamet eden Türkler çoğunlukla ya asker ya da memurdur."

Sayfa 51:

"...Being the central situation for all military operations relating to North and South Albania, Thessaly, Macedonia, and Bosnia, the bustle and brilliancy of Monastir is remarkable, and its effect appeared particularly striking, coming to it, as I did, after passing through a wild and thinly-peopled region. You are bewildered by the sudden re-appearance of a civilization which you had apparently left for ever:—reviews, guards, bands of music, pashás, palaces and sentry-boxes, bustling scenes and heaps of merchandize await you at every turn. The natural beauties of Monastir are abundant. The city is built at the western edge of a noble plain, surrounded by the most exquisitely shaped hills, in a recess or bay formed by two very high mountains, between which magnificent snow-capped barriers is the pass to Akhridha. A river runs through the town, a broad and shifting torrent, crossed by numerous bridges, mostly of wood, on some of which two rows of shops stand, forming a broad, covered bazaar. At present, three of these bridges are in ruins, or under repair after the winter's floods."

Çevirisi:

"...Kuzey ve Güney Arnavutluk, Teselya, Makedonya ve Bosna ile ilgili tüm askeri operasyonların merkezi konumunda olan Manastır'ın kalabalıklığı ve parlaklığı dikkat çekicidir ve benim gibi vahşi ve seyrek nüfuslu bir bölgeden geçtikten sonra buraya geldiğinizde etkisi özellikle çarpıcı görünmektedir. Görünüşe göre sonsuza dek terk ettiğiniz bir uygarlığın aniden yeniden ortaya çıkmasıyla şaşkına dönüyorsunuz: her fırsatta sizi saraylar, muhafızlar, müzik grupları, paşalar, saraylar ve nöbetçi kulübeleri, hareketli sahneler ve mal yığınları bekliyor. Manastır'ın doğal güzellikleri çok fazladır. Şehir asil bir ovanın batı kenarında, en zarif şekilli tepelerle çevrili, iki çok yüksek dağın oluşturduğu bir

girinti veya körfezde kurulmuştur; bu dağların arasında karla kaplı muhteşem engeller Ohri'yegiden geçittir. Kasabanın içinden geniş ve değişken bir nehir geçmekte, bu nehir üzerinde çoğu ahşaptan yapılmış çok sayıda köprü bulunmakta, bu köprülerden bazılarının üzerinde iki sıra dükkân yer almakta ve geniş, kapalı bir çarşı oluşturmaktadır. Şu anda bu köprülerden üçü harabe halinde ya da kış mevsiminin ardından onarıma alınmış durumda.”

Sayfa 52:

“...of private houses and palaces, is spanned by two good stone bridges, and confined by strong walls; but in the lower, or Jew's quarter, where the torrent is much wider and shallower, the houses cluster down to the water's edge with surprising picturesqueness. Either looking up or down the river, the intermixture of minarets and mosques with cypress and willow foliage, forms subjects of the most admirable beauty. We went to the largest and best khan of Monastır—Yeni khan,—an extensive building, surrounding three sides of a court-yard, which was full of Greek merchants in blue tunics, or white-coated Albanians, with laden horses, &c.: and luckily I obtained a corner room overlooking all this moving scene, amongst which I mean to halt two days, as I shall hardly see a more beautiful place. A clean, whitewashed cell, with glazed windows, and new mats, betokens the comparative luxury of this little metropolis. Late in the day, I devote an hour or two to reconnoitring and choosing sites for to-morrow's work. The bazaars with the groupes of figures in them are endless kaleidoscopes of pictures. The houses are mostly of unpainted wood, though the larger palaces are whitewashed and ornamented, and some are as gay as red and white paint can make them: the neatness and cleanli-ness of the place is delightful.”

Çevirisi:

“...Özel evlerin ve sarayların bulunduğu mahalle boyunca derin ve dar olan dere, iki iyi taş köprü ile geçilmekte ve güçlü duvarlarla sınırlandırılmaktadır; ancak derenin çok daha geniş ve sığ olduğu aşağı veya Yahudi mahallesinde, evler şaşırtıcı bir tablo güzelliğiyle suyun kenarına kadar kümelenmektedir. Nehre ister yukarıdan ister aşağıdan bakılsın, minarelerin ve camilerin selvi ve söğüt yapraklarıyla karışımı, hayranlık uyandıran güzellikte sahneler oluşturur En büyük ve en iyi hanına gittik. Manastır Yeni Han, geniş bir bina, Mavi tunikli Yunan tüccarlar ya da yüklü atlarıyla beyaz ceketli Arnavutlarla dolu bir avlunun üç tarafını çevreliyordu ve şansına, avluya bakan bir köşe oda tuttum. Tüm bu hareketli sahnenin arasında iki gün durmayı planlıyorum, çünkü daha fazlasını zor göreceğim güzel bir yer. Temiz, badanalı bir hücre, camlı pencereleri ve yeni paspasları ile bu küçük metropolün karşılaştırmalı lüksü. İçlerinde insan gruplarının yer aldığı çarşılar sonsuz bir resim kaleydoskopu gibidir. Evler çoğunlukla boyasız ahşaptan, ancak büyük saraylar beyaz badanalı ve süslü ve bazıları kırmızı ve beyaz boyanın onları yapabileceği kadar gravürlü: yerin düzgünlüğü ve temizliği çok hoş.”

Sayfa 54:

“...Marking a dervish's tomb on the northern side of the city, I threaded my way through narrow lanes to the river, at this season a scanty stream, and crossing it where the broken bridges and the long strings of laden mules, four or five hundred together.”

Çevirisi:

“...Kuzeyde bir dervişin mezarını işaretleyip, şehrin yan tarafında, dar yollardan geçerek nehre doğru ilerledim. Kırık köprülerin ve dört ya da beş yüz yüklü katırın tek başına dizildiği yerden geçiyordu.”

Sayfa 55:

"...I arrived at the cemetery on the hill whence all Monastir is visible. A more magnificently placed city it is hardly possible to imagine, and the great quantity of cypress and plane setting off its delicate white and pink mosques is wonderfully beautiful. But the evening began to draw on, and fearful of being massacred for a ghoul, I left the home of the dead, and made my way to the khans, passing over the common near the Barracks, that "Piazza de' Cani," where from eighty to a hundred wolfish dogs were snarling, and howling over a dead horse."

Çevirisi:

"...Tüm Manastır'ın görülebildiği tepedeki mezarlığa vardım. Daha önemli bir konuma sahip olan bu şehirde ve çok sayıda selvi ve çınarın narin beyaz ve pembe renklerini ortaya çıkardığını hayal edin. Camiler fevkalade güzeldir. Ancak akşam olmaya başladı ve bir gulyabani için katledilmekten korkarak ve kışlanın yakınındaki ortak alandan, seksen ila yüz kurt köpeğinin hırladığı ve ölü bir atın üzerinde uluduğu Piazza de' Cani meydanından geçerek hanlara doğru yol aldım."

Sayfa 58:

"...How picturesque are those parts of the crowded city in the Jews' quarter, where the elaborately detailed wooden houses overhang the torrent, shaded by grand plane, cypress, and poplar! How the sunset lights up the fire-tinged clouds—floating over the snow-capped eastern hills! How striking are the stately groups of armed guards clearing the road through the thronged streets of the bazaars for some glittering Bey, or mounted Pashá! Interest and beauty in profusion, O ye artists! are to be found in the city of Monastir."

Çevirisi:

"...Kalabalık kentin Yahudi mahallesindeki, özenle detaylandırılmış ahşap evlerin, ulu çınarların, selvilerin ve kavakların gölgelediği derenin üzerinde yer aldığı kısımlar ne kadar da güzel! Gün batımı, karla kaplı doğu tepelerinin üzerinde süzülen yorgun bulutları nasıl da aydınlatıyor! Parıltılı bir Bey ya da atlı bir Paşa için çarşıların kalabalık sokaklarında yol açan görkemli silahlı muhafız grupları ne kadar da çarpıcı! Ey sanatçılar, Manastır şehrinde ilgi ve güzellik bolca bulunur."

Resim 18. Edward Lear – Manastır – 19 Eylül 1849¹⁶²

İngiliz bir gezgin olan *Edmund Spencer*, “*Travels in European Turkey, in 1850, through Bosnia, Servia, Bulgaria, Macedonia, etc. and a homeward tour through Hungary and the Slavonian provinces of Austria on the Lower Danube*” adlı eserinde Manastır’dan şöyle bahsetmektedir;

Sayfa 50:

“...The mandate was peremptory; fat Rayah citizens and lazy Turks, Jews and Armenians, who had never before handled a spade, might be seen digging a trench from the marsh to the Monastir-sou, a river that runs through the town; whilst others were busily employed in carrying bricks and stones, and making mortar, to form an archway over it. Still the work was only half done, so long as the town remained embedded in mire during the continuance of wet weather, which became heaps of sand in dry. In compliance with my suggestions, the Vizier issued commands in the same arbitrary manner for paving it, and removing the butchers’ stalls and other impurities.”

Çevirisi:

“...Emirler kesindi; şişman Rayah vatandaşları ve tembel Türkler, Yahudiler ve Ermeniler, daha önce ellerine hiç kürek almamış olanlar, bataklıktan Manastıra, kasabanın içinden geçen

¹⁶² Edward Lear, “Manastır,” <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/838995> [Erişim 22.05.2024].

bir nehre kadar hendek kazarken görülebiliyordu; diğerleri ise yoğun bir şekilde çalışıyordu. Üzerinde bir kemer oluşturmak için tuğla ve taş taşımak ve harç yapmak. Yine de yağışlı havaların devam etmesi nedeniyle kasaba bataklığa gömülü kaldığı sürece, işin ancak yarısı tamamlanmıştı. Kuru kum yığınları. Önerilerime uygun olarak, vezir aynı keyfi şekilde emirler verdi. Kaldırım döşenmesi, kasap tezgâhlarının ve diğer pisliklerin ortadan kaldırılması¹⁶³.”

Sayfa 58-59:

“...Bittoggia, which takes its Turkish name, Toli Monastir, from a famous Greek monastery that formerly stood here, is presumed by antiquarians to be erected on the site of the ancient Heraclea. It is the seat of the Vizier of Roumelia and two Pachas, civil and military, and said to contain fifty thousand inhabitants. The modern public buildings, consisting of the cavalry and infantry barracks, the hospital, the palace of the Vizier, and those of the other Pachas, impart to Bittoggia a European aspect; while the enormous bazaar, the numerous mosques, narrow streets, and wooden houses, are all completely Turkish. The rapid rolling Monastir-sou, that traverses the town in various branches, contributes much to its salubrity; and the number of caravans of camels, mules, and horses, constantly passing through it, is a decisive proof of the commercial activity of the inhabitants. The Spanish Jews settled here are said to be very wealthy, and to enjoy certain privileges granted them, when they first sought refuge in this country from the intolerance of bigotted Spain; these, with Armenians, Zinzars and Greeks, engross the entire trade of the town. The remainder of the inhabitants are composed of Rayahs, and a few hundred Osmanli and Arnouts. I observed a greater quantity of English merchandize here, than in any other town in European Turkey; the cutlery was principally of Austrian manufacture, and execrably bad. I cannot but think that our Birmingham and Sheffield manufacturers would find here a profitable market for their wares, particularly forks and spoons of British silver, as the Turks are daily becoming more accustomed to their use. The merchants regretted there was no English agent settled here, and were of opinion that the appointment of one would considerably increase the sale of British manufactures, there being none nearer than Salonica, on the Aegean Sea.”

Çevirisi:

“...Türkçe adı olan Toli Manastır'ı ünlü bir Yunan manastırından alan Bittoggia¹⁶⁴, antikacılar tarafından antik Heraclea'nın bulunduğu yere inşa edildiği tahmin edilmektedir. Burası Roumelia¹⁶⁵ Veziri'nin ve sivil ve askeri olmak üzere iki Paşa merkezi ve elli bin kişinin yaşadığı söyleniyor. Modern kamu binaları şu yapılardan oluşmaktadır; Süvari ve piyade kışlaları, hastane, vezir sarayı ve diğer paşaların kışlaları... Bittoggia'ya Avrupalı bir görünüm kazandırırken, muazzam çarşısı, sayısız camisi, dar sokakları ve ahşap evleri tamamen Türklere özgüdür. Şehri çeşitli kollardan kat eden hızlı akan Manastır Suyu, şehrin temizliğine büyük katkıda bulunur; deve, katır ve atlardan oluşan kervanların sayısı da bölge sakinlerinin ticari faaliyetlerinin kesin bir kanıtıdır. İspanyollar buraya yerleşen Yahudilerin çok zengin oldukları söyleniyor. Hoşgörüsüzlüğünden kaçarak bu ülkeye ilk sığındıklarında kendilerine tanınan bazı ayrıcalıklardan yararlanmaktadırlar. Bağnaz İspanyollar, Ermeniler, Zinzarlar ve Rumlarla birlikte kentin tüm ticaretini ellerinde tutmaktadırlar. Bunlar halkın geri kalanı Rayahlardan ve birkaç yüz Osmanlı ve Arnavut'tan oluşuyor¹⁶⁶. İngiliz mallarının büyük bir miktarını gözlemledim. Avrupa Türkiye'sindeki herhangi bir şehirden daha fazla çatal-bıçak takımı kullanmaya alışmışlardı. Çoğunlukla Avusturya

¹⁶³ E. Spencer, *Travels in European Turkey in 1850* (Londra: Colborn and Co. Publishers, 1851), s. 50.

¹⁶⁴ Orijinal metinde şehrin adı, Bittoggia ve Monastir şekillerinde neşredilmiştir.

¹⁶⁵ Orijinal metinde Roumelia olarak neşredilen yer Rumeli'dir.

¹⁶⁶ Orijinal metinde Arnout şeklinde neşredilmiştir.

üretimiymi ve son derece kötüydü. Bizim Birmingham'ın ve Sheffield üreticileri burada karlı malları için, özellikle de İngiliz gümüşü çatal ve kaşıklar için pazar oluşturmaktadır. Burada yerleşik bir İngiliz acentesi bulunmuyordu ve Ege Denizi'ndeki Selanik'ten daha yakın bir yerde olmadığı için, bir İngiliz acentesinin atanmasının İngiliz mallarının satışını önemli ölçüde artıracığı görüşündeydiler.”

Sayfa 63:

“...It would appear, from the ruins of broken columns and hills of rubbish overgrown with herbage, that the old town was built on a declivity of the adjoining mountain; in the present day Bittoggia is not fortified, it is merely used as a military station for a large army, ever ready to take the field against the mountaineers of Albania, if they should have sufficient hardihood to make a descent upon the plains of Macedonia.”

Çevirisi:

“...Kırık sütunların kalıntılarından ve otlarla kaplanmış çöp tepeleri... Eski şehir, bitişikteki arazinin eğimi üzerine inşa edilmiştir. Dağ; günümüzde Bittoggia tahkim edilmemiştir, dağlılara karşı savaşmaya hazır büyük bir ordu için sadece askeri bir istasyon olarak kullanılıyor. Makedonya ovalarına inmek için yeterli cesarete sahip olurlarsa, Arnavutluk.”

Bir başka gezgin olan Henry Fanshawe Tozer 1865 yılında Arnavutluk’u ziyaret etmiştir. “Tozer, H. F. (1869). *Researches in the highlands of Turkey: Including visits to mounts Ida, Athos, Olympus, and Pelion, to the Mirdite Albanians, and other remote tribes*. London: J. Murray.” adlı kitabında şehirden şöyle bahsetmektedir.

Sayfa 166:

“...Monastir, or, as the Christians call it, Bitolia, which is the military centre and most important place in this district of Turkey, is situated in an angle running in from the western side of the plain. Its appearance from outside is beautiful from the trees, especially the bright glistening poplars, which are interspersed among the houses, and the numerous minarets and domed mosques, the latter of which features we had not seen since leaving Cavalla : inside, too, there is a more cleanly and regular appearance about the streets than is found in most Turkish towns, and there is an unusual air of business, and shops of some pretensions. Here, also, one meets once more such unwonted sights as cavalry barracks, a parade ground, Turkish soldiers, and foreign consuls. In the winter there is a force of about 4000 men stationed here, but at other times of the year they are dispersed about the country.”

Çevirisi:

“...Türkiye'nin bu bölgesindeki askeri merkez ve en önemli yer olan Manastır ya da Hristiyanların deyimiyle Bitolla, ovanın batı tarafından içeri doğru uzanan bir açıda yer almaktadır. Dışarıdan görünüşü ağaçlardan, özellikle de parlak ağaçlardan çok güzeldir. Evlerin arasına serpiştirilmiş pırıl pırıl kavaklar, sayısız minare ve kubbeli camiler vardır. Bu özelliklerden ikincisini ayrıldığımızdan beri görmemiştik. Kavala: İçeride de sokaklar çoğu Türk kasabasında olduğundan daha temiz ve düzenli bir görünüme sahip ve alışılmadık bir iş havası vardır. Bazı iddialı dükkanlar. Burada ayrıca, süvari kışlaları gibi alışılmadık manzaralarla bir kez daha karşılaşılır. Tören alanı, Türk askerleri ve yabancı konsoloslar

Burada konuşlanmışlardır, ancak yılın diğer zamanlarında ülkenin dört bir yanına dağılmışlardır. Kış aylarında yaklaşık 4000 kişilik bir kuvvet bulunmaktadır¹⁶⁷.”

Sayfa 167:

“...The military importance of Monastir is great from several points of view. In the first place it is the meeting-point of several lines of road, from Salonica on the Ægean, from Durazzo on the Adriatic, and from Uskiub and Adrianople in the interior. Besides this, it is the most accessible point from which an army can penetrate into Albania, and the passage into that country which it commands, though difficult, is yet considered practicable for artillery. To this it must be added, that from here it is possible to act independently against Northern and Southern Albania, and separate the races which inhabit those countries respectively. The population is about 40,000, and is principally composed of Turks and Wallachs, the latter being the mercantile class, as the Bulgarians are the cultivators of the soil. There are also a few Greeks.”

Çevirisi:

“...Askeri önemi ile Monastir birçok açıdan harika bir yerdir. İlk olarak, birkaç yol hattının buluşma noktasıdır. Selanik'ten Ege'ye, Durazzo'dan Adriyatik'ten ve Uskiub ve Edirne'den (eksik)... Bunun yanı sıra, en kolay ulaşılabilen noktadır. Bir ordunun Arnavutluk'a girebileceği, zor olsa da komuta ettiği ülkeye topçular için uygulanabilir olduğu düşünülüyor. Buna buradan hareket etmenin mümkün olduğunu da eklemek gerekir. Kuzey ve Güney Arnavutluk'a karşı bağımsız olarak ve bu ülkelerde yaşayan ırkları ayırarak sırasıyla. Nüfus yaklaşık 40.000'dir ve esas olarak Türklerden ve Eflaklardan oluşmaktadır. Bulgarlar toprağın işleyicileri olduğu için Eflaklar ticari sınıfı oluşturmaktadır. Az sayıda Rum da bulunmaktadır.”

1863 yılında Selanik'e seyahat eden Georgina Mary Mackenzie “Mackenzie, G. M., Irby, A. P., Runciman, S., & University of St. Andrews. (1877). *Travels in the Slavonic provinces of Turkey-in-Europe*. London: Daldy, Isbister & Co.” Künyeli eserinde ise tarihi kişiler ve efsanelerden bahsederken binalar hakkında bilgi vermemektedir.

¹⁶⁷ H. F. Tozer, *Researches in the highlands of Turkey: Including visits to mounts Ida, Athos, Olympus, and Pelion, to the Mirdite Albanians, and other remote tribes* (London: J. Murray, 1869), s. 166.

Resim 19. Mary Adelaide WALKER – Manastır- 1864¹⁶⁸

Ek 1.2. Ohri

Makedonca ve diğer Slav dillerinde *Ohrid* olarak geçen Ohri, Üsküp'ün yaklaşık 175 km güneybatısında kurulmuştur¹⁶⁹. Günümüzde Makedonya'nın en önemli kentlerinden biri olan Ohri, Makedon Kralı 2. Phillip tarafından ele geçirilmiştir¹⁷⁰. Daha sonra sırasıyla Roma İmparatorluğu'nun idaresinin ardından bir deprem görmüş ve terkedilmiştir¹⁷¹. Ardından Slavlar tarafından yerleşim birimleri kurulmuştur. Kentteki Bizans idaresinin ardından 1334'de Sırp'ların eline geçmiş ardından 1300'lü yılların sonunda Osmanlıların idaresine girmiş ve 1912'ye değin şehir Türklerin hakimiyetinde kalmıştır¹⁷².

Ressam, illüstratör, müzisyen, yazar ve şair olarak tanınan *Edward Lear* “*Lear, E., & Bentley. (1851). Journals of a landscape painter in Albania, &c. London: Bentley*” künyeli eserinde Ohri'den şöyle söz etmektedir;

¹⁶⁸ M. A. Walker, “Manastır,” <https://tr.travelogues.gr/item.php?view=53355> [Erişim 22.05.2024].

¹⁶⁹ Muhammed Aruçi, “Ohrid,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 33 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007) s. 330.

¹⁷⁰ a.g.e., 330.

¹⁷¹ a.g.e., 330.

¹⁷² a.g.e., 331.

Sayfa 69:

"...The fortress, towering over all the town of Akhridha, and commanding an equally good view of lake, plain, and mountain, contains the serai, or palace of the Governor; its overhanging, ornamented roof, lattices, and bow-windows, and the groups of wild, strange creatures peering and lounging about the narrow stairs and wooden galleries, were all objects of curiosity to one who had seen but little of barbaric pomp and circumstance..."

Çevirisi:

"...Kale, tüm kasabanın üzerinde yükselmektedir. Ohri, göl, ova ve dağın eşit derecede iyi bir manzarasına sahiptir. Vali'nin sarayını içerir. Üstü süslü çatısı, kafesleri ve yay pencereleri ve daracık binanın etrafında dolaşan ve uzanan vahşi, tuhaf yaratık grupları merdivenler ve ahşap galeriler, barbar ihtişamını ve gösterişini çok az görmüş biri için merak uyandıran nesnelerdi;¹⁷³."

Sayfa 70:

"...Monastir the dignitaries are like great officials in any other great town; and were a traveller to go to that city after visiting the wilder parts of Albania, its effect would be unprofitably flat and civilized, though, to those coming from Stamboul, it is striking enough."

Çevirisi:

"...Manastır'ın ileri gelenleri diğer büyük şehirlerdeki büyük memurlar gibidir ve bir gezgin Arnavutluk'un vahşi bölgelerini ziyaret ettikten sonra bu şehre gelseydi, İstanbul'dan gelenler için yeterince çarpıcı olsa da etkisi son derece sıradan ve medeni olurdu."

Sayfa 74:

"...One more day in Akhridha, and then westward and northward. There is a street scene below the castle, where a majestic plane shades bazaars rich with every sort of gay-coloured raiment. Through its drooping foliage gleams the bright top of a minaret, and below it are grouped every variety of picturesque human beings. To carry away a sketch of this was the work of half the morning; the rest was occupied in a walk on the eastern shore of the lake, an excursion I was obliged to make alone, as the protecting Kawás was sent to procure horses for to-morrow's journey."

Çevirisi:

"...Ohri'de¹⁷⁴ bir gün daha ve sonra batıya doğru ve kuzeye doğru. Altında bir sokak manzarası var. Görkemli bir çınarın çarşıları gölgelediği kale, her çeşit rengârenk giysiyle zengindir. Sarkık yapraklarının arasından parlak bir minarenin tepesinde ve onun altında her insan çeşitliliğidir. Bunun bir taslağını çıkarmak için sabah; geri kalanı gölün doğu kıyısında bir yürüyüşle geçti. Bu geziyi yalnız yapmak zorundaydım, çünkü muhafızım/eşlikçim Kawas yarınki yolculuk için at tedarik etmeye gönderilmişti."

Sayfa 76:

"...In the afternoon, with my guide, I was able to laugh at my enemies, while I drew a fine old Greek church, now turned into a mosque, and obtained lastly an extensive view from the clock-tower on the castle hill, whence the town tranquilly lying among tufted planes and tall cypresses recalls the lines of Childe Harold— "And the pale crescent sparkles in the glen

¹⁷³ E. Lear, *Journals of a landscape painter in Albania*, (London: Bentley, 851), s. 69.

¹⁷⁴ Orijinal metinde kentin adı Akhridha olarak neşredilmiştir.

Through many a cypress grove within each city's ken." Certainly Akhridha is a beautiful place. All the hillside below the fortress is thickly studded with Mohammedan tombs—little wedges of rough stone growing out of the soil, as it were, like natural geological excrescences—by thousands."

Çevirisi:

"...Öğleden sonra, rehberimle birlikte, düşmanlarıma gülebiliyordum. Şimdi camiye dönüştürülen Rum kilisesi ve son olarak kale tepesindeki saat kulesinden geniş bir manzara elde etti. Ohri, kesinlikle çok güzel bir yer. Kalenin altındaki tepenin tüm yamaçları, kumların arasında doğal jeolojik çıkıntılar gibi topraktan çıkan küçük kaba taş kamalar halindeki Müslüman mezarlarıyla doludur."

Resim 20. Edward Lear- Ohri- 1848¹⁷⁵

¹⁷⁵ Edward Lear, "Ohri," <https://ajapaik.ee/photo/813826/akhirida-ohrid-by-edward-lear-1848/> [Erişim 22.05.2024].

Resim 21. Edward Lear – Ohri- 1848¹⁷⁶

Resim 22. Edward Lear – Ohri- 1838¹⁷⁷

¹⁷⁶ Edward Lear, "Ohri," [https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Ohrida by Edward Lear 1848.jpg](https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Ohrida_by_Edward_Lear_1848.jpg) [Erişim 22.05.2024].

¹⁷⁷ Edward Lear, "Ohri," <https://fineartamerica.com/featured/monastir-albania-edward-lear.html> [Erişim 22.05.2024].

Resim 23. Edward Lear – Ohri- 1838¹⁷⁸

İngiliz bir gezgin olan Edmund Spencer, 1851 yılında yayınlanmış olan “*Travels in European Turkey, in 1850, through Bosnia, Servia, Bulgaria, Macedonia, etc. and a homeward tour through Hungary and the Slavonian provinces of Austria on the Lower Danube*” adlı eserinde Ohri’den şöyle bahsetmektedir;

Sayfa 72:

“...The town of Ocrida, partly built on the banks of the lake; and partly grouped around a solitary rock, Mount Piera, crowned with the ruins of a citadel, takes its name from a Greek word, Acri (a place strong and high). The population consists of a few thousand Christians of the Latin and Greek Churches, and a Turkish garrison of a few hundred men. The Greeks tell us that Acri was founded by Cadmus, and that it had also the honour of giving birth to the Emperor Justinian, who made it occasionally his residence, and adorned it with churches, aqueducts, and other public buildings. The Church of St. Sophia, in tolerable preservation, is now converted into a magazine for the use of the Turkish troops, and the ruins of another in the summit of Mount Piera, are all that remain to attest the munificence of the Emperor towards his native town. St. Sophia is not remarkable for the beauty of its architecture; but the columns in the interior, with their exquisite carving, sufficiently indicate that they were chiselled when art had attained a high degree of perfection, and probably had adorned a Pagan temple of the Greeks.”

Çevirisi:

“...Ohri¹⁷⁹ kasabası, kısmen nehrin kıyısında inşa edilmiştir. Göl; kısmen tek başına bir kayanın etrafında gruplanmıştır. Bir kalenin kalıntılarıyla taçlandırılmış olan Piera Dağı Yunanca bir kelime olan Acri’den (güçlü ve yüksek bir yer) gelmektedir. Nüfus birkaç bin

¹⁷⁸ Edward Lear, “Ohri,” <https://ajapaik.ee/photo/803439/mosque-of-ohrid-by-edward-lear/> [Erişim 22.05.2024].

¹⁷⁹ Orijinal metinde kentin adı Ocrida olarak neşredilmiştir.

Hristiyan'dan oluşmaktadır. Latin ve Yunan Kiliseleri ve birkaç yüz kişilik bir Türk garnizonu. Yunanlılar bize Acri'nin Cadmus tarafından kurulduğunu ve zaman zaman burayı ikametgahı haline getiren ve süsleyen İmparator Justinianus'u doğurma onuruna da sahip olduğunu söylerler. Kiliseler, su kemerleri ve diğer kamu binaları ile. Ayasofya Kilisesi, tahammül edilebilir bir şekilde korunmuştur. Şimdi Türk birliklerinin kullanımı için bir cephaneliğe dönüştürülen Ayasofya ve Piera Dağı'nın zirvesindeki bir diğerinin kalıntıları, İmparator'un doğduğu kenti ne kadar iyi koruduğunu kanıtlamaktadır. Ayasofya, mimarisinin güzelliği açısından dikkate değer değildir; ancak iç kısımdaki sütunlar zarif oymalar, sanatın yüksek bir seviyeye ulaştığı zamanlarda yontulduklarını ve muhtemelen Yunanlıların bir Pagan tapınağını süslediklerini yeterince göstermektedir¹⁸⁰.”

Sayfa 74:

“...In every epoch of the history of Albania, Ocrida, with its citadel, which commands the lake, the plains, and the various defiles leading into the interior of the mountains, was considered a place of great military importance. Over the principal gate we can still trace a Roman inscription; and in the fortifications and crumbling towers, indications of the architecture of the Byzantines, Goths, Normans, Bulgarians and Servians, whose chiefs made it their residence, and added to the original defences some fort or tower; but the inert race of Othman, who neither plant nor sow, build nor repair, have left it in the same ruinous state they found it after the capitulation of the Christian warriors of Albania under Scanderbeg.”

Çevirisi:

“...Arnavutluk tarihinin erken çağında Ohri, göle, ovalara ve ülkenin iç kısımlarına giden çeşitli geçitlere hâkim olan kalesiyle büyük askeri öneme sahip bir yer olarak görülmüyordu. Ana kapının üzerinde hala bir Roma yazıtının izini sürebiliriz ve surlarda ve yıkılmaya yüz tutmuş kuleler, şehrin mimarisinin göstergeleri Bizanslılar, Gotlar, Normanlar, Bulgarlar ve Sırp'lar, burayı ikametgahları haline getirdiler ve orijinal savunmalara bazı kale veya kuleler eklediler. Ancak ne eken ne diken ne inşa eden ne de onaran Osman'ın atıl ırkı, Arnavutluk'un Hristiyan savaşçılarından Scanderbeo¹⁸¹ yönetiminde teslim olmasından sonra buldukları aynı harap durumda bıraktılar.”

Bir başka gezgin olan Henry Fanshawe Tozer 1865 yılında Arnavutluk'u ziyaret etmiştir. “Tozer, H. F. (1869). *Researches in the highlands of Turkey: Including visits to mounts Ida, Athos, Olympus, and Pelion, to the Mirdite Albanians, and other remote tribes*. London: J. Murray.” adlı kitabında Ohri'den şöyle bahsetmektedir.

Sayfa 185:

“...When we reached the summit of the pass, the elevation of which is nearly the same as that of the former one, we rode for some time through upland glades and pastures, meeting no living creatures except a few magnificent shaggy shepherd's dogs, who did their best to oppose our passage; and then, after descending for half an hour, came in sight of the Lake of Ochrida, the largest of the lakes of Greece and Turkey. It lay far below us, a broad expanse of calm water, reaching far away to the south; its western shore was bounded by fine mountains, three ranges of which could be seen rising one behind the other; at its northern end over which we were looking, was an alluvial plain; and rising out of this, and projecting into the lake, a rocky

¹⁸⁰ Spencer, a.g.e., 72.

¹⁸¹ 15. Yüzyılda Osmanlı Sarayında eğitim gördükten sonra Arnavutluk'a dönünce Osmanlıya başkaldıran İskender Bey'den bahsedilmektedir.

height, on which stands the old town and castle of Ochrida, while the new town nestles close at its foot.”

Çevirisi:

“...Yarım saat kadar alçaldıktan sonra, Yunanistan ve Türkiye'deki göllerin en büyüğü olan Ohri Gölü'nü gördük. Çok altımızda, güneye doğru uzanan geniş ve durgun bir su kütleliydi; batı kıyısı, birbiri ardına yükselen üç sırası görülebilen güzel dağlarla sınırlıydı; baktığımız kuzey ucunda alüvyonlu bir ova vardı ve buradan yükselen ve göle doğru çıkıntı yapan kayalık bir yükseklik, üzerinde Ohri'nin¹⁸² eski şehri ve kalesi duruyor, yeni şehir ise eteklerine yakın bir yerde yer alıyordu¹⁸³.”

Sayfa 186:

“...The city is said to contain some 15,000 inhabitants, the Mahometans and Christians being about in equal numbers. The Mahometans are mostly Albanian, of the Ghegh tribe; for though the name Turk is often heard throughout Albania, it only means Mahometan; with the exception of the pashas and a few officials, hardly any Ottomans are found westward of this point. In the morning we went up into the upper city, which is inhabited by Christians, to see the metropolitan church, which we found to be situated within the precincts of the Archbishop's palace.”

Çevirisi:

“...Şehirde yaklaşık 15.000 kişinin yaşadığı söylenmektedir. Müslüman ve Hristiyanların sayısı yaklaşık olarak eşittir. Müslümanlar çoğunlukla Gheg¹⁸⁴ kabilesinden Arnavutlar; çünkü Türk adı Arnavutluk'ta sık sık duyulsa da, sadece müslüman anlamına geliyor. Paşalar ve birkaç memur dışında, bu noktanın batısında neredeyse hiç Osmanlı bulunmuyor. Sabahleyin yukarı şehre çıktık. Hristiyanlar tarafından iskân edilmiş olup, metropolitlik kilisesini görmek için, kilisenin sınırları içinde yer aldığını tespit ettik.”

1820 -1906 yılları arasında yaşamış İngiliz bir yazar olan M. A. Walker ‘’ Walker, M. A. (1897). Old tracks and new landmarks: Wayside sketches in Crete, Macedonia, Mitylene, etc. London: Richard Bentley.’’ künyeli eserinde Ohri'den şöyle bahseder;

Sayfa 152:

“...The situation of Ochrida is one of the most beautiful in this land of picturesque beauty—the lake district of Western Turkey, on the borders of Albania. The city rose into importance in the reign of Justinian, when Lychnidus, on the eastern shore of the lake, was destroyed by earthquake. Justinian, a native of these parts, endowed Ochrida with churches, which remain to this day, though partly fallen to ruin. Two of these, the Metropolitan Church and St. Sophia, are remarkable for the great amount of fresco painting with which they are lined. In the latter, the walls, roof, galleries, staircase, crypt, all exhibit the industry, and, sometimes, the skill of the artist; not an inch of space is left unemployed, and the building is very large. The Metropolitan Church, on the contrary, is small; it is ornamented throughout in the same manner.”

¹⁸² Orijinal metinde Ochrida olarak neşredilmiştir.

¹⁸³ Tozer, a.g.e., 186.

¹⁸⁴ Arnavutlukta günümüzde devam eden iki lehçeden biridir. Kuzey Arnavutluk ve Kosova bölgesinde konuşulmaktadır. Gegalık olarak isimlendirilen bölgedir.

Çevirisi:

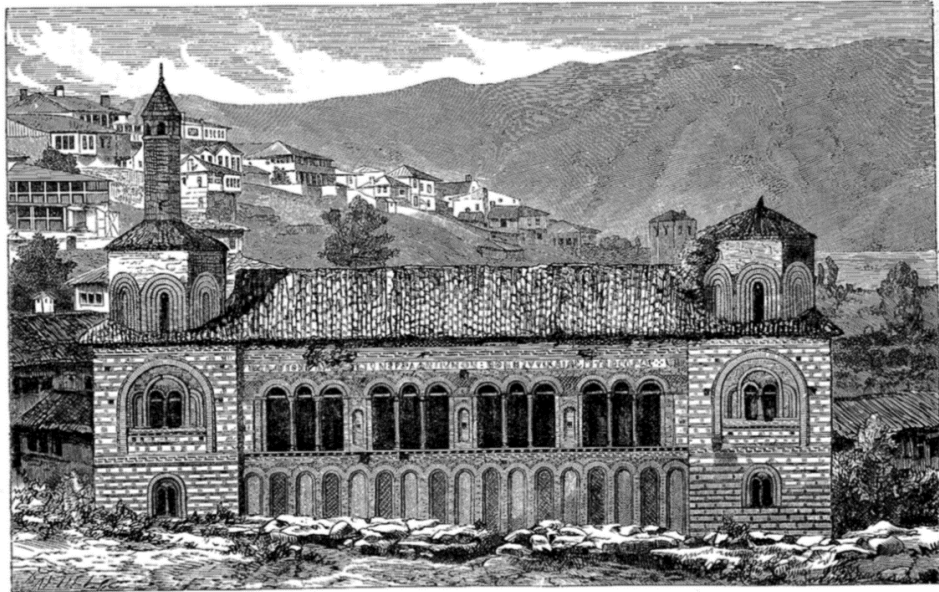
“...Ohri'nin¹⁸⁵ konumu, Arnavutluk sınırlarındaki Batı Türkiye'nin göller bölgesi olan bu pitoresk güzellikler diyarının en güzel yerlerinden biridir. Şehir, Justinianus döneminde, gölün doğu kıyısındaki Lychnidus'un depremle yıkılmasıyla önem kazanmıştır. Bu bölgelerin yerlisi olan Justinianus, Ohri'ye, kısmen harabeye dönmüş olsa da günümüze kadar ulaşan kiliseler bağışlamıştır. Bunlardan ikisi, Metropolitan Kilisesi ve Ayasofya, kaplandıkları büyük miktarda fresk resimle dikkat çekicidir. İkincisinde duvarlar, çatı, galeriler, merdivenler, mahzen, hepsi sanatçının endüstrisini ve bazen de becerisini sergiler; bir santim bile boş yer bırakılmamıştır ve bina çok büyüktür. Metropolitan Kilisesi ise tam tersine küçüktür; baştan sona aynı şekilde süslenmiştir¹⁸⁶.”

Sayfa 153:

“...From the steep descent of the western slopes of the Pindus you may look down upon the beautiful lake, and upon the ancient city, covering, with its crumbling, battlemented walls and fortress, its ruined palaces, its old cathedral, and rambling wooden dwellings, a high promontory at the northern extremity; on the western shore.”

Çevirisi:

“...Batı yamaçlarının dik inişi Pindus'tan aşağı, güzel göle ve yıkık dökük, mazgalı duvarları ve kalesi, harap sarayları, eski katedrali ve başıboş ahşap evleriyle antik kente bakabilirsiniz.”

CATHEDRAL OF OHRIDA.

Resim 24. Georgina Mary Mackenzie – Ohri Katedrali 1867¹⁸⁷

¹⁸⁵ Orijinal metinde şehrin adı Ochrida olarak neşredilmiştir.

¹⁸⁶ M. A. Walker, *Old tracks and new landmarks: Wayside sketches in Crete, Macedonia, Mitylene*, (London: Richard Bentley, 1897), s. 152.

¹⁸⁷ G. M. Mackenzie, “Ohri Katedrali,” <https://www.artlexicon.mk/foreign-painters-in-macedonia/mackenzie-sebright-mary-georgina/> [Erişim 22.05.2024].

Resim 25. Mary Adelaide WALKER – Ohri – 1864 188

Ek 1.3. Üsküp

Vardar Nehri'nin her iki yanında kurulmuş olan Üsküp, Günümüzde Kuzey Makedonya'nın başkentidir. Şehrin adı, geçmişi yaklaşık iki bin sene öncesine dayanan bir İllir kabilesinin yerleştiği "Skupi" den gelmiştir¹⁸⁹. Klaudios Ptolemaios ya da diğer adıyla Batlamyus'un "İskopi" olarak bahsettiği şehir M.Ö. 4-5. Yüzyıllarda İllirya'lıların idaresinde olup Dardanlar tarafından ele geçirilmiştir. Sonrasında Roma, Bizans, Sırp Devleti ve nihayet Osmanlıların idaresine girmiş ve 1913 yılında Türklerin hâkimiyetini kaybetmesine değin Sancak statüsünde Balkanların en önemli kentlerinden biri olmuştur¹⁹⁰. Konumu ve çeşitli yollar sayesinde Priştine, Ege Denizi, Niş, Belgrad, Sofya ve İstanbul'a bağlanmasıyla oldukça önemli bir güzergâha sahip olması ve şehrin çok farklı medeniyetlerin idaresinde yönetilmiş olması sebebiyle oldukça zengin bir kültüre sahiptir¹⁹¹.

İngiliz bir gezgin olan *Edmund Spencer*, "Travels in European Turkey, in 1850, through Bosnia, Servia, Bulgaria, Macedonia, etc. and a homeward tour through Hungary and the Slavonian provinces of Austria on the Lower Danube" adlı eserinde Üsküp'ten şöyle bahsetmektedir.

¹⁸⁸ M. A. Walker, "Ohri," <https://archive.org/details/oldtracksnewland00walkrich> [Erişim 22.05.2024].

¹⁸⁹ Mustafa Özer, *Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV.-XIX. Yüzyıl)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006), s. 12.

¹⁹⁰ a.g.e., 13.

¹⁹¹ Mehmet İnbaşı, "Üsküp," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 42 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), s. 377.

Sayfa 26-27;

“...Romans have left us the solid walls of the castle to admire, and an aqueduct of fifty-five arches in the vicinity of the town, which now serves as a shelter for the shepherds with their flocks and herds from the heat of summer and the cold of winter. The castle, situated on an eminence on the banks of the Vardar, has been partially destroyed at different epochs, and again put in repair, which enables us to recognize the architecture of the Byzantine Greeks, the Krals of Servia, and that of its present masters, the Turks, to whose negligence its present dilapidated condition may be attributed.”

Çevirisi:

“...Romalılar bize hayranlıkla seyredebilmemiz için kalenin sağlam duvarlarını ve kasabanın yakınlarında çobanların hayvanlarıyla birlikte yazın sıcağından ve kışın soğuğundan korunmak için bir sığınak görevi gören elli beş kemerli bir su kemeri bırakmışlardır. Kıyıdaki bir tepenin üzerinde yer alan kale, Vardar nehrinin kıyısında yer alan Üsküp, farklı dönemlerde kısmen tahrip edilmiş ve onarılmıştır. Bizanslı Rumların, Sırp Kralının ve şimdiki efendileri, Türklerin mimarisini tanımamızı, bugünkü harap halini anlayabilmemizi sağlar.”

Sayfa 28:

“...The population of Uskioub, consisting of Arnouts, Jews, Armenians, Zinzars, Greeks, Bulgarians and Servians, amounts to upwards of twelve thousand; like every other large town we visited in these provinces, it has its covered bazaar, coffee-houses, restaurants, mosques and fountains, houses built of sun-burnt bricks, narrow streets, dirty and ill-paved; the singular stone bridge, with its seven arches, thrown over the Vardar, is more remarkable for its massive strength than its elegance, and is of such antiquity, that there exists no tradition to tell us by whom, or at what period, it was erected.”

Çevirisi:

“... Üsküp’ün asıl nüfusu Arnavutlardan oluşmaktadır. Bununla beraber; Yahudiler, Ermeniler, Zinzarlar¹⁹², Rumlar, Bulgarlar ve Sırp’ların sayısı on iki bini bulmaktadır. Bu bölgede ziyaret ettiğimiz diğer büyük kasabalar gibi kapalı çarşısı, kahvehaneleri, restoranlar, camiler ve çeşmeler, ahşaptan yapılmış evleri vardır. Güneşten yanmış tuğlalar, dar sokaklar, kirli ve kötü asfalt ile Vardar’ın üzerine atılmış yedi kemerli tek taş köprü, zarafetinin yanı sıra muazzam gücü ile dikkat çekicidir ve o kadar eskidir ki, bize kim tarafından veya hangi dönemde inşa edildiğini söyleyecek hiçbir gelenek yoktur¹⁹³.”

Bir başka gezgin olan Henry Fanshawe Tozer 1865 yılında Arnavutluk’u ziyaret etmiştir. “Tozer, H. F. (1869). Researches in the highlands of Turkey: Including visits to mounts Ida, Athos, Olympus, and Pelion, to the Mirdite Albanians, and other remote tribes. London: J. Murray.” adlı kitabında Üsküp’ten şöyle bahsetmektedir.

Sayfa 366:

“...The city of Uskiub lies in the slope of a low valley reaching to the river, having on one side of it the castle hill, on the other a lower hill covered with gravestones, of which also a vast

¹⁹² Zinzarlar/Ulahlar: Balkanlarda yaşayan ve genelde küçükbaş hayvancılıklar uğraşan bir etnik grup. (Bilgin Çelik, Balkan Savaşı Öncesinde Yükselen Milliyetçilikler Karşısında Ulah-Arnavut İşbirliği ve Etkileri, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sempozyumu, Mayıs 2013, s. 2)

¹⁹³ Spencer, a.g.e., 26-27.

number extend round the upper part of the place, testifying to the large population it must once have contained. The present inhabitants are said to amount to about 21,000, of whom 13,000 are Mahometans, 7000 Christians of the Greek Church, and 800 Jews; but there is a look of decay about the city, and its glories are of the past. As compared with the other cities of this part of Turkey, it has a great look of antiquity, which is especially apparent in the baths and minarets. The khan in which we lodged was a fine specimen of these old buildings...”

Çevirisi:

“...Üsküp şehri nehre kadar uzanan alçak bir vadinin yamacında yer alır. Bir tarafında kalenin olduğu bir tepe, diğer tarafında ise mezar taşlarıyla kaplı daha alçak bir tepe vardır. Şimdiki nüfusunun yaklaşık 21.000 kişi olduğu söylenmektedir. Bu sayı bir zamanlar ne büyük bir nüfus olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu 21.000 kişilik nüfusun 13.000’i Müslüman¹⁹⁴, 7000’i Yunan Kilisesi’ne bağlı Hristiyan ve 800’ü Yahudi... Ancak şehirde bir çürüme görüntüsü var. İhtişamı geçmişte kalmış. Türkiye’nin bu bölgesindeki diğer şehirlerle karşılaştırıldığında, özellikle hamamlarda ve minarelerde belirgin olan büyük bir kalite karşıtı görünüme sahiptir. Konakladığımız han güzel bir han idi¹⁹⁵...”

Sayfa 367:

“...The bridge by which the Vardar is crossed was originally composed of nine arches, seven of which still remain, and the piers of two others, over which woodwork is now thrown; the stones of which it is built are very large, and the piers very strong to resist the force of the rushing stream. The appearance of the workmanship, and the level roadway which passes over it, so different from the steep ascent of ordinary Turkish bridges, leaves little doubt that it dates from Roman times. In the castle walls there is also work which is evidently Roman.”

Çevirisi:

“...Vardar’ın geçildiği köprü orijinal olarak yedisi hala ayakta olan dokuz kemerden yapılmıştır ve iki tanesinin üzerine ahşap kaplamalar atılmıştır. İnşa edildiği taşlar çok büyüktür ve iskeleler akıntının kuvvetine karşı çok güçlüdür. Bu işçiliğin görünümü ve üzerinden geçen düz yol, dik yokuştan çok farklıdır. Sıradan Türk köprüleri, Roma dönemine ait olduğuna dair çok az şüphe bırakmaktadır. Kale duvarlarında da Roma dönemine ait olduğu belli olan eserler bulunmaktadır. Şehrin üst kısmında, alt kısmı taştan, içinde saatin bulunduğu üst kısmı ise ahşaptan yapılmış olan yüksek bir saat kulesi bulunmaktadır¹⁹⁶.”

Sayfa 368:

“...In the upper part of the city there is a lofty clock-tower, the lower part of which is of stone,—the upper, in which the clock is contained, of wood; it is mentioned by the English traveller Brown, who passed by here in the seventeenth century, and before his time by the Mahometan writer Hadji Khalfa, in his description of Uskiub. The last-named writer speaks of the clock as dating from the time of the "unbelievers," and as being famed for its size and sound, so that its striking was heard at the distance of three hours' journey from the city. As it had not been investigated since that time, we were anxious to know whether it still remained, and accordingly laid siege to the tower, using a big stone in default of a knocker, for the door was fastened, and we could hear the keeper moving about in the upper story. At first he pretended not to hear us, and when at last he descended, a long palaver ensued before we

¹⁹⁴ Orijinal metinde Müslümanlar için Mahometan (Muhammediler) tabiri kullanılmıştır.

¹⁹⁵ Tozer, a.g.e., 366.

¹⁹⁶ a.g.e., 367.

were admitted; for, as he told our dragoman privately, he could not understand why we should want to examine the country, unless it was with the view of coming to conquer it afterwards. When the door at last was opened, we ascended the steep wooden staircase, which had been rendered neither cleaner nor safer by the multitude of pigeons that tenanted the tower, until we reached the clock; from this to the bell, and to an opening above it, the stairs were very rotten and rickety, but we were rewarded for our trouble by a superb bird's-eye view over the country, including the city itself, the river and its plains, the Karadagh, about ten miles off to the north, and the distant range of Scardus to the west. The bell, which we examined, had no marks to explain its origin or date, and the old clock has unhappily been broken and removed (so the keeper told us), and has been replaced by a new one."

Çevirisi:

"...On yedinci yüzyılda buraya seyahat eden İngiliz seyyah Brown ve onun zamanından önce seyahat etmiş olan müslüman yazar Hacı Kalfa, Üsküp'ü tanımlarken saatten şöyle bahseder;" "Kâfirlerin zamanından kalma ve büyüklüğü ve sesiyle ünlüydü, öyle ki çarpması şehirden üç saatlik bir yolculuk mesafesinden duyuluyordu. O zamandan beri araştırılmadığı için, hâlâ yerinde durup durmadığını öğrenmek istedik ve kapı kilitli olduğu için tokmak yerine büyük bir taş kullanarak kuleyi kuşattık ve bekçinin üst katta dolaştığını duyabiliyorduk. İlk başta bizi duymamış gibi davrandı ve sonunda aşağı indiğimizde izin verilmeden önce uzun bir tartışma yaşandı; çünkü dragomanımıza¹⁹⁷ özel olarak söylediği gibi, daha sonra fethetmek amacıyla gelmediğimiz sürece, ülkeyi neden incelemek istediğimizi anlayamadı. Sonunda kapı açıldığında, kulede bulunan güvercinlerin çokluğu nedeniyle ne daha temiz ne de daha güvenli hale gelmiş olan dik ahşap merdivenleri, saate ulaşana kadar çıktık; Buradan çana ve çanın üzerindeki bir açıklığa kadar merdivenler çok çürük ve köhneydi, ancak zahmetimizin karşılığını, şehrin kendisi, nehir ve ovaları, kuzeyde yaklaşık on mil uzaklıktaki Karadağ ve batıdaki uzak Scardus sıradağları da dahil olmak üzere ülkenin muhteşem kuşbakışı manzarasıyla aldık. İncelediğimiz çanda kökenini ya da tarihini açıklayacak hiçbir işaret yoktu ve eski saat ne yazık ki kırılmış ve yerinden sökülmişti (bekçi bize böyle söyledi) ve yenisi ile değiştirilmiştir¹⁹⁸."

Sayfa 369:

"...Early on the morning after our arrival we visited an aqueduct, which lies a mile and a half beyond the northernmost extremity of the city, and is still used for its original purpose, to bring water into the city from the lower slopes of the Karadagh. This structure is specially interesting, because in all probability it was erected by the Emperor Justinian, when he adorned the city with buildings, in commemoration of his having been born in the immediate neighbourhood. It crosses a depression in the ground over which the watercourse had to be carried, and is composed—not, as Brown says, of 200 arches, nor, as Hahn computes it, of 120, but of 53 round arches supported by strong piers, over which, in the intervals of the main arches, the masonry is pierced by small arches mostly pointed, though some here and there are round. In the lowest part of the depression its height is about forty feet, and at one point in its course it makes an angle; the material is mixed brick and stone, rather roughly put together, except that of the arches, which are entirely of brick; the whole structure supports the watercourse, which is composed of stones and rubble, and covered in at the top."

¹⁹⁷ Dragoman: Tercüman.

¹⁹⁸ Tozer, a.g.e., 368.

Çevirisi:

“...Varışımızdan sonraki sabah erkenden, şehrin en kuzey ucunun bir buçuk mil ötesinde yer alan ve Karadağ'ın alt yamaçlarından şehre su getirmek için hala orijinal amacı için kullanılan bir su kemerini ziyaret ettik. Özellikle bu yapı ilginçtir, çünkü büyük olasılıkla İmparator Justinianus tarafından, şehirde doğmuş olmasının anısına şehri binalarla süslediği sırada dikilmiştir. Bu, su yolunun üzerinden geçmesi gereken zemindeki çöküntüden geçmektedir. Taşınmıştır ve Brown'ın dediği gibi 200 kemerden ya da Hahn'ın hesapladığı gibi 120 kemerden değil, 53 kemerden oluşmaktadır. Ana kemerlerin aralıklarında duvarın delindiği güçlü payelerle desteklenen yuvarlak kemerler vardır. Bazıları yuvarlak olsa da çoğunlukla sivri küçük kemerlerdir. Çöküntü alanının en alt kısmında yüksekliği yaklaşık kırk fittir ve yolunun bir noktasında bir açığı yapar. Malzeme, karışık tuğla ve taş, oldukça kabaca bir araya getirilmiş, tamamen tuğladan olan kemerler hariç; tüm yapı taş ve molozlardan oluşan ve üstü örtülü olan su yolunu desteklemektedir.”

1874 yılında doğmuş ve savaş muhabirliği ve gazetecilik yapmış olan George Frederick Abbott ise “Abbott, G. F., Gürdilek, R., & Vural, A. G. (2013). Makedonya: 20. yüzyılın başında balkanlarda tarihsel bir gezi. Ankara: Akılçelen Kitaplar” künyeli eserinde Üsküp'ten şöyle bahsetmektedir;

Sayfa 8:

“...Rumca adı Skopia'dır. Gözetleme yeri, dağ zirvesi demektir. Kosova eyaleti için ekonomik ve stratejik olarak oldukça önemlidir. Etnik özelliğiyle tüm vilayetin minyatür bir tablosunu oluşturuyor. Kent halkı Sırp, Bulgar ve Arnavut'tur. Küçük ama nüfuzlu Rum nüfusta mevcuttur¹⁹⁹.”

Amerikalı bir gezgin ve yazar olan Frederick Moore “Moore, F. (1906). The Balkan Trail: With 62 illustrations and a map. London: Smith, Elder.” künyeli eserinde şehirden şu şekilde bahsetmektedir;

Sayfa 198:

“...Across the old stone bridge, on the road that leads up to the citadel, are many curious booths.”

Çevirisi:

“...Eski taş köprüünün karşısında, kaleye çıkan yol üzerinde çok sayıda ilginç stant bulunmaktadır²⁰⁰.”

Sayfa 200:

“...Tuesday is the market day in Uskub, and the scene behind the ancient fortress above the Vardar, in view of the surrounding country for many miles, is alone worth going to Turkey to

¹⁹⁹ G. F., Gürdilek, A. G. Vural, Makedonya: 20. yüzyılın başında balkanlarda tarihsel bir gezi (Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2013), s. 8.

²⁰⁰ F. Moore, The Balkan Trail: With 62 illustrations and a map (London: Smith Elder, 1906), s. 198.

see. The vast hilltop is littered with native goods for sale or exchange, and crowded with men and women in gay and gruesome garbs...

Çevirisi:

“...Salı günleri Üsküp’te pazar kurulur ve Vardar’ın yukarısındaki eski kalenin ardında, kilometrelerce uzanan çevreyi gören manzara, tek başına Türkiye’ye gidip görmeye değer.” Uçsuz bucaksız tepe, satılık ya da değiş tokuşluk yerli mallarla doludur ve neşeli ve ürktütücü kıyafetler içindeki kadın ve erkeklerle doludur.”

Ek 1.4. Selanik

Thessaloniki olarak bilinen Selanik, Makedon Kralı 2. Philip’in kızı adına Makedon Kralı Kassander tarafından eşi için M.Ö. 316’da kurulmuştur²⁰¹. M.Ö. 168 yılında Roma İmparatorluğu’nun hakimiyetine girmiştir²⁰². Şehirde M.S. 50’li yıllar itibarıyla yoğunlaşan Hristiyan nüfusun artması ile Hristiyanlar için önemli merkezlerden biri haline gelmiştir. 1387 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren şehir 1912 yılına kadar Türkler’ in hâkimiyetinde kalmıştır²⁰³.

1788-1873 yılları arasında yaşayan Sir Henry Holland, 24 yaşında başladığı Grand Tour (Büyük Tur)’daki Avrupa gezisinde Yunanistan, Arnavutluk ve Makedonya’ya uğrar. Gezilerini “Holland, H. (1819). *Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, &c. during the years 1812-1813*. London: Printed for Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, Paternoster-Row.” künyeli eserlerde toplamıştır. Eserinde Selanik’den şöyle bahsetmiştir;

Sayfa 45:

“...In its present state, Salonica is exceeded in population only by Constantinople, and possibly by Adrianople, among the cities of European Turkey; and in the extent of its commerce is probably second to the capital alone. Its general situation and the magnificence of its external appearance have already been noticed. The circumference of the city, as determined by the walls, probably exceeds five miles. This included area has the form of an irregular triangle; the sea-wall being the base, and the apex of the triangle being formed by the castle, which surmounts and commands the town. Nearly the whole of this area is occupied by buildings, only a small interval of rocky ground being left between the city and the fortress. The interior of Salonica presents the same irregularity, and many of the same deformities, which are common in Turkish towns. The rapid ascent of the hill diminishes this evil in the upper part of the town; and on the whole, as respects cleanliness and internal comfort, Salonica may contrast favourably with most other places in Turkey of large size and population. It certainly gains greatly in the comparison, if activity of business be admitted as a criterion of superiority. Except in those quarters where the principal Turks reside, there is a general appearance of life and movement which forms a striking contrast to the monotony of a Turkish town. The quays are covered with goods; numerous groups of people are occupied about the ships or the warehouses; and the Bazaars are well stocked, and perpetually crowded with buyers and sellers.”

²⁰¹ Machiel Kiel, “Selânik,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, S. 36 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), s. 351.

²⁰² a.g.e., 352.

²⁰³ a.g.e., 357.

Çevirisi:

“...Şu anki haliyle Selanik, Avrupa Türkiye'sinin şehirleri arasında nüfus bakımından yalnızca Konstantinopolis'i ve muhtemelen Edirne'yi geçmektedir. Ticaret hacmi bakımından da muhtemelen başkentten sonra ikinci sıradadır. Genel durumu ve dış görünüşünün ihtişamı her zaman fark edilmiştir. Şehrin surlarla belirlenen çevresi muhtemelen beş mili aşmaktadır. Bu alan düzensiz bir üçgen şeklindedir; deniz duvarı tabanı oluştururken, üçgenin tepe noktasını ise kentin tepesinde yer alan ve kente hâkim olan kale oluşturmaktadır. Bu alanın neredeyse tamamı binalarla kaplıdır şehir ile kale arasında sadece küçük bir kayalık alan kalmıştır. Selanik'in²⁰⁴ içi, Türk şehirlerinde yaygın olan aynı düzensizliği ve aynı şekil bozukluklarının çoğunu göstermektedir. Tepenin güzel kokusu, şehrin üst kısımlarındaki bu kötülüğü azaltmaktadır ve genel olarak, temizlik ve iç konfor açısından, Selanik, Türkiye'deki büyük boyutlu ve nüfuslu diğer yerlerin çoğuyla olumlu bir şekilde karşılaştırılabilir. İş faaliyeti bir üstünlük kriteri olarak kabul edilirse, karşılaştırmada kesinlikle büyük kazanç sağlar. Başlıca Türklerin ikamet ettiği mahalleler dışında, bir Türk kasabasının monotonluğuna çarpıcı bir tezat oluşturan genel bir yaşam ve hareket görünümü vardır. Rıhtımlar mallarla kaplıdır; gemilerin ya da depoların etrafında çok sayıda insan grubu bulunur; Çarşılar iyi dolmuştur ve sürekli olarak alıcı ve satıcılarla doludur²⁰⁵. ”

Sayfa 47-48:

“...The style of building in Salonica is entirely Turkish; and as in Ioannina, the houses of the principal inhabitants, Greeks as well as Turks, have small areas connected with them, generally occupied by a few trees. The foliage intermixed with the buildings, however, forms a much less striking object here than in Ioannina; and the general appearance of the city is that of greater compactness and uniformity. The Bazars, which are situated in the lower part of the town, are very extensive, forming several long but narrow streets. As is common in this country, they are shaded either by trellises with vines, or by projecting wooden sheds, with branches of trees thrown across. The dealers, as I have already stated, are principally Greeks and Jews, with a large proportion of the latter nation. The shops are well filled with manufactured goods and colonial produce; but in jewellery, shawls, and the richer articles of Oriental dress, appear to be somewhat inferior to those of Ioannina. In looking through the Bazars, we observed a great abundance of caviare exposed to sale in the different shops. The sturgeon, from which this is obtained, is caught in the Black Sea; and the caviare is brought thence in large quantity, for the supply of the Greeks in different parts of Turkey, who make much use of this article during the long fasts prescribed by their religion. The number of minarets in Salonica contributes to the external magnificence of the city; and some of the mosques to which these belong, are worthy of notice from their size and antiquity. Attended by a Janissary, in the service of Mr. Charnaud, we visited the two most considerable; formerly the Greek churches of Santa Sophia, and St. Demetrius, but now converted to the purposes of the Mohammedan worship. The Santa Sophia was erected by the command of Justinian; the model of the edifice, though on a much larger scale, being the celebrated church of that name at Constantinople, and Arthemias the architect of both. There is something venerable and imposing in the approach to this building. It stands in the midst of an area, shaded by cypresses and other ancient trees; a large marble fountain is opposite to the great doors of the church; and detached portions of the original edifice, now partly in a ruinous

²⁰⁴ Orijinal metinde kentin adı ‘Sialonica’ şeklinde yazılmıştır.

²⁰⁵ H. Holland, *Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, &c. during the years 1812-1813* (London: Printed for Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, Paternoster-Row, 1820), s. 45.

state, are seen at intervals through the trees. We entered the interior of the mosque, -- a privilege depending upon usage."

Çevirisi:

"...Selanik'teki yapı tarzı tamamen Türk tarzıdır ve Yanya'da olduğu gibi, Türklerin olduğu kadar Rumların da başlıca sakinlerinin evleri, genellikle birkaç ağaçla çevrili küçük alanlara sahiptir. Bununla birlikte, binalara karışan yeşillikler burada Yanya'dakinden çok daha az çarpıcı bir nesne oluşturur. Şehrin genel görünümü daha büyük bir kompaktlık ve tekdüzelik içerir. Şehrin alt kısmında yer alan pazarlar uzun ama dar sokaklardan meydana gelmiştir ancak oldukça geniştir. Bu ülkede yaygın olduğu üzere ya asmalı kafeslerle ya da ağaç dallarının atıldığı çıkıntılı ahşap kulübelerle gölgelendirilmişlerdir. Satıcılar, daha önce de belirttiğim gibi, büyük oranda Rum ve Yahudilerden oluşuyor. Dükkânlar üretilen mallar ve sömürge ürünleri ile doludur; ancak mücevher, şal ve doğu kıyafetleri daha zengin eşyalar olan Yanya'dakilerden biraz daha aşağı görünmektedir. Çarşıları gezerken, farklı dükkânlarda satışa sunulan çok sayıda havyar gördük. Mersin balığı ki bu ürün Karadeniz'de yakalanır ve Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan ve dinleri gereği tuttukları uzun oruçlar sırasında bu üründen çokça faydalanan Rumların beslenmesi için büyük miktarlarda havyar getirilir. Selanik'teki minarelerin sayısı şehrin dış ihtişamına katkıda bulunur ve bunların ait olduğu camilerden bazıları büyüklükleri ve antiklikleriyle dikkate değerdir. Bay Charnaud'un hizmetindeki bir yeniçerinin refakatinde, eskiden Rum kiliseleri olan Santa Sophia ve Aziz Demetrius kiliselerinden en önemli iki tanesini ziyaret ettik, ancak şimdi Müslümanların ibadet amaçlarına dönüştürüldü. Santa Sophia Justinianus'un emriyle inşa edilmiştir; yapının şekli, çok daha büyük ölçekte olmasına rağmen, Konstantinopolis'teki aynı adı taşıyan ünlü kilisedir ve Arthemi her ikisinin de mimarıdır. Bu yapıya yaklaşımda saygıdeğer ve heybetli bir şey vardır. Selvi ve diğer eski ağaçların gölgelediği bir alanın ortasında durmaktadır. Büyük bir mermer çeşme kilisenin büyük kapıları ve şimdi kısmen harap durumda olan orijinal yapının müstakil bölümleri ağaçların arasından aralıklarla görülüyor. Caminin iç kısmına girdik- her durumda her zaman geçerli olmayan, kullanıma bağlı bir ayrıcalık²⁰⁶."

Sayfa 49:

"...The floor, as is usual in Mohammedan churches, is entirely covered with mats or carpeting, upon which were kneeling in different places eighteen or twenty Turks, each singly and silently engaged in religious worship. With whatever sentiment the tenets of their religion may be regarded, it is impossible not to be struck with the decorum, or even dignity of devotion, which is manifested externally in the worship of this people. It was necessary to comply with their usage in taking off our shoes before we trod on the carpet of the mosque, or could advance underneath the large and lofty dome which forms the most conspicuous feature in the building. The interior, in its present state, exhibits but few of those decorations which gave splendour to the edifice in its original character of a Greek church. A sort of stone rostrum, however, is shown here, reputed by the Christians of the city to be that from which St. Paul preached to the Thessalonians. I am not aware on what this tradition is founded. The mosque, once the Greek church of St. Demetrius, is of large size, and remarkable for the number and beauty of the ancient columns which support and adorn it. The loftiness of the building has admitted two heights of gallery; each, as well as the roof, supported by a tier of columns passing round the church. The total number is said to be three hundred and sixty. Some of these columns are of marble, some of verde-antique, others of sienite and porphyry."

Çevirisi:

²⁰⁶ a.g.e., 45.

“...Muhammedî kiliselerde²⁰⁷ alışlageldiği üzere, zemin tamamen hasır ya da halılarla kaplıydı ve bunların üzerinde farklı yerlerde diz çökmüş, her biri tek başına ve sessizce ibadet eden on sekiz ya da yirmi Türk vardı. İnançlarını hangi duygularla ifade ederlerse etsinler dinlerine bakıldığında, bu halkın ibadetlerinde dışa vurulan edepten, hatta oy verme asaletinden etkilenmemek mümkün değildir. Ayağımızı yere basmadan önce ayakkabılarımızı çıkararak onların adetlerine uymamız gerekiyordu. Caminin halısı üzerinde ya da binanın en göze çarpan özelliğini oluşturan büyük ve yüce kubbenin altında ilerleyebilirdi. Bugünkü haliyle caminin iç mekânı, eski zamanlarda yapıya ihtişam katan süslemelerden çok azını sergilemektedir. Asıl karakteri bir Yunan kilisesidir. Ancak burada, kentteki Hristiyanlar tarafından Aziz Pavlus'un Selaniklilere vaaz verdiği yer olduğu söylenen bir tür taş kürsü görülmektedir. Bu geleneğin neye dayandığını bilmiyorum. Bir zamanlar Aziz Demetrius'un Rum kilisesi olan cami büyüktür ve onu destekleyen ve süsleyen antik sütunların sayısı ve güzelliğiyle dikkat çekicidir. Yapının yüksekliği iki galeri yüksekliğini kabul etmiştir. Her biri ve çatı, bir sütun katmanı tarafından desteklenmektedir kilisesini etrafından geçiyorlardı. Toplam sayının üç yüz altmış olduğu söylenmektedir. Bu sütunların bazıları mermerden, bazıları verde-antikten, diğerleri ise sienit ve porfirden yapılmıştır.”

Sayfa 50:

“...We visited the stone sepulchre of St. Demetrius in a cell adjoining the church, where a lamp is kept always burning; chiefly, as it seems, to enable the Turk who shews the place, to require a few coins from the visitor of the tomb. St. Demetrius was the patron saint of the city; famed for his martyrdom, and for various miracles which are recorded in the Byzantine history. A subterranean church is connected with the mosque; erected, it is said, on the site of the Jewish synagogue, where St. Paul preached to the people of Thessalonica. There are few remains in this place belonging to a more remote antiquity. A triumphal gate, erected after the battle of Philippi, in honour of Augustus, has lost its former splendour by being made a part of the modern walls of the city. A work of greater magnificence is a triumphal arch of Roman brick, cased with marble, which traverses one of the principal streets. This is said to have been erected in honour of the first Constantine. Originally there was a small arch on each side; but these are now blocked up; and in other respects the work is much defaced by time. Some fine bas-relief groupes still, however, remain on the piers of the arch; one representing a triumphal procession; a lower compartment describing the events of a battle.”

Çevirisi:

“...Ziyaret ettik... Aziz Demetrius'un taş mezarı, kilisenin bitişiğindeki bir hücrede, bir lambanın sürekli yanık tutulduğu bir yerdedir. Esas olarak, öyle görünüyor ki, burayı gösteren Türk'ün mezarı ziyaret edenlerden birkaç sikke talep etmesini sağlamak için. Aziz Demetrius şehrin baş azizidir; şehitliği ve Bizans tarihinde kaydedilen çeşitli mucizeleriyle ünlüdür. Camiyle bağlantılı bir yeraltı kilisesi vardır; Aziz Pavlus'un Selanik halkına vaaz verdiği Yahudi sinagogunun yerine inşa edildiği söylenir. Bu yerde daha uzak bir antik döneme ait çok az kalıntı vardır. Filippi Muharebesinden sonra Augustus'un onuruna dikilen bir zafer kapısı, kentin modern duvarlarının bir parçası haline getirilerek eski ihtişamını kaybetmiştir. Daha görkemli bir eser ise, Roma tuğlasından yapılmış, mermer kaplı ve kentin ana caddelerinden birinden geçen bir zafer takıdır. Bunun ilk Konstantin'in onuruna yapıldığı söylenmektedir Başlangıçta her iki tarafta küçük birer kemer vardı; ancak bunlar şimdi kapatılmıştır ve diğer açılardan eser zaman içinde büyük ölçüde tahrip olmuştur. Bununla birlikte, kemerin ayakları üzerinde bazı ince kabartma grupları hala durmaktadır; bunlardan biri bir zafer alayını temsil etmektedir; bir alt bölme ise bir savaşın olaylarını anlatmaktadır.”

²⁰⁷ Yazar burada camileri kastetmektedir.

Sayfa 51-52-53-54 ve 68:

*"...In the middle of the city, a singular ruined structure is seen, forming in its present state the entrance to the area of a Greek house, -- a Corinthian colonnade, of which four columns now remain, supporting an entablature, on which are corresponding pilastres, six feet in height. On each side of this upper colonnade are four figures in full length, now so far defaced by time, that it is not easy to make out all their characters. It seems probable, however, that three of those on one side represent Victory, Bacchus, and Ganymede; while on the other are the figures of Leda and Ariadne, a male figure, and that of a female in profile. This edifice is supposed to have been the entrance of the ancient circus of Thessalonica; and if so, the scene of the dreadful massacre directed by Theodosius. It is stated, though I know not on what authority, to have been built in the time of Nero. It does not appear that the columns ever exceeded five in number. The walls of Salonica are lofty and well built. The castle forms a large distinct area, separated from the city by a transverse wall; the greater part of which enclosure is either vacant, or occupied by irregular buildings. At its highest point stands the fortress, surmounted by seven towers, like that of the capital of Turkey. The view from this point is extensive and magnificent. The city, and its numerous minarets, are immediately below the eye; beyond these the expanse of the gulph, and the vast barrier of the Olympus chain towards the west: and in a northerly direction, the widely-spreading plains of Macedonia, and the rivers which pursue a tortuous course through them towards the sea. Pella, the ancient capital of the Macedonian kings, stood upon these plains; and its situation, even from this distance, is marked with some certainty, as well by the course of the rivers, as by the eminence on which stood the fortress of the city, described by Livy to be like an island rising out of the surrounding marshes. Towards the north of this tract of level country, a lofty range of mountains occupies part of the horizon; the modern name of which is said to be Xerolivado. In the same direction from Salonica is the large and populous city of Seres, the residence of Ishmael Bey, and the seat of his local government. The view from the castle of Salonica, towards the peninsula of the ancient Pallene, is limited by the mountain called Chortchadje, a few miles to the south-east of the city; on the sides of which hill, ice is preserved in wells during the whole year for the use of the inhabitants of Salonica. * I cannot speak with certainty of the geological character of this peninsula; but I believe it probable that there is a good deal of primitive country in its extent. Mount Athos is known to be composed of primitive rocks; marble, a compound of hornblende and felspar, &c. The hill on which Salonica is built appears to be entirely composed of mica slate; a fact I first noticed in the open space between the city and the fortress, where there are many abrupt projections of this rock, exhibiting a great inclination of the strata. The mines of gold and silver near Philippi, and in other parts of Macedonia, are mentioned by various writers of antiquity. The population of Salonica, in its present state, probably exceeds seventy thousand souls. I have heard it estimated as high as ninety thousand; but in this statement there appears to be some exaggeration. It is certain, however, that the number of inhabitants has been much increased within the last few years, owing in part to the extended commerce of the place, partly to the settlement of numerous emigrants who have fled hither to shun the power or the vengeance of Ali Pasha. The population is composed of four distinct classes, Turks, Greeks, Jews, and Franks; the last comprising all those inhabitants who are natives of the other parts of Europe, whether English, French, Germans, or Italians. The Turks probably form somewhat less than half the whole population of the city. The number of Greek families in Salonica is said to be about two thousand. The greater part of this population is engaged in commerce; and many of the Greek merchants resident here, have acquired considerable property from this source. The Jews form a large portion of the population of the city, and the number of houses occupied by this people is estimated at between three and four thousand. He generally visits the English ships of war which enter the port, and has himself established a cannon foundry at Salonica, under the direction of a Frenchman, where brass cannons are cast of good manufacture."*

Çevirisi:

“...Şehrin ortasında, günümüzde bir Yunan evinin bulunduğu alana giriş oluşturan harabe halindeki tekil bir yapı- Korint tarzı bir kordon, üzerinde dört sütunun bulunduğu bir saçaklığı desteklemektedir. Üzerinde 6 ayak yüksekliğinde²⁰⁸ pilastırlar vardır. Bu üst sütunun her iki yanında tam boy dört figür yer almaktadır. Bunlar zaman içinde öylesine tahrip olmuştur ki, karakterlerini ayırt etmek kolay değildir. Bununla birlikte, bir taraftakilerden üçü Zafer, Baküs ve Ganymede; diğer tarafta ise Leda ve Ariadne figürleri, bir erkek figürü ve profilden bir kadın figürü yer almaktadır. Bu yapının antik Selanik sirkinin girişi olduğu ve eğer öyleyse, Theodosius tarafından yönetilen korkunç katliamın sahnesi olduğu düşünülmektedir. Bu hangi döneme dayandığını bilmemekle birlikte, Nero zamanında inşa edildiği belirtilmektedir. Sütunların beşi geçtiği hiç görülmemiştir. Selanik'in surları sağlam ve iyi inşa edilmiştir. Kale, şehirden enine bir duvarla ayrılan geniş bir alan oluşturur. Bu alanın büyük bir kısmı ya boştur ya da düzensiz binalar tarafından işgal edilmiştir. En yüksek noktasında Türkiye'nin başkentindeki gibi yedi kule ile çevrili bir kale bulunmaktadır. Bu noktadan manzara çok geniş ve muhteşemdir. Şehir ve çok sayıdaki minaresi hemen gözün altındadır; bunların ötesinde boğazın genişliği ve batıya doğru uzanan Olympos'un geniş bariyeri görülür ve kuzey yönünde, Makedonya'nın geniş düzlükleri ve bunların içinden denize doğru dolambaçlı bir yol izleyen nehirler. Makedonya krallarının eski başkenti Pella bu düzlüklerde yer alıyordu ve bu mesafeden bile konumu, nehirlerin akışıyla olduğu kadar, Livy'nin²⁰⁹ çevredeki bataklıklardan yükselen bir ada gibi tasvir ettiği kentin kalesinin üzerinde bulunduğu tepenin yanında olmasıyla de kesin olarak belirlenir. Kentin kuzeyine doğru, bu düz arazide, ufkun bir bölümünü kaplayan yüksek bir dağ silsilesi vardır; modern adının Xerolivado²¹⁰ olduğu söylenmektedir. Selanik'ten aynı yönde, İsmail Bey'in ikametgâhı ve yerel hükümetinin merkezi olan büyük ve kalabalık Serez şehri bulunmaktadır. Selanik kalesinden antik Pallene(Mora) yarımadasına doğru olan manzara, şehrin birkaç mil güneydoğusundaki Chortehadje²¹¹ adlı dağ ile sınırlıdır; bu tepenin kenarlarındaki kuyularda tüm yıl boyunca buz korunur. Bu yarımada'nın jeolojik karakteri hakkında kesin bir şey söyleyemem. Ancak büyük ölçüde ilkel bir ülke olduğuna inanıyorum. Aynaroz Dağı'nın primitiv kayalardan oluştuğu bilinmektedir; mermer, hornblende ve felspar bileşimi²¹² vb. Selanik'in üzerine kurulduğu tepe, tamamen mika kayrak taşından oluşuyor gibi görünüyor. Bu gerçeği ilk olarak şehir ile kale arasındaki açık alanda fark ettim, burada bu kayanın birçok ani çıkıntısı var ve büyük bir yeryüzü tabakası sergiliyor. Selanik'in bugünkü nüfusu muhtemelen yetmiş bin kişiyi aşmaktadır. Ben doksan bin kadar tahmin edildiğini duydum. Nüfus dört farklı sınıftan oluşmaktadır: Türkler, Rumlar, Yahudiler ve Frenkler; sonuncusu ise İngiliz, Fransız, Alman ya da İtalyan olsun, Avrupa'nın diğer bölgelerinin yerlisi olan tüm sakinleri kapsar. Türkler muhtemelen şehrin tüm nüfusunun yarısından biraz daha azını oluşturmaktadır. Selanik'teki Rum ailelerin sayısının yaklaşık iki bin olduğu söylenmektedir. Bu nüfusun büyük bir kısmı ticaretle uğraşmaktadır ve burada ikamet eden Rum tüccarların birçoğu bu kaynaktan önemli miktarda mülk edinmiştir. Şehir nüfusunun büyük bir bölümünü Yahudiler oluşturmaktadır ve bu halkın oturduğu ev sayısının üç ila dört bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Makedonya ovaları uzun zamandır tahıl konusundaki bereketiyle ünlüdür ve antik Sintice olan Serez bölgesinin pamukları haklı olarak çok itibar görmektedir. Limana gelen İngiliz savaş gemilerini genellikle ziyaret eder ve Selanik'te bir Fransız'ın

²⁰⁸ Bu bir İngiliz ölçümüdür, 1 Feet-ayak yaklaşık 30,48 santimetre olup burada yaklaşık 1,86 metre bir yüksekliğe karşılık gelmektedir.

²⁰⁹ Antik Romalı bir Tarihçi.

²¹⁰ Özel bir isim.

²¹¹ Olimpos Dağı.

²¹² Çeşitli taş isimleri, Türkçesi bulunmamaktadır.

yönetiminde iyi pirinç toprakların döküldüğü bir top dökümhanesi kurmuştur. Yusuf Bey'in servetinin büyük olduğu söylenmektedir.”

İngiliz bir gezgin olan J.J. Best “Best, J. J. (1842). Excursions in Albania; comprising a description of the wild boar, deer, and woodcock shooting in that country; and a journey from thence to Thessalonica & Constantinople, and up the Danube to Pest. [With a map.]. London: W.H. Allen & Co.” künyeli eserinde Selanik’ten şu şekilde bahsetmiştir;

Sayfa 208:

“...The chair or platform from which St. Paul preached is still in existence at Salonica. It is a wooden framework, in an exceedingly dilapidated condition, under a Roman arch across one of the streets. Amongst the antiquities of the town, there is a very fine triumphal arch, which is almost entirely obscured by a number of small houses that have been built about it. We saw, too, the tomb of Poppus Cimbros, a Roman governor, which had been discovered about two years before. The bones found in the tomb were in excellent preservation.”

Çevirisi:

“...Aziz Pavlus'un vaaz verdiği kürsü ya da platform Selanik'te halen mevcuttur. Son derece harap bir durumda olan ahşap bir iskelet, caddelerden birinin karşısındaki Roma kemerinin altındadır. Kentin eski eserleri arasında çok güzel bir zafer takı vardır. Etrafına inşa edilmiş bir dizi küçük ev tarafından neredeyse tamamen gizlenmiştir. Romalı bir vali olan Poppus Cimbros'un yaklaşık iki yıl önce keşfedilen mezarını da gördük. Mezarda bulunan kemikler mükemmel bir şekilde korunuyordu.”

Sayfa 208:

“...At Salonica we had the good fortune to get into several mosques. It is curious that in some towns in Turkey no objection is made to a stranger visiting them, whilst in others a Frank cannot for love or money gain admittance. There is, however, very little to see in a mosque. It is curious, certainly, to observe a Moslem going through his numberless prostrations; but there is nothing striking, no magnificence, no effect in the mosque itself; all is plain and neat; and excepting a number of small fancy lamps hanging on strings in all directions all over the center of the building, and the sentences of the Koran written about, no one would notice any difference from any other large building with pillars, and perfectly plain inside; it resembles, in fact, a church without any ornament. The upper end, nearest the altar, is carpeted, the lower is covered with mats. In one of these mosques a boy was singing, not at all disagreeably, but the tune was of a most extraordinary description. He made occasionally a noise with his mouth, which, if it was not a shrill whistle, certainly very much resembled one. One of these mosques had been a Greek church, dedicated to St. Demetrius, at whose tomb, inside the church, a lamp is always kept burning, even by the Turks, though he was a Greek saint.”

Çevirisi:

“...Selanik'te iyi şansımız sayesinde girebildiğimiz birkaç cami oldu. Türkiye'nin bazı şehirlerinde bir yabancıların buraları ziyaret etmesine itiraz edilmezken, diğerlerinde bir Frank'ın aşk ya da para için buralara girememesi ilginçtir. Yine de camide görülecek çok az şey var. Bir Müslüman'ın sayısız secdeye kapanışını izlemek kuşkusuz çok ilginçtir ama dikkat çekici hiçbir şey yoktur. Caminin kendisinde hiçbir ihtişam, hiçbir etki yoktur; her şey sade ve yalındır ve binanın ortasında her yönde iplere asılı bir dizi küçük süslü lamba ve etrafına yazılmış Kuran cümleleri dışında, hiç kimse sütunlu, büyük ve içi tamamen sade olan herhangi

bir binadan herhangi bir fark göremez. Aslında hiçbir süsü olmayan bir kiliseyi andırır. Sunağa, mihrabın en yakınında, üstte bir kısım halı döşeli, daha alçak ve daha geniş yer ise hasırlarla çevrili. Bu camilerden birinde bir çocuk şarkı söylüyordu, hiç de rahatsız edici değildi, ama ezgisi çok sıra dışıydı. Arada sırada ağzıyla bir ses çıkarıyordu ki, eğer ıslık sesi değilse, kesinlikle ıslık sesine çok benziyordu. Bu camilerden biri, Aziz Demetrius'a adanmış bir Yunan kilisesiydi; kilisenin içindeki mezarında her zaman bir lamba yanardı²¹³, 'Bir Yunan azizi olmasına rağmen Türkler tarafından da değer görüyor.'

Sayfa 210:

"...The consul's dragoman, who was with us, appeared to give implicit credence to all the wonderful stories the hadji related concerning the saint's tomb, which many persons even now visit. The barracks at Salonica, which have been lately constructed, are very large and commodious, but not too well situated..."

Çevirisi:

"...Bizimle birlikte olan konsolosun dragomanı²¹⁴, hacıların azizin mezarıyla ilgili anlattığı ve şu anda bile pek çok kişinin ziyaret ettiği tüm harika hikâyelere inanıyor gibi görünüyordu. Selanik'te son zamanlarda inşa edilen kışla çok büyük ve komplike olmasına rağmen çok iyi bir konumda değil."

Ressam, illüstratör, müzisyen, yazar ve şair olarak tanınan Edward Lear "*Lear, E., & Bentley. (1851). Journals of a landscape painter in Albania, &c. London: Bentley*" künyeli eserinde Selanik'ten şöyle söz etmektedir;

Sayfa 17:

"...Saloniki is inhabited by a very great proportion of Jews; nearly all the porters in the city are of that nation..."

Çevirisi:

"... (Selanik'te o yıl kolera var) Selanik'te Yahudilerin nüfus oranı çok yüksektir. Şehirdeki hamalların neredeyse tamamı bu ulustandır."

Sayfa 19:

"...I observed, with pain, that the state of the city was far more melancholy than I had had reason to suppose: all the bazaars (long lines of shops) were closed and tenantless: the gloom and deserted air of the streets was most sad, and I needed not to be told that the cholera, or whatever were the complaint so generally raging, had broken out with fresh virulence since the last accounts received at Constantinople, and nearly three-fourths of the living population had fled from their houses into the adjacent country."

²¹³ J. J. Best, *Excursions in Albania; comprising a description of the wild boar, deer, and woodcock shooting in that country; and a journey from thence to Thessalonica & Constantinople, and up the Danube to Pest. [With a map.]*. (London: W.H. Allen & Co, 1842), s. 208.

²¹⁴ Rehberlik ve eşlikçi görevini gören kişiye verilen sıfat.

Çevirisi:

“...Şehrin durumunun tahmin ettiğimden çok daha melankolik olduğunu acıyla gözlemledim. Tüm çarşılar (uzun dükkân sıraları) kapalı ve kiracısızdı. Sokakların kasveti ve ıssız havası çok üzücüydü ve bunu söylemeye gerek yoktu. Kolera ya da genel olarak yaygın olan şikâyet her neyse, alınan son raporlardan bu yana yeni bir şiddetle patlak vermişti. Konstantinopolis'te yaşayan nüfusun neredeyse dörtte üçü komşu ülkeye evlerinden kaçmıştı²¹⁵.”

Sayfa 22:

“...Possibly one may get only as far as Monastır—the capital of Macedonia—and then make southward, having seen Yenidjë and Edessa—places all full of beauty and interest; or, beyond Monastır, lies Akhridha and its lake...”

Çevirisi:

“...Muhtemelen Makedonya'nın başkenti Manastır'a kadar gidilebilir. Daha sonra güneye doğru ilerleyin, Yenice ve Edessa'yı görün- hepsi güzellik ve ilgi dolu yerler; ya da Manastır'ın ötesinde Ohri ve gölü yer alır.”

Sayfa 23:

“...Whatever the past of Saloniki, its present seems gloomy enough. The woe, the dolefulness of this city! its narrow, ill-paved streets; (evil awaits the man who tries to walk with nailed boots on the rounded, slippery stones of a Turkish pavement!) the very few people I met in them, carefully avoiding contact; the closed houses; the ominous silence; the sultry, oppressive heat of the day; all contributed to impress the mind with a feeling of heavy melancholy. A few Jews in dark dresses and turbans; their hair tied up in long, caterpillar-like green-silk bags, three feet in length;”

Çevirisi:

“...Selanik'in geçmişi ne olursa olsun, bugünü yeterince kasvetli görünüyor. Kederli, kederli- Bu şehrin dar, kötü döşenmiş sokakları; (yuvarlak, kaygan taşlar üzerinde çivili botlarla yürümeye çalışan adamı kötülük bekler bir Türk kaldırımının!) içinde karşılaştığım, temastan özenle kaçınan çok az sayıda insan. Kapalı evler; uğursuz sessizlik. Günün boğucu, bunaltıcı sıcağı, hepsi zihni bir duygu ile etkilemek için bir araya geldi. Ağır bir melankoli. Koyu renk elbiseli ve türbanlı birkaç Yahudi; saçları bağlı Yahudi kadınlar uzun, tırtıl benzeri yeşil ipek torbalar içindedir.”

Sayfa 24:

“...beyond the silvery minarets relieving the monotonous surface of roofs below...”

Çevirisi:

“...Gümüşü minareler aşağıdaki çatıların yüzeyinin oluşturduğu monotonluğu hafifletiyor...”

²¹⁵ Lear, E., & Bentley. (1851). *Journals of a landscape painter in Albania*, &c. London: Bentley. s.17.

Sayfa 25:

"...I examined, in order, every ruin and record of old Thessalonica—the mosques in the lower town, and in the courtyard of one of these the pulpit said to be St. Paul's, the Roman arch, with its bassi rilievi, and the Hippodrome; and, although there was no one of these I particularly regretted that I could not draw, yet I saw an infinity of picturesque bits, cypresses, and minarets, and latticed houses ; and doubtless, under more a week in Saloniki might be well spent."

Çevirisi:

"...Sirayla her harabeyi inceledim ve eski Selanik'in kayıtları- aşağı şehirdeki camiler ve bunlardan birinin avlusunda Aziz Pavlus'un olduğu söylenen minber, hafif kabartmaları (Rölyefleri) ile Roma kemeri ve Hipodrom. Bunlardan birini çizemediğime pişman oldum. Yine de bir sonsuzluk gördüm pitoresk parçalar, selviler, minareler ve kafesli evler ve şüphesiz, Selanik'te bir hafta geçirmek iyi olabilir."

Sayfa 26:

"...We left the ill-paved, gloomy Saloniki by the Vardhari gate, which, at that early hour, was crowded with groups of the utmost picturesqueness, bringing ^oods to market in carts drawn by white-eyed buffali : immense heaps of melons appeared to be the principal article of trade; but their sale being prohibited within the walls of the city, on account of tlie cholera, the remaining inhabitants came outside to buy them."

Çevirisi:

"...Kötü asfaltlanmış bir yol üzerinden, kasvetli Selanik'ten Vardar kapısından çıktık. Bu kapı, o erken saatte, pazara mal getiren beyaz gözlü boğalar tarafından çekilen arabalar son derece gösterişli mallarla doluydu. Muazzam kavun yığınları ana ürün gibi görünüyordu ama satışları yasaklandı. Kolera nedeniyle şehrin surları içinde kalan halk, onları satın almak için dışarı çıktı."

Bir başka gezgin olan Henry Fanshawe Tozer 1865 yılında Arnavutluk'u ziyaret etmiştir. "Tozer, H. F. (1869). Researches in the highlands of Turkey: Including visits to mounts Ida, Athos, Olympus, and Pelion, to the Mirdite Albanians, and other remote tribes. London: J. Murray."adlı kitabında Selanik'ten şöyle bahsetmektedir.

Sayfa 143:

"...As seen from the sea, the aspect of the place is very striking, and recalls the appearance of Genoa, though it is far inferior to that magnificent city. From the water's edge the houses rise gradually up the hill sides towards the north, until they reach the castle which crowns the summit. Like that at Constantinople, it bears the name of the Seven Towers, and was probably called so before the time of the Turkish occupation. Behind it rise the lofty heights of Mount Khortiatzi, from which it is separated by a ridge and a depression ; at this point two valleys commence, and gradually diverge from one another as they descend towards the sea, while their inner sides are surmounted by the picturesque lines of white walls which enclose the city, and are defended at their extremities by two massive towers which rise from the water. In this way, its triangular form, the compact mass of buildings which it presents at one view to the eye, and the numerous elegant minarets which stand up among them, combine to form an imposing spectacle."

Çevirisi:

“...Görüldüğü gibi denizden bakıldığında, buranın görüntüsü çok çarpıcıdır ve Cenova'nın görünümünü hatırlatır, ancak çok daha aşağıdadır. O muhteşem şehre suyun kenarından evler kuzeye doğru tepenin yamaçlarında kademeli olarak yükselmektedir. Ta ki zirveyi taçlandıran kaleye ulaşana kadar. Konstantinopolis'teki gibi Yedi Kule adını taşır ve muhtemelen Türk işgali zamanından daha önce de bu şekilde adlandırılmıştır. Arkasında yükselen Kissos Oros Dağı'nın yüce tepelerinden bir sırt ve bir çukur ile ayrılır; bu noktada iki vadi başlar ve denize doğru alçaldıkça yavaş yavaş birbirlerinden ayrılırlar. İç taraflar, şehri çevreleyen beyaz duvarların pitoresk çizgileriyle aşılır ve uçlarında sudan yükselen iki büyük kule tarafından savunulur. Bu şekilde, üçgen formu bir bakışta göze çarpan yoğun bina kütlesi ve çok sayıda zarif minaresinin oluşturduğu güzel bir şehir manzarası vardır²¹⁶.”

Sayfa 144:

“...Within, the place is intersected in its lower part by one long street, which runs from east to west, marking the line of the old Via Egnatia, and crossed by two Roman triumphal arches, through which the road entered Thessalonica from the two sides. One of these, which lies some little way within the eastern wall, is a fine arch of brick springing from piers cased in white marble, which are ornamented with an elaborate cornice, and below with sculptured representations of a triumphal procession. This has been thought to have been erected in honour of Constantine, who visited this place after subduing the Sarmatians; but from the very debased character of the sculpture, Leake is disposed to attribute it to the time of Theodosius, whose victories over the Goths were a common subject on the monuments of his age. The other and smaller arch is situated just inside the western wall, close to the Vardar gate, as the modern entrance is called, from its leading in the direction of that river. It is massively built of stone, but the construction is rude, and hardly worthy of a monument erected in commemoration of the battle of Philippi, as Beaujour supposed it to be.”

Çevirisi:

“...Mekânın içinde, alt kısımda Doğudan batıya uzanan, eski Via Egnatia'nın çizgisini işaretleyen ve Selanik'e iki taraftan giren yolun geçtiği iki Roma zafer kemeriyle kesişen uzun bir cadde yer almaktadır. Bunlardan biri, doğu duvarının biraz içinde yer almakta olup, beyaz mermerle kaplı payelerden çıkan tuğladan ince bir kemerdir ve özenle işlenmiş bir kornişle süslenmiştir. Altında zafer alayının heykel tasvirleri vardır. Bu yapının, bir zamanlar Sarmatyalılara boyun eğdirdikten sonra burayı ziyaret eden Konstantin'in onuruna yapılmıştır. Ancak Leake²¹⁷, heykelin çok alçaltılmış karakterinden dolayı bunu, Gotlara karşı kazandığı zaferler çağının anıtlarında ortak bir konu olan Theodosius'un zamanına atfetme eğilimindedir. Diğer ve daha küçük olan kemer ise batı duvarının hemen içinde, Vardar Kapısı'nın yakınında yer almaktadır. Büyük ölçüde taştan inşa edilmiştir, ancak yapısı kabadır ve Philippi savaşının anısına dikilen bir anıta pek yakışmamaktadır. Beaujour öyle olduğunu sanıyordu.”

Sayfa 145:

“...Acquaintance of Mr. Crosbie, the Scotch Presbyterian missionary, who is well known for the attention which he shows to visitors to Salonica. Under his auspices we visited the ecclesiastical antiquities of the place; and as the ancient churches have all been converted

²¹⁶ Tozer, a.g.e., 143.

²¹⁷ Önceden seyahatname yazan bir yazar.

into mosques, the assistance of one who is acquainted with the Mahometan guardians was of great service in procuring a speedy admittance. Two of these were originally Pagan temples, and several others, which are of Byzantine construction, are of the greatest value for the history of art; in this respect, Salonica is only second to Constantinople.”

Çevirisi:

“...İskoç Presbiteryen²¹⁸ misyoner Bay Crosbie ile tanıştım. Selanik'e gelen ziyaretçilere gösterir. Onun himayesinde Selanik'in dini eserlerini ziyaret ettik; eski kiliselerin hepsi camiye dönüştürülmüş olduğundan, Muhammed'i muhafızlarını tanıyan birinin yardımı, hızlı bir girişin sağlanmasında büyük yarar sağladı. Bunlardan ikisi aslen Pagan tapınaklarıydı ve Bizans yapısı olan birkaç tanesi de sanat tarihi açısından büyük değer taşımaktadır. Selanik bu açıdan Konstantinopolis'ten sonra ikinci sırada yer almaktadır.”

Sayfa 150:

“...The first part of the way we rode along the remains of a wretched road, full of ruts and mire, the history of which is worth relating, as a specimen of the way in which things are done in Turkey. The authorities determined that a Route Impériale should be made from Salonica to Monastir; the Pasha fixed a day for the inauguration; all the foreign consuls were requested to appear, each with his spade; the Turkish engineer also came with a theodolite, which he did not know how to use; the ceremony was celebrated with great pomp; and the result is—that from Salonica to Voden, the most important part of the way, almost the only approach to a road is this wretched piece, which has now been allowed to fall into decay.”

Çevirisi:

“...İmparatorluk yolunun başlangıç güzel ancak sonra bozuluyor. İlk bölümü yol boyunca, tarihi çok değerli olan, çukurlar ve bataklıklarla dolu berbat bir yolun kalıntıları boyunca ilerledik. Türkiye'de işlerin nasıl yürüdüğünün bir örneği olarak şunu anlatabiliriz. Yetkili makamlar, Selanik'ten Manastır'a bir imparatorluk yolu yapmaya karar verirler. Paşa açılış için bir gün belirlemiştir. Tüm yabancı konsoloslardan her birinin küreğiyle gelmesi istenmiştir. Türk mühendis de nasıl kullanılacağını bilmediği bir teodolitle²¹⁹ gelmiştir. Tören büyük bir ihtişamla kutlandı ve sonuç olarak Selanik'ten Vodina'ya kadar, yolun en önemli kısmı, el değmemiş şekilde bozuktur.”

1863 yılında Selanik'e seyahat eden Georgina Mary Mackenzie “Mackenzie, G. M., Irby, A. P., Runciman, S., & University of St. Andrews. (1877). *Travels in the Slavonic provinces of Turkey-in-Europe*. London: Daldy, Isbister & Co.” Künyeli eserinde şehirden şöyle bahseder;

Sayfa 55:

“...Salonica has several points that repay a ride; among others the Fortress of the Seven Towers, which stands on the site of the ancient Acropolis, and commands a glorious view, bounded by Mount Olympus. But the citadel itself is in a very tumble-down condition, and the dwelling houses within its walls are mostly deserted. The Chaoush Monastery stands also on a height above the town and offers healthy quarters for a traveller. Its monks live in somewhat

²¹⁸ Bir Hristiyanlık Mezhebi.

²¹⁹ Hassas bir mesafe ölçüm aleti.

ignoble comfort, for their convent was left standing and endowed with privileges as reward for one of its former inhabitants having betrayed the neighbouring castle to the Turks.”

Çevirisi:

“...Selanik'te gezmeye değer birkaç yer vardır. Bunların arasında antik Akropolis'in yerinde duran ve Olimpos Dağı tarafından bağlanmış muhteşem bir manzaraya sahip olan Yedi Kule Kalesi de bulunuyor. Ancak kalenin kendisi oldukça harap bir durumdadır ve duvarları içindeki konutlar çoğunlukla terk edilmiştir. Manastır da şehrin yukarısında bir yükseklikte durur ve bir gezgin için sağlıklı konaklama yerleri sunar. Manastırın rahipleri biraz sefil bir rahatlık içinde yaşarlar. Çünkü manastırın eski sakinlerinden biri komşu kaleyi Türklere ihbar ettiği için ödül olarak manastır ayakta bırakılmış ve ayrıcalıklarla donatılmıştır²²⁰.”

Sayfa 56:

“... The antiquities of Salonica occupied two days' sightseeing, and no kinder nor more persevering cicerone can be wished than the Scottish missionary. Almost every street, every fountain, shows fragments of coloured marbles and sculptured stones; and on the Vardar Gate and Arch of Constantine may still be seen the processions of Roman triumphs. Among the principal objects of interest we may enumerate the churches of the Twelve Apostles, St. Sophia, and St. Demetrius; the pulpit wherein St. Paul is supposed to have preached; the so-called Rotunda; the remnants of a sculptured bema outside the Rotunda; and the five figures (called by the Jews incantadas) which formed the propyleum of the hippodrome. Except the two latter relics, which, though ruined, are not transformed, all that is of the pagan period has been byzantinized, and all that was Byzantine has been mahommedanized; so that while much may be traced to interest the antiquary, there is scarce beauty enough left...”

Çevirisi:

“...Selanik'in eski eserleri iki gün boyunca gezildi ve İskoç misyonerden daha nazık ya da daha azimli bir rehber bulunamazdı. Neredeyse her sokakta, her çeşmede renkli mermer parçaları ve yontulmuş taşlar görülmektedir; Vardar Kapısı ve Konstantin Kemerinde hala Roma zafer alayları görülebilir. İlgi çekici başlıca nesneler arasında On İki Havari, Ayasofya ve Aziz Demetrius kiliselerini, Aziz Pavlus'un vaaz verdiği varsayılan kürsüyü; Rotunda'yı; Rotunda'nın dışındaki yontulmuş bema kalıntılarını ve hipodromun propytoum'unu oluşturan (Yahudiler tarafından incantadas olarak adlandırılan) beş figürü sayabiliriz. Yıkılmış olmalarına rağmen dönüştürülmemiş olan bu son iki kalıntı dışında, pagan dönemine ait her şey Bizanslaştırılmış ve Bizans'a ait her şey de müslümanlaştırılmıştır. Böylece antikacıların ilgisini çekecek pek çok şeyin izi sürülebilse de meraklı olmayanları memnun edecek kadar güzellik kalmamıştır.”

Sayfa 57:

“...Perhaps the Christian who spoilt a classic temple in the attempt to render it cruciform, may be deemed as harsher as the Mussulman who turned the cathedral of St. Demetrius into a mosque; but the latter achievement has had results so grotesque that we cannot forbear enumerating them. The nave is supported by columns of precious marble; but these the Turk has painted green, and their capitals strawberry and cream colour. Icons and candles he has banished, and in their stead strings up ostrich eggs toward off the evil eye; also garlands of little lamps, which look fairy-like by night, but wherein by day the oil floats cold and brown.

²²⁰ G. M. Mackenzie, A. P. Irby, *Travels in the Slavonic provinces of Turkey-in-Europe*. (London: Daldy, Isbister & Co., 1877), s. 55.

The altar has been hurled from its site, but thereabouts stands the pulpit of the imām, with its narrow stair and extinguisher canopy. A little side chapel is purged of its idolatries, and instead crammed with old mats, rubbish, and tools. As for the name and superscription of St. Demetrius, these must be sought on one of the doorsteps, but the tiny cell containing his tomb is respected and ostentatiously shown."

Çevirisi:

"...Belki de klasik bir tapınağı haç biçimine sokmaya çalışarak bozan Hristiyan, Aziz Demetrius Katedrali'ni camiye çeviren müslümanlar kadar barbar sayılabilir; ancak bu sonuncu başarı o kadar grotesk sonuçlar doğurmuştur ki, bunları saymaktan kaçınamayız. Nef, değerli mermerden sütunlarla desteklenmiştir; ancak Türk bunları yeşile, sütun başlıklarını ise çilek ve krem rengine boyamıştır. İkonaları ve mumları sürgüne göndermiş ve onların yerine nazardan korunmak için devekuşu yumurtaları dizmiş; ayrıca geceleri peri gibi görünen ama gündüzleri yağı soğuk ve kahverengi akan küçük kandillerden oluşan çelenkler sunak yerinden sökülüp atılmıştır ama dar merdiveni ve söndürücü tentesiyle İmam'ın minberi oralarda bir yerde durmaktadır. Küçük bir yan şapel putlardan arındırılmış ve yerine eski hasırlar, çöpler ve aletlerle doldurulmuş. Aziz Demetrius'un adı ve üst yazısı için, bunlar kapı eşiklerinden birinde aranmalıdır, ancak mezarının bulunduğu küçük hücreye saygı duyulur ve gösterişli bir şekilde gösterilir."

Balkanlar'da ve Yunanistan'da uzun süreler gezen William Miller "*Travels and Politics in the Near East: With Map and Illustrations*" künyeli eserinde Selanik için şunları söylemiştir;

Sayfa 365:

"...As you approach, the countless minarets and the dark cypresses, which form a background to their snow-white companions, have that unmistakably Eastern look which modern Athens lacks and modern Belgrade has lost. And the white walls which still surround Salonica on three sides give it an appearance of compactness which the average straggling nineteenth century town never possesses. The round Norman tower on the quay reminds you, in spite of its recent whitewashing in honour of the King of Servia's visit, of the far-off days, seven centuries ago, when Tancred captured Salonica with his Sicilian host."

Çevirisi:

"...Yaklaştıkça, sayısız minare ve bembeyaz gövdelerinin arka planını oluşturan koyu renkli serviler, modern Atina'nın sahip olmadığı ve modern Belgrad'ın kaybettiği o belirgin Doğulu görünüme sahiptir. Ve Selanik'i hâlâ üç taraftan çevreleyen beyaz duvarlar, ona ortalama bir on dokuzuncu yüzyıl kasabasının asla sahip olamayacağı bir derli toplu görünüm kazandırıyor. Rıhtımdaki yuvarlak Norman kulesi, Sırp Kralı'nın ziyareti şerefine yakın zamanda badanalanmış olmasına rağmen, yedi yüzyıl önce Tancred'in Sicilyalı ev sahibiyile birlikte Selanik'i ele geçirdiği o uzak günleri hatırlatıyor."

Sayfa 367:

"...Yet you have your reward for a scramble among the slums of this truly Oriental town. The Byzantine remains of Salonica are scarcely equalled by those of any other city of the East. Even the great fire, which laid a large part of Salonica in ashes in 1891, has spared, as if in reverence, the Mosque of St. George, that strange round building which Trajan built after the model of the Pantheon, and which witnessed the baptism of the Emperor Theodosius. It has

spared, too, the famous marble pulpit from which St. Paul is said to have preached to the Thessalonians, and the great mosque of St. Demetrius, with its "sweating" columns and its tomb of the saint. Scattered about all over the city you may find memorials of Salonica's Byzantine greatness, in the shape of sculptured and lettered stones, once forming part of some ancient arch or church, but now devoted to the meanest uses. Even the noble arch of Galerius is spoiled by the wretched booths which have clustered around it, and in one place a sacrilegious Turk has driven two wooden poles to support the canvas roof of his shop right into the marble bas-reliefs of a Roman triumph. But it must be admitted that the conversion of the churches into mosques has at least saved them from that destruction."

Çevirisi:

"...Yine de bu gerçek Doğu kentinin gecekonduları arasında bir koşuşturmanın ödülünü aldınız. Selanik'teki Bizans kalıntıları, Doğu'nun başka hiçbir kentindekilerle kıyaslanamayacak kadar azdır. Selanik'in büyük bir bölümünü 1891 yılında küle çeviren büyük yangın bile, Trajan'ın Pantheon'u örnek alarak inşa ettiği ve İmparator Theodosius'un vaftiz edilmesine tanıklık eden o tuhaf yuvarlak yapıyı, Aziz George Camii'ni sanki bir hürmetmiş gibi korumuştur. Aziz Pavlus'un Selaniklilere vaaz verdiği söylenen ünlü mermer minberi ve "terleyen" sütunları ve azizin mezarıyla Aziz Demetrius'un büyük camisini de korumuştur. Şehrin dört bir yanına dağılmış, bir zamanlar antik bir kemerin veya kilisenin bir parçasını oluşturan, ancak şimdi en adi kullanımlara ayrılmış yontulmuş ve harflerle yazılmış taşlar şeklinde Selanik'in Bizans büyüklüğünün anıtlarını bulabilirsiniz. Hatta Galerius'un asil kemeri, etrafına kümelenmiş sefil kulübeler tarafından bozulmuş ve bir yerde saygısız bir Türk, dükkânının branda çatısını desteklemek için iki tahta direği bir Roma zaferinin mermer kabartmalarına doğru sürmüştür. Ancak kabul etmek gerekir ki, kiliselerin camiye dönüştürülmesi en azından onları bu yıkımdan kurtarmıştır."

Savaş muhabirliği ve yazarlık yapmış olan George Frederick Abbott "Abbott, G. F., Gürdilek, R., & Vural, A. G. (2013). *Makedonya: 20. Yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihsel Bir Gezi*. Ankara: Akılçelen Kitaplar" künyeli eserde şehirden şöyle bahseder.

Sayfa 12-13-14-15:

"...Mükemmel bir limanı ve coğrafi yeri vardır. Müslümanlara cami vazifesi göre yuvarlak koca binanın tarihi (Rotunda) Hristiyanlar kiliseye çevirip Aziz George adına adıyor. Cami avlusunda bulunan Aziz Pavlos'un kürsüsü batı ülkelerinden birinin müzesinde Ana caddenin doğu ucunda görkemli ama harap bir kemer vardır. Ana caddeden bir yol vaktiyle hipodrom olan meydana açılıyor. Türkler bir şey yapmamış. Yedikule ve Beyaz Kule olan iki zindansa Bizans yapısıdır.²²¹ Osmanlı dönemi Bir konak, vilayet binası, bir askeri hastane, bir kışla ve bir de çeşmeden ibarettir. Oldukça modern ama tarihinden önce çürümüş. Tepedeki kale kente ve limana hâkim, Çavuş manastırı denilen bir Rum kilisesi de tepede hâkim yerde. Su kanalları bu kiliseden geçiyor. Kırmızı ve kahverengi çatılar, bronz kaplı kubbeler, kar beyaz minareler manzarası görünüyor"

Sayfa 38:

"...Kentin Vardar/batı kapısından çıkan ve iki tarafı geniş müslüman mezarlıklarıyla çevrili olan yol Mevlevihane'ye çıkıyor."

²²¹ Burasının günümüzde Fatih döneminde yapılan Osmanlı mimari eserleri olduğu bilinmektedir.

Amerikalı bir gezgin ve yazar olan Frederick Moore “Moore, F. (1906). *The Balkan Trail: With 62 illustrations and a map. London: Smith, Elder.*” künyeli eserinde Selanik’ten şöyle bahsetmektedir;

Sayfa 88:

“...Salonica is said to be richer than any city in Greece in ecclesiastical remains, and its ancient structures, for the most part, have borne well the ravages of time. There are many great edifices, built by the Romans during their occupation and by the Greeks in their time, and a minaret at the corner of each denotes the purpose it serves to-day. There is a mosque of St. Sophia at Salonica, built, like its great sister at Constantinople, during the reign of Justinian, and with a history also marked by the wars of the Catholic and Orthodox Churches. But a fire of four years ago and an earthquake more recently have wrecked the place, so that it is no longer used. The Rotunda, now the Eski Metropoli Mosque, was built by Trajan, after the model, though on a smaller scale, of the Pantheon at Rome, and was dedicated by him to the rites of the mysterious Cabiri. It is circular, the dome unsupported by columns.”

Çevirisi:

“...Selanik'in kilise kalıntıları bakımından Yunanistan'daki tüm şehirlerden daha zengin olduğu söylenmektedir ve antik yapıları çoğunlukla zamanın tahribatına iyi dayanmıştır. Romalılar tarafından işgalleri sırasında ve Yunanlılar tarafından kendi zamanlarında inşa edilmiş birçok büyük yapı vardır ve her birinin köşesindeki bir minare bugün hangi amaca hizmet ettiğini gösterir. Selanik'te, Konstantinopolis'teki büyük kız kardeşi gibi Justinianus döneminde inşa edilen ve Katolik ve Ortodoks Kiliseleri arasındaki savaşların da damgasını vurduğu bir tarihe sahip olan bir Ayasofya camisi bulunmaktadır. Ancak dört yıl önce çıkan bir yangın ve daha yakın zamanda meydana gelen bir deprem burayı harap etmiş ve artık kullanılmaz hale getirmiştir. Şimdi Eski Metropol Camii olan Rotunda, Trajan tarafından Roma'daki Pantheon'un daha küçük ölçekli bir modeli örnek alınarak inşa edilmiş ve gizemli Cabiri'nin ayinlerine adanmıştır. Dairesel bir yapıdır ve kubbesi sütunlarla desteklenmemiştir²²².”

Sayfa 89:

“...Whole of the interior is richly ornamented with mosaics which seem to have belonged to the original temple, as nothing about them divulges adjustment at Christian hands. One of the best preserved models of ancient Greek architecture extant is said to be the Eski Djuma Mosque. In the porch are several Doric columns, and within the building is a double row of massive columns with Corinthian capitals. There are 'The Church of the Twelve Apostles,' and the mosque of St. Demetrius, whose shrine within is revered by Moslems and Christians alike. Between the Rotunda and the sea is the site of the Hippodrome, where Theodosius, the last of the Emperors who were sole masters of the whole Roman Empire, caused to be committed one of the bloodiest of massacres for which Salonica is famous. Although a zealous follower of Christianity, and commended by ancient writers as a prince blessed with every virtue, his moderation and clemency failed signally on this occasion. In order to chastise the people for a movement in favour of a charioteer very popular among them, and who had been arrested at his order, the inhabitants were assembled at the Hippodrome under the pretext of witnessing the races, and then barbarously massacred, without distinction of age or sex, to

²²² Moore, a.g.e., 88.

the number of seven thousand. At the end of the main street, which once formed part of the Egnatian Way, stands a triumphal arch generally supposed to have been raised in honour of Constantine, to celebrate the return from his victory over the Sarmatians.”

Çevirisi:

“...İç mekânın tamamı, orijinal tapınağa ait olduğu anlaşılan mozaiklerle zengin bir şekilde süslenmiştir; zira bu mozaiklerde Hristiyanların eliyle yapılan düzenlemelere dair hiçbir iz yoktur. Antik Yunan mimarisinin günümüze ulaşan en iyi korunmuş örneklerinden birinin Eski Cuma Camii olduğu söylenmektedir. Sundurmada birkaç Dor sütunu ve binanın içinde Korint başlıkları olan çift sıra masif sütunlar vardır. 'On İki Havarî Kilisesi' ve içinde hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından saygı duyulan Aziz Demetrius'un camisi bulunmaktadır. Rotunda ile deniz arasında, tüm Roma İmparatorluğu'nun tek hâkimi olan İmparatorların sonuncusu Theodosius'un, Selanik'in meşhur olduğu en kanlı katliamlardan birini yaptırdığı Hipodrom'un bulunduğu yer bulunmaktadır. Hristiyanlığın gayretli bir takipçisi olmasına ve eski yazarlar tarafından her erdemle kutsanmış bir prens olarak övülmesine rağmen, ılımlılığı ve merhameti bu olayda önemli ölçüde başarısız oldu. Aralarında çok popüler olan ve kendi emriyle tutuklanan bir arabacının lehine hareket eden halkı cezalandırmak için, halk yarışları izlemek bahanesiyle Hipodrom'da toplandı ve ardından yaş ya da cinsiyet ayrımı yapılmaksızın yedi bin kişi barbarca katledildi. Bir zamanlar (Via Egnatia) Egnatian Yolu'nun bir parçasını oluşturan ana caddenin sonunda, genellikle Egnatianus'un onuruna dikildiği düşünülen bir zafer takı bulunmaktadır.”

Sayfa 90:

“...Constantine, to celebrate the return from his victory over the Sarmatians. The supports are faced with white marble highly wrought, representing a battle between Roman troops and barbarians, and a triumphal entry into a city. The arch was repaired and plastered over some years ago in a painful manner, with no regard to conformity with the supports. The doubt which encompasses the history of every ancient place in Salonica finds its climax in the spot where St. Paul preached. There are no fewer than seven of these, and the Christian who would stand where the Apostle stood has to make a long pilgrimage of mosques and synagogues. The main street of Salonica, which once formed part of the Via Egnatia, is lined to-day with curious little shops like boxes, ten or twelve feet square, and often smaller. The floors are all up off the ground from two to three feet, and the keepers need no chairs.”

Çevirisi:

“...Konstantin'in Sarmatyalılara karşı kazandığı zaferden dönüşünü kutlamak için yapılmıştır. Destekler, Roma birlikleri ile barbarlar arasındaki bir savaşı ve bir şehre zaferle girişi temsil eden yüksek derecede işlenmiş beyaz mermerle kaplanmıştır. Kemer birkaç yıl önce, desteklerle uyumu dikkate alınmadan, acı verici bir şekilde onarılmış ve üzeri sıvanmıştır. Selanik'teki her antik yerin tarihini kuşatan şüphe, Aziz Pavlus'un vaaz verdiği yerde doruk noktasına ulaşır. Bunlardan en az yedi tane vardır ve Havarinin durduğu yerde durmak isteyen bir Hristiyan, camiler ve sinagoglar arasında uzun bir hac yolculuğu yapmak zorundadır. Bir zamanlar Via Egnatia'nın bir parçasını oluşturan Selanik'in ana caddesi, bugün on ya da on iki kare ve genellikle daha küçük olan kutulara benzer tuhaf küçük dükkânlarla kaplıdır. Katların hepsi yerden iki ila üç ayak yüksektedir ve bekçilerin sandalyeye ihtiyacı yoktur.”

Sayfa 92:

“...The cart has to be largely dispensed with in most Turkish towns, chiefly because the streets are paved. This is not the case in Salonica; the paving is comparatively good there; but the Macedonian has got into the habit of providing for roads paved with cobble stones.”

Çevirisi:

“...Türk şehirlerinin çoğunda arabadan büyük ölçüde vazgeçilmesi gerekir, çünkü sokaklar asfalttır. Selanik'te durum böyle değildir; orada kaldırımlar nispeten iyidir ancak Makedonlar yolları parke taşlarıyla döşemeyi alışkanlık haline getirmişlerdir.”

Ek. 1.5. İstanbul

Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfus ve ekonomik olarak en büyük kenti olan İstanbul, tarih boyunca birçok devletin ele geçirmeyi arzuladığı bir şehir olmuştur. İslam dini peygamberi Hz. Muhammed'in fethini müjdelediği şehir boğazın her iki yakasına konumlanmıştır. Jeopolitik konumu başta olmak üzere birçok doğal ve beşerî güzelliğe ev sahipliği yapan kent, farklı milletlerin ve devletlerin egemenlik kurduğu kozmopolit ve kültürel geçmişe sahiptir. Şehrin en eski tarihi ile ilgili net bir bilgi bulunmamakla beraber kuruluşuna dair önemli efsane M.Ö. 7. yüzyıl dolaylarında Megaralı kolonistlerin kurmuş olduğudur. Aslında görkemli bir şehir haline gelmesi M.S 330 yılında imparator Constantinus dönemine tekabül etmektedir. 395 yılında Doğu ve Batı Roma'nın idaresinin ikiye bölünmesinin ardından Doğu Roma İmparatorluğu'nun baş şehri olma statüsünü kazanmıştır. Tarih boyunca birçok farklı isimle anılan İstanbul 1453 yılına kadar Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir şehri olmuşsa da Türklerin şehri fethetmesinin ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun dolayısıyla Türklerin idaresine girmiş ve bu hâkimiyet günümüzde de sürmektedir.

1820 -1906 yılları arasında yaşamış İngiliz bir yazar olan M. A. Walker, “Walker, M. A. (1897). Old tracks and new landmarks: Wayside sketches in Crete, Macedonia, Mitylene, etc. London: Richard Bentley.” künyeli eserinde İstanbul'dan şöyle bahseder;

Sayfa 2:

“...The extreme end of the Seraglio gardens shows the picturesque group of pavilions forming the Winter Palace (burnt in 1865). The sea walls, though crumbling, are continuous, and have not yet yielded to the encroachments of the railway line. On the rising ground to the right the old wooden konak, given by the Sultan Abdul Medjid to Admiral Slade, stands empty and forlorn, looking down upon a broken minaret amidst a cluster of small cafes and fishermen's huts.”

Çevirisi:

“...Saray bahçelerinin en ucunda Kışlık Saray'ı (1865 yılında yanmıştır) oluşturan pitoresk pavyonlar grubu görülmektedir. Deniz surları yıkılmaya yüz tutmuş olsa da kesintisizdir ve henüz demiryolu hattının tecavüzlerine boyun eğmemiştir. Sağ taraftaki yükselen arazide, Sultan Abdülmecid tarafından Amiral Slade'e verilen eski ahşap konak, küçük kafeler ve

balıkçı kulübelerinden oluşan bir kümenin ortasında kırık bir minareye bakarak boş ve kimsesiz durmaktadır²²³.”

Sayfa 5-6-7-8-9:

“...Turning landwards, the rough road passes a marble fountain, also shaded by plane-trees, then wanders across a broad meadow glowing with wild flowers and tall, waving grasses towards a group of lofty cypresses mingled with softer masses of green foliage. A bullock araba is winding slowly along towards a cluster of brown wooden ho'uses, and a small mosque with its white minaret; the background the vineyards and gardens of Tchamlidja completes the calm and peaceful picture. The hill rising on the left hand of the valley is the supposed site of the ancient Church of St. Euphemia, built by Constantine on the site of a temple of Apollo. After the fall of Constantinople the church was destroyed, and the materials used in the building of the Solimanyeh, the most beautiful of the mosques in Stamboul that had not been a Christian church. Years have rolled by, bringing their inevitable changes. We are now in 1880. The calm beauty of the scene has vanished, and in its place the noise and bustle of a small, though as yet in- significant, railway-station has enclosed in its grim precincts the holy well of St. Euphemia. It is not destroyed (an 'ayasma,' or holy fountain, is never in this country destroyed), but it is lost to view somewhere in the lower parts of the straggling building. The beautiful plane-trees have been cleared off the ground ; the flowery pasture is gray and unsightly with dusty railwaysheds ; small, unpicturesque houses cover the rising ground ; and as the train glides slowly through a short cutting, we can see on the right bank that a passage or tunnel has been cut through obliquely. This passage, about the height of a man, is narrow and vaulted with tiles apparently thrust in roughly from beneath. It takes the direction of the ancient city (Chalcedon), and not that towards the sea, as would be the case with a drain or watercourse, and there seems little room to doubt that this must be the subterranean passage through which the Persians in the seventh century passed from their camp on the rising ground of Haidar Pasha to the market-place of Chalcedon, which they were besieging, and which they thus took by surprise. When the works for this line of railway were begun, many important fragments of antiquity were brought to light. Some of these remained for several years on a piece of neglected ground near the station, others were broken up or dispersed ; but this particular vaulted channel escaped notice, and, in the belief of the writer, has never been sufficiently examined. The line passes along a track rich in pastoral beauty : in vast vineyards yielding the far-famed 1 tchousch ' grapes of Kizil Toprak, with splendid orchards bearing the equally esteemed cherries ; villas and country houses surrounded by their glowing gardens on a land teeming with historical remembrances. Now it is the ancient chapel of St. John Chrysostom, with its holy well under the shade of giant plane-trees ; next the beautiful cypress-covered headland of Fanaraki, where many a piece of sculptured marble, handfuls of mosaic cubes, fragments of ancient vases, are found in the cliff sides or on the shore beneath the spot where once stood a summer palace of Justinian. Then the bright chaplet of the Princes' Islands, sparkling with their gay villas and luxuriant gardens, on the right hand of the line ; while the inner side shows a wild upland leading amongst rocks and brambles and low shrubs to the summit of Kai'sch Dag (Mount Auxentius), the highest point in the neighbourhood of Constantinople, and the last of a line of fire-beacons that stretched across Bithynia to the capital, communicating with a lighthouse on the Seraglio point. Mosaic tesserae and other fragments may still be found on the summit, where, under the Greek Empire, a church and a celebrated monastery existed. Constantius calls this the Convent of the Holy Apostles, and says that two ascetics from the community became Patriarchs of Constantinople.”

²²³ Walker, a.g.e., 2.

Çevirisi:

“...Karaya doğru dönen engebeli yol, yine çınar ağaçlarının gölgelediği mermer bir çeşmenin yanından geçer, ardından kır çiçekleri ve uzun, dalgalanan otlarla ışıldayan geniş bir çayırılık boyunca, daha yumuşak yeşil yaprak yığınlarıyla karışmış bir grup yüksek selvi ağacına doğru ilerler. Bir öküz arabası, kahverengi ahşap evlerden oluşan bir kümeye ve beyaz minaresiyle küçük bir camiye doğru ağır ağır kıvrılırken, arka plandaki Çamlıca'nın²²⁴ bağ ve bahçeleri sakin ve huzurlu tabloyu tamamlıyor. Vadinin sol tarafında yükselen tepe, Konstantin tarafından Apollo tapınağının bulunduğu yere inşa ettirilen antik Aziz Euphemia Kilisesi'nin bulunduğu yerdir. Konstantinopolis'in düşüşünden sonra kilise yıkılmış ve malzemeleri İstanbul'daki Hristiyan kilisesi olmayan camilerin en güzeli olan Süleymaniye'nin yapımında kullanılmıştır. Yıllar geçtikçe kaçınılmaz değişiklikler de beraberinde geldi. Şimdi 1880 yılındayız. Manzaranın sakin güzelliği kaybolmuş ve onun yerine, henüz önemsiz olsa da küçük bir demiryolu istasyonunun gürültüsü ve telaşı, Aziz Euphemia'nın (Öfemiya) kutsal kuyusunu kendi acımasız sınırları içine almıştır. Kuyu yok edilmemiştir (bu ülkede bir 'ayazma' ya da kutsal çeşme asla yok edilmez), ancak yıkık dökük binanın alt kısımlarında bir yerlerde gözden kaybolmuştur. Güzelim çınar ağaçları yerlerinden sökülüştür; çiçekli mera tozlu demiryolu barakalarıyla gri ve çirkin bir hal almıştır; küçük, tablo gibi olmayan evler yükselen zemini kaplamaktadır ve tren kısa bir kesikten yavaşça süzülürken, sağ kıyıda eğik bir şekilde bir geçit ya da tünel açıldığını görebiliriz. Yaklaşık bir insan boyundaki bu geçit dar ve kiremitlerle tonozlanmış ve görünüşe göre alttan kabaca itilmiş. Bir kanal ya da su yolu gibi denize doğru değil, antik kente (Kalkedon)²²⁵ doğru uzanmaktadır ve yedinci yüzyılda Perslerin Haydar Paşa'nın tepesindeki kamplarından, kuşatmakta oldukları ve böylece sürpriz bir şekilde ele geçirdikleri Kalkedon'un pazar yerine geçtikleri yeraltı geçidinin burası olduğundan şüphe etmek için çok az neden vardır. Bu demiryolu hattı için çalışmalar başladığında, antik döneme ait pek çok önemli parça gün ışığına çıkarıldı. Bunlardan bazıları birkaç yıl boyunca istasyonun yakınındaki bakımsız bir arazide kalmış, diğerleri parçalanmış ya da dağılmıştır; ancak bu özel tonozlu kanal dikkatlerden kaçmış ve yazarın inancına göre hiçbir zaman yeterince incelenmemiştir. Hat, pastoral güzelliklerle dolu bir güzergâhtan geçmektedir: Kızıl Toprak'ın meşhur 'tchousch' üzümlerinin yetiştiği geniş üzüm bağları, aynı derecede değerli kirazların yetiştiği görkemli meyve bahçeleri; tarihi hatıralarla dolu bir arazide, ısıtılı bahçeleriyle çevrili villalar ve kır evleri. Şimdi, dev çınar ağaçlarının gölgesi altında kutsal kuyusuyla Aziz John Chrysostom'un antik şapeli; daha sonra, bir zamanlar Justinianus'un yazlık sarayının bulunduğu yerin altındaki uçurum kenarlarında veya kıyıda birçok heykel mermer parçasının, avuç dolusu mozaik küpün, antik vazo parçalarının bulunduğu Fanaraki'nin selvi kaplı güzel burnu. Ardından, hattın sağ tarafında, neşeli villaları ve bereketli bahçeleriyle ışıldayan Prens Adaları'nın parlak şapeli; iç tarafta ise kayalıklar, çalılıklar ve alçak çalılar arasından, Konstantinopolis civarındaki en yüksek nokta ve Bitinya'dan başkente uzanan ve Seraglio noktasındaki bir deniz feneriyle iletişim kuran bir dizi ateş fenerinin sonuncusu olan Kayışdağı'nın zirvesine çıkan vahşi bir yayla görülür. Yunan İmparatorluğu döneminde bir kilise ve ünlü bir manastırın bulunduğu zirvede mozaik tesseralar ve diğer parçalar hala bulunabilir. Constantius burayı Kutsal Havariler Manastırı olarak adlandırır ve cemaatten iki münzevinin Konstantinopolis Patriği olduğunu söyler.”

Sayfa 10-11:

“...The convent, destroyed by the Latins, was rebuilt by Michael Paleologos, and re-dedicated to St. Michael. We pass an interesting old bridge—Bostandji Keupru—which recalls the fact

²²⁴ Orijinal metinde Tchamlidja olarak neşredilmiştir.

²²⁵ Kadıköy.

that, until lately, considerable Byzantine ruins existed on this spot. Belisarius, Justinian's famous general, possessed much land in this neighbourhood. The whole of this shore of the gulf was a favourite summer resort of wealthy Byzantine nobles. We are now passing a rock-strewn eminence, Maltépe (Treasure Hill), on which stood a summer palace of the emperors, and many legends exist of the supposed riches lying buried somewhere beneath the surface, and guarded by formidable 'djins.' As the train, skirting the shore, advances towards the head of the gulf the scenery improves in beauty. On the land side thickets and woodland glades, showing tufts of heath, cistus, and myrtle, with sprinkled groups of ilex, are varied by some marshy lands, where mighty reeds wave their feathery blossoms majestically; on the other side small islets covered with pine-trees are mirrored in the clear blue water. The little station of Touzla stands in a grove of oaks—a pretty sylvan scene, dotted with white tents, and leading on to great stretches of tobacco in full bloom. And so—on and on—till the station and viaduct of Guebsé form the limit of a short excursion. From this point three objects of the highest interest are within reach—the burial-place of Hannibal on a lonely hilltop, marked by two gigantic cypress-trees; the ruined castle near the shore; and the little town of Guebsé (the ancient Lybissa), with its fine mosque, built in the reign of Soliman the Great; its vast camel stables, where formerly the caravans of pilgrims rested on their way to Mecca, and the numerous fragments of antiquity scattered about the 'mezarlik,' or burial-ground.”

Çevirisi:

“Latinler tarafından tahrip edilen manastır, Michael Paleologos tarafından yeniden inşa edilmiş ve Aziz Michael'e adanmıştır. Son zamanlara kadar bu noktada önemli Bizans kalıntılarının bulunduğu gerçeğini hatırlatan ilginç bir eski köprüden -Bostandji Keupru-geçiyoruz. Justinianus'un ünlü generali Belisarius bu civarda çok sayıda araziye sahipti. Körfezin bu kıyısının tamamı, zengin Bizans soylularının gözde sayfiye yeri idi. Şimdi, üzerinde imparatorların yazlık sarayının bulunduğu Maltepe (Hazine Tepesi) adlı kayalık bir tepenin yanından geçiyoruz ve yüzeyin altında bir yerlerde gömülü olduğu ve korkunç 'cinler' tarafından korunduğu varsayılan zenginliklere dair birçok efsane var. Kıyıdan geçen tren körfezin başına doğru ilerledikçe manzaranın güzelliği de artar. Kara tarafındaki fundalıklar ve ormanlık alanlar, fundalık, cistus ve mersin tutamları ve serpiştirilmiş ilex grupları, güçlü sazlıkların tüylü çiçeklerini görkemli bir şekilde dalgalandırdığı bazı bataklık arazilerle çeşitlenir; diğer tarafta çam ağaçlarıyla kaplı küçük adacıklar berrak mavi suda yansıtılır. Tuzla'nın²²⁶ küçük istasyonu meşe ağaçlarından oluşan bir korunun içinde yer alır; beyaz çadırlarla süslenmiş ve çiçek açmış geniş tütün tarlalarına doğru uzanan hoş bir orman manzarası. Ve böylece Gebze istasyonu ve viyadüğü kısa bir gezinin sınırını oluşturana kadar devam eder. Bu noktadan itibaren en çok ilgi çeken üç nesneye ulaşabilmektedir- iki devasa selvi ağacının işaretlediği ıssız bir tepede Hannibal'ın mezar yeri; kıyıya yakın yıkık kale ve Büyük Süleyman döneminde inşa edilen güzel camisiyle küçük Gebze²²⁷ kasabası (antik Lybissa); eskiden hacı kervanlarının Mekke'ye giderken dinlendikleri geniş deve ahırları ve 'mezarlık' ya da mezarlık alanına dağılmış çok sayıda antik eser.”

Sayfa 80:

“... Jorghi, the Greek servant, calls this place Halkithòn. The Turks have named it Kadikeuy, or the village of the Kadi, and I know it as the best and most enjoyable of all the pleasant villages that line the sparkling shores of the Bosphorus. During the absence of my husband in England I am spending a brief summer holiday here with kind friends, whose charming house

²²⁶ Orijinal metinde Touzla olarak neşredilmiştir.

²²⁷ Orijinal metinde Guebse olarak neşredilmiştir.

stands in a corner of the vineyard which formerly covered the whole of the little promontory called Moda Bournou.”

Çevirisi:

“...Rum hizmetçi Jorghi buraya Halkithon diyor. Türkler buraya Kadikeuy ya da Kadı'nın köyü adını vermişler ve ben burayı Boğaz'ın pırıl pırıl kıyıları boyunca sıralanan hoş köylerin en iyisi ve en eğlencelisi olarak biliyorum. Kocam İngiltere'de olmadığı için kısa bir yaz tatilini burada, eskiden Moda Bournou denilen küçük burnun tamamını kaplayan üzüm bağının bir köşesinde büyüleyici evleri bulunan nazik dostlarımla geçiriyorum.”

Sayfa 84:

“...From the foot of Kaisch Dagh, on the opposite shore of the bay, the land, dotted with villas and ‘tchifliks,’ and rich in clumps of trees, green shady lanes, and pleasant fields, runs out into the blue Marmora, until it narrows to a point marked by a magnificent group of plane-trees; but there, as if unwilling yet to leave the clear mirror which is reflecting all its beauties, it shoots out again, a long tongue of land covered with stately cypresses. A white old-fashioned lighthouse stands on the extreme point, and harmonizes well with the surrounding scenery. This promontory is called by the Greeks Fanaraki; by the Turks, Fanar Bagtché (Garden of the Lighthouse). The ancient name was Hereion.”

Çevirisi:

“...Körfezin karşı kıyısındaki Kayış Dağı'nın eteklerinden itibaren, villalar ve çiftliklerle dolu, ağaç kümeleri, yeşil gölgeli yollar ve hoş tarlalarla zengin arazi, muhteşem bir çınar grubunun işaretlediği bir noktaya kadar daralınca kadar mavi Marmora'ya doğru uzanır; ancak orada, tüm güzelliklerini yansıtan berrak aynadan henüz ayrılmak istemiyormuş gibi, görkemli selvilerle kaplı uzun bir arazi dili tekrar dışarı fırlar. En uç noktada beyaz, eski moda bir deniz feneri durur ve çevredeki manzarayla iyi bir uyum sağlar. Bu burun Yunanlılar tarafından Fanaraki, Türkler tarafından ise Fener Bahçe (Deniz Feneri Bahçesi) olarak adlandırılmaktadır. Eski adı Hereion idi.”

Amerikalı bir gezgin ve yazar olan Frederick Moore “Moore, F. (1906). The Balkan Trail: With 62 illustrations and a map. London: Smith, Elder.” künyeli eserinde şehirden şu şekilde bahsetmektedir;

Sayfa 70:

“...With the Golden Horn and the Sweet Waters of Asia at her feet, with her mighty mosques and towering minarets, marble palaces and treasure stores, Constantinople would seem a glorious city. But this is not the impression one obtains. Within the city, to the unaccustomed eye, the horrible sights eclipse all others. The place is foul, and suffering, hungry creatures, human and animal, are pitiable to behold. The streets, except in front of the palaces and embassies, are seldom cleaned, and if one ventures out of doors on wet days he must wade through sloughs of filth.”

Çevirisi:

“Haliç ve Asya'nın tatlı suları ayaklarının altındayken, görkemli camileri ve yükselen minareleri, mermer sarayları ve hazine depolarıyla Konstantinopolis görkemli bir şehir gibi görünebilir. Ancak edinilen izlenim bu değildir. Şehrin içinde, alışık olmayan bir göz için, korkunç manzaralar diğerlerini gölgede bırakır. Her yer iğrençtir ve acı çeken, aç yaratıklar, insan ve hayvanlar, acınacak haldedir. Sarayların ve elçiliklerin önü hariç sokaklar nadiren

temizlenir ve yağışlı günlerde kapıdan dışarı çıkmaya cesaret eden biri pislik deryasında yürümek zorunda kalır.”

Sayfa 72:

“...From the ancient tower of Galata and from the Seraskier Tower in Stamboul, watchmen keep a look-out for fires. When one is discovered half a dozen swift runners grab long, sharp spears, descend several hundred ruined stone steps through the darkness slowly with the aid of a tallow taper, dart out into the crowded streets, and scatter in various directions, shouting at the tops of their voices and stabbing dogs. They make a tour of the mosques, from the minarets of which the volunteer firemen are called to duty.”

Çevirisi:

“...Galata'nın antik kulesinden ve İstanbul'daki Serasker Kulesi'nden gözcüler yangınlara karşı tetikte beklerler. Bir yangın tespit edildiğinde yarım düzine hızlı koşucu ellerine uzun, keskin mızraklar alır, karanlığın içinden birkaç yüz yıkık taş basamağı içyağı lambasının yardımıyla yavaşça iner, kalabalık sokaklara dalar ve avazları çıktığı kadar bağırarak ve köpekleri bıçaklayarak çeşitli yönlerde dağılırlar. Minarelerinden gönüllü itfaiyecilerin göreve çağrıldığı camilere doğru bir tur atarlar.”

ÖZGEÇMİŞ

Özgeçmiş

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Yasin SAYGILI

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri:

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	MSGSÜ, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarih Bölümü	2015
Yüksek Lisans	ESOGÜ, Turist Rehberliği	2018

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2016-...	İMU, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü	Araştırma Görevlisi
2016-2017	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Edirne Eski Saray Kazısı	Heyet Üyesi
2018-...	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Beçin Kalesi Kazısı	Heyet Üyesi
2020-...	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Fethiye Kalesi Kazısı	Heyet Üyesi

YABANCI DİLLER

İleri düzeyde İngilizce